

Norges miljø- og
biovitenskapelige
universitet

Masteroppgave 2018 30 stp

Fakultet for landskap og samfunn
Hovedveileder Anne Katrine Geelmuyden

Utvidelse av Frogner kirkegård - Fra midlertidig bruk til gravplass

Expansion of Frogner cemetery - from temporary
use to cemetery

Juni Norløv Teigene

Master i Landskapsarkitektur
Fakultet for landskap og samfunn

UTVIDELSE AV FROGNER KIRKEGÅRD

FRA MIDLERTIDIG BRUK TIL GRAVPLASS

MASTEROPPGAVE I LANDSKAPSARKITEKTUR
VED NMBU
AV JUNI NORLØV TEIGENE

BIBLIOTEKSSIDE

Tittel:

Utvidelse av Frogner kirkegård - Fra midlertidig bruk til gravplass

Title:

Expansion of Frogner cemetery - from temporary use to cemetery

Forfatter:

Juni Norløv Teigene

Hovedveileder:

Anne Katrine Geelmuyden, professor ved fakultetet for landskap og samfunn, NMBU

Biveileder:

Kirsten G. Lunde, dosent ved fakultetet for landskap og samfunn, NMBU

Oppgavetype:

Masteroppgave i landskapsarkitektur.
30 studiepoeng.

Format:

A4. 210 mm x 297 mm

Sidetall:

133

Opplag:

5

Emneord:

Kirkegård. Gravplass. Parselhager. Parseller. Fellesåker. Integrering. Innvandrere. Midlertidig bruk.

Keywords:

Cemetery. Graveyard. Allotments. Allotment. Shared field. Integration. Immigrants. Temporary use.

Kilder:

Fullstendig figur- og litteraturliste oppgis bakerst i oppgaven.

Kartdatene er FKB-N20-data i UTM32 Euref89 og er lastet ned fra Norgedigitalt jan 2018. Ortofoto brukt i noen illustrasjoner er fra 2016 og lastet ned fra Norgebilder, jan 2018.

FORORD

Da jeg begynte på landskapsarkitekturstudiet for fem år siden hadde jeg ingen anelse om hva disse årene skulle lære meg. Fagfeltet er så utrolig mye bredere og bedre enn forventet. Det handler ikke bare om utforming av omgivelsene, men om utforming for menneskene. Både det fysiske og psykiske spiller en stor rolle i det vi gjør, og hvordan dette henger sammen har fanget min interesse.

Gjennom studiene har jeg fått utforsket flere forskjellige temaer ved fagfeltet. I løpet av de siste årene har jeg blitt spesielt intressert i gravplasser, og hvordan disse arealene er noe helt eget i samfunnet. De fleste av oss har et spesielt forhold til disse områdene, og man må som landskapsarkitekt trå varsomt men også utforskende og bestemt når vi utvikler kirkegårdene videre.

Jeg vil rette en stor takk til min hovedveileder Anne Katrine Geelmuyden for mange gode råd, tilbakemeldinger og veiledning under hele oppgaven. Jeg ønsker også å takke min biveileder Kirsten G. Lunde for god veiledning på utforming og mange gode innspill.

I tillegg ønsker jeg å takke...
... Lier kommune for all informasjon de har bidratt med til oppgaven.
... Gunnar Tenge for all kartdata.
... Adrian for gode tips og innspill på illustrasjoner.
... min tvillingbror som alltid stiller opp og holder ut med meg.
... venner og familie for oppmuntring og god støtte.

Jeg vil også takke alle gode medstudenter som har gjort disse 5 årene minnerike.

Juni Norløv Teigene
Ås, mai 2018

SAMMENDRAG

Gravplassene i Norge i dag er under stadig endring. Hvordan vi bruker områdene, hva slags gravformer som tilbys og hvordan vi oppfører oss på en kirkegård utvikles gradvis. I byer og tettbebygde områder begynner arealene allerede å få en annen betydning, da noen av de fungerer som grøntarealer for befolkningen og brukes deretter.

Gravplassene er plasskrevende områder som sakte blir fylt opp av graver. Hvor fort et gravfelt blir fylt opp avhenger av beliggenhet og befolkning tilknyttet kirkegården. Vi må fremdeles planlegge gravplasser store nok for våre innbyggere, og følgelig er det ofte store arealer som står ubrukte og tomme i lang tid. Disse områdene burde benyttes til andre aktiviteter eller formål, for å best kunne utnytte de arealene vi har.

Lier kommune er et av områdene nærliggende Oslo hvor befolkningen vil øke i fremtiden, og derav vil også behovet for gravplasser øke. Frogner kirkegård er det området best egnet for denne utvidelsen, og det er derfor satt av et stort areal til dette. Utvidelsesområdet vil ikke bli brukt til gravplass før om mange år, og følgelig vil jeg i min oppgave finne ut om det er mulig å bruke området midlertidig til noe annet før det blir gravplass. Oppgaven handler hovedsakelig om å utforme gravplassen med dette som bakgrunn, og å tilrettelegge for de forskjellige aktivitetene og funksjonene det medbringer. Gjennom å opprette parsellhager vil området få en helt annen funksjon og bruk, og forhåpentligvis gi noe ekstra til Lier.

ABSTRACT

In Norway today, cemeteries are constantly changing. How the area is used, types of burials offered, and how we behave at the graveyard is constantly evolving. Cemeteries in densely populated areas, as well as cities, have already begun the transformation towards alternative use, as some of them are being used as parks by the population. The existence and good maintenance of such areas can attract more people and lead to bigger use of otherwise unused areas.

Cemeteries requires a lot of space, and the areas are slowly getting filled up by graves. How much time it takes before the areas are filled depends on the location and population connected the graveyard. Despite graveyards often having large quantities of unused space, they also have to be planned big enough to room future population. To better take advantage of the unused space these areas should be used for other activities or purposes.

Lier municipality is an area close to Oslo, where the population is expected to grow, together with the need for more graves. Frogner cemetery is the most suitable area for this expansion, and a big area has been set aside for this purpose. The expanded area will not be used for many years and will stand mostly empty if nothing is done. This thesis will therefore explore the possibilities of temporarily exploiting this unused space before it is occupied by graves. The main focus will therefore be mainly about designing the area for temporary use and the process becoming a cemetery, and accommodation of the entailing activities and necessary functions. Erecting allotment gardens in the otherwise unused area will radically change the use and function, and hopefully contribute something special to Lier municipality.

INNHold

INTRODUKSJON

14

INNLEDNING 16
LIER 18
FROGNER KIRKEGÅRD 22

KUNNSKAPSOVERSIKT

26

28 INTEGRERING AV INNVANDRERE
32 EKSEMPLER PÅ FORSKJELLIG TYPE
FLERBRUK AV GRAVPLASSER
38 DYRKING SOM EN MÅTE Å INTEGRERE PÅ
40 ARBEIDSMETODER I PROSJEKTET

DISKUSJON

112

INTEGRERING AV MUSLIMER OG ANDRE 114
LIVSSYN PÅ KIRKEGÅRDEN
FLERFUNKSJONELL GRAVPLASS 114
DYRKING SOM EN MÅTE Å INTEGRERE PÅ 115

AVSLUTNING

116

117 AVSLUTNING

REGISTRERINGER & ANALYSER

42

REGISTRERINGER 44
PLASSERING I LANDSKAPET 46
ANALYSER 48

119 FIGURLISTE
125 LITTERATURLISTE
128 VEDLEGG

UTFORMING AV NY GRAVPLASS

UTPRØVING I MODELL

60

UTPRØVING I FYSISK MODELL 62
UTPRØVING I DIGITAL 3D-MODELL 70

ENDELIG UTFORMING

78

80 NYE FROGNER KIRKEGÅRD
82 MIDLERTIDIG BRUK
90 PERMANENTE OMRÅDER/FUNKSJONER
94 FRA MIDLERTIDIG BRUK TIL GRAVPLASS
96 NY GRAVPLASS
102 VEGETASJON
106 FREMTIDIG UTVIKLING AV FROGNER
KIRKEGÅRD

INTRODUKSJON

INNLEDNING
LIER
FROGNER KIRKEGÅRD

Figur 2: Alle kapittelbildene er tatt fra Frogner kirkegård, og skal illustrere forskjellige områder på gravplassen gjennom årstidene. Bildene skal også være et symbol på hele masteroppgaveperioden, hvor vi har gått fra vinter til sommer.

INNLEDNING

Kirkegårder i Norge i dag blir generelt sett brukt til gravlegging. Det er ytterst få andre funksjoner på områdene, og følgelig blir de veldig preget av denne aktiviteten. Utformingen av gravplassene er også veldig like de aller fleste steder i landet (Holm 2015, s. 23). Områdene er dekket av gressplen med trær som omkranser gravfeltene (hvis man er heldig).

I denne oppgaven skal jeg prosjektere en utvidelse av en kirkegård, hvor jeg fokuserer på midlertidig bruk før omgjøring til gravplass. Jeg ønsker å utfordre den tradisjonelle gressplenkirkegården vi har i Norge i dag, ved å tilføre midlertidige parselhager på prosjektområdet. I tillegg til dette vil jeg fokuserer på hvordan denne aktiviteten kan være en del av integreringen av innvandrere i kommunen.

PROBLEMSTILLING:

Hvordan kan man tilrettelegge for parselhager som midlertidig bruk på en kirkegård, for så å utvikle området til gravplass?

Målet med oppgaven er å finne ut hvordan man kan tilrettelegge for parselhager på en gravplass, om det er mulig å benytte disse som en måte å integrere innvandrere på og hvordan parselhagene gradvis kan bli omgjort til gravplass. Dette vil være ett eksempel på hvordan det kan gjøres, og følgelig kan andre gravplasser ta inspirasjon til hvordan de selv kan gjennomføre det.

Opgaven er avgrenset til å utforme hovedsakelig utvidelsesområdet på Frogner kirkegård i Lier. Den eksisterende gravplassen har en egen karakter, som etter mine vurderinger burde beholdes. Det finnes andre funksjoner på området som kunne ha vært tatt tak i, men dette har jeg valgt å ikke fokusere på, da det ikke er relevant for oppgavens problemstilling.

OPPGAVENS OPPBYGGING

INTRODUKSJON

KUNNSKAPSOVERSIKT

REGISTRERINGER & ANALYSER

UTPRØVING I MODELL

ENDELIG UTFORMING

DISKUSJON

AVSLUTNING

LIER

Lier kommune ligger mellom Oslo og Drammen, og ble offisielt en egen kommune i 1837. Hovedandelen av befolkningen er barnefamilier, og mesteparten av bebyggelsen i kommunen består av eneboliger. Fram mot 2040 er det forventet at antall innbyggere i kommunen vil øke, selv om tilflyttingen per 2016 er negativ, mye grunnet et stort utbyggingsprosjekt ved Drammensfjorden. Dette vil generere mange nye boliger og følgelig må kommunen imøtekomme veksten også på kirkegårdene (Fjordbyen, u.å.; SNL, 2017; SSB, 2017a).

Lier ligger i et veldig karakteristisk dallandskap, hvor berggrunnen består av kambrosiluriske sedimenter (SNL, 2017). Dette danner et godt grunnlag for dyrking av mat, og følgelig består mesteparten av dalbunnen av åpne jordbruksområder. Omkransende disse områdene er de skogkleddede daltoppene. De utgjør en markant kontrast til det ellers åpne landskapet, og er med på å gi Lier et særegent landskapsuttrykk.

 25 948 INNBYGGERE 2017

 34 212 INNBYGGERE 2040

 307,6 KM²

 14,2% MENNESKER MED ANDRE TROS- OG LIVSYNSSAMFUNN

KOMMUNENS PLANSTRATEGI

Det sist oppdaterte plandokumentet for Lier kommune er «Planstrategi for Lier 2015-2019». Her blir det gått gjennom endringer i kommunen de siste årene og for fremtiden, utfordringer samt kvaliteter. Fram mot 2040 vil

Figur 3: BILDE OVER LIERDALEN, 1923 (Norsk Folkemuseum, u.å.).

befolkningen øke, og det vil være nødvendig å utvide tilbudet innenfor flere sektorer. Rapporten utdyper kommunens utfordringer knyttet til sosiale ulikheter og psykisk helse, hvor det å føle seg utenfor er et av de større problemene. For å kunne bedre dette, og den generelle folkehelsen, ønsker kommunen å fokusere på friluftsliv, kultur- og fritidstiltak (Lier kommune, 2016). Dette gjenspeiles gjennom «Grønne Lier»-visjonen og dens hovedtemaer: «*det gode liv for alle*», «*natur og kultur som ressurs*» og «*langsiktig miljøutvikling*» (Lier kommune, 2011). Mer spesifikt ønsker kommunen å skape gode møteplasser, både organisert og uorganisert, for alle.

For å få til alle disse gode tiltakene mener kommunen at det må fokuseres på frivillighet. I Lier har det alltid vært en høy andel frivillig innsats blant innbyggerne, men denne trenden ser ut til å synke. For å snu dette mener de at ansatte i kommunen og ansatte i de større bedriftene må bidra ved å være et forbilde for resten av befolkningen (Lier kommune, 2011).

Lier kommune forventer også at antall innvandrere og flyktninger bosatt i kommunen kommer til å øke. Det er allerede bosatt en del polske innbyggere i området, og trolig vil folk fra andre nasjonaliteter også flytte hit. Integrasjon av flyktninger og innvandrere sees på som en utfordring, og det er noe kommunen ønsker å fokusere på i fremtiden (Lier kommune, 2011).

FREMTIDIG UTVIKLING OG VEKST

Kommunen har hatt en høy befolkningsvekst helt siden siste krig, og vil fortsette å vokse (SNL, 2017), sammen med områdene rundt. For å kunne håndtere denne befolkningsøkningen må Lier bygge flere boliger og etablere flere arbeidsplasser. Ett prosjekt som vil ha stor innvirkning på dette i fremtiden er utviklingen av Fjordbyen. Prosjektet er et samarbeidsprosjekt mellom Lier og Drammen, og omhandler transformasjon av Brakerøya og Lierstranda, som ligger inntil Drammensfjorden. Det skal etableres nytt sykehus,

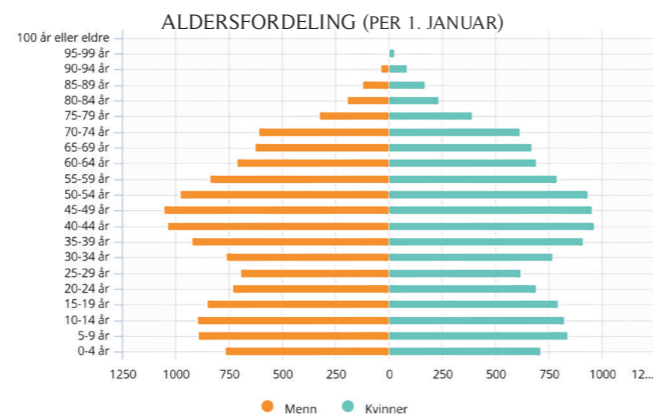
kollektivknutepunkt, samt boliger og næringsbygg (Lier kommune & Drammen kommune, 2014). Hele prosjektet vil romme 10 000 nye boliger og 20 000 nye arbeidsplasser. Lier har et håp om at prosjektet skal stå ferdig i løpet av 15-20 år (Dagsavisen, 2014).

Det forventes at antall personer over 67 år vil dobles, mens antall personer over 80 år vil tredobles til år 2040. I tillegg forventes det en økning i antall flyktninger (Lier kommune, 2016).

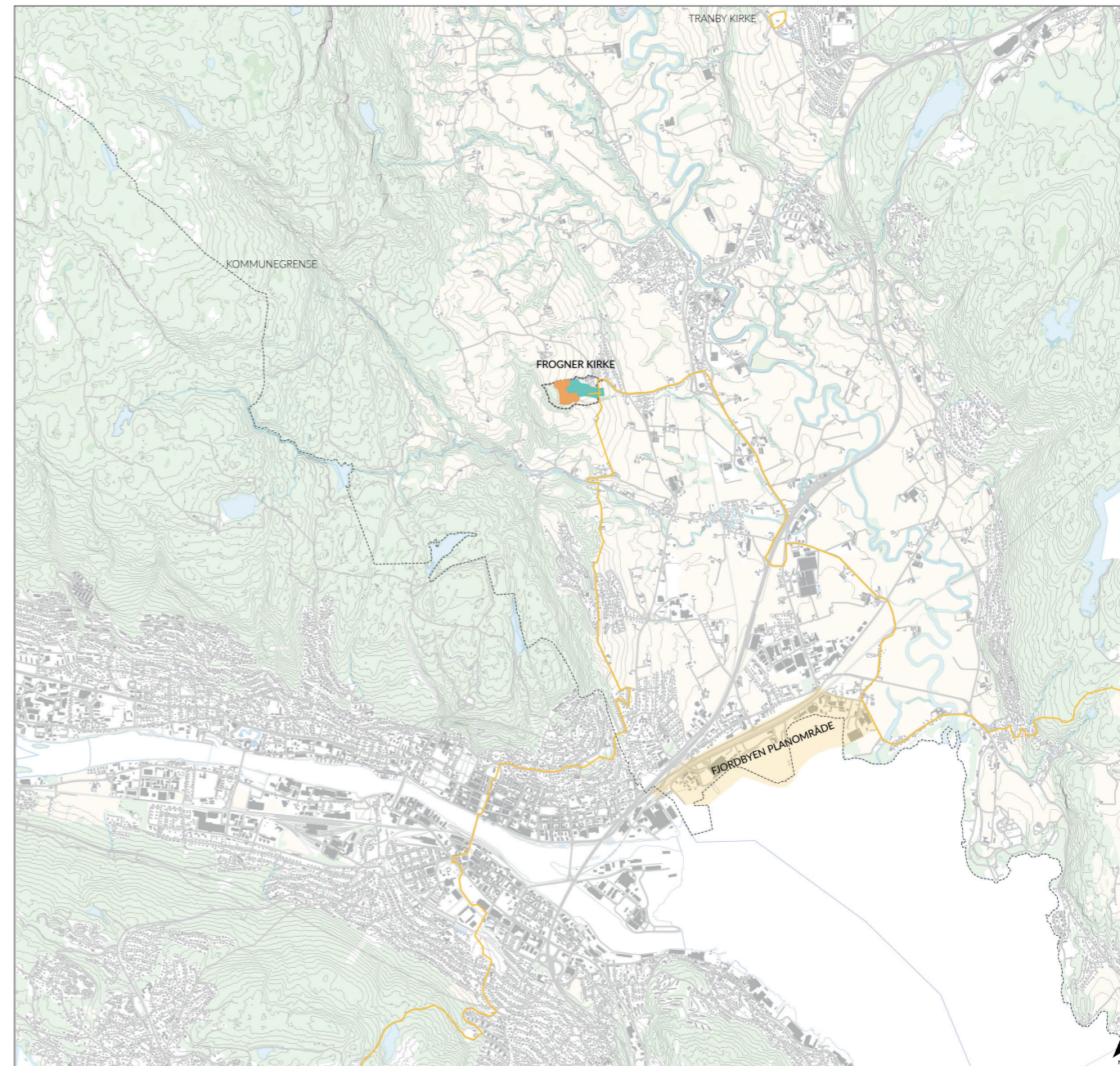
BEHOVET FOR FLERE GRAVPLASSER

På bakgrunn av utviklingen av Fjordbyen og dens nye beboere, samt en generell økning i befolkningen i Lier, konkluderer kommunen med et behov for flere graver. Innen 2040 viser prognoser at befolkningstallet vil øke med ca. 8000 nye innbyggere. I tillegg kan man tyde ut i fra figur 4 og gjennomsnittlig levealder, at en større andel av befolkningen vil ha behov for en gravplass om rundt 40 år (Lier kommune, 2011; Lier kommune, 2014; Lier kommune, 2016).

Kommunen er lovpålagt å ha en eller flere gravplasser med plass til minst 3% av kommunens befolkning til enhver tid, og Lier kommune må følgelig utvide tilbudet om gravplasser (Gravferdsloven, 1997). Det finnes totalt 4 menigheter i kommunen som i teorien kan utvides: Frogner, Sjøstad, Sylling og Tranby og Lierskogen (Den norske kirke, u.å.). Kirkegården som ligger mest sentralt i forhold til utbyggelsesområder og tettbebygde områder i Lier er Frogner kirkegård. Dette er også den kirkegården som har best potensiale for en fremtidig utvidelse (Lier kommune, 2014).

Figur 4. (SSB, 2017a)

Figur 5

Kartet viser hvor Frogner kirkegård ligger i Lier kommune. Markert i blått er den eksisterende kirkegården, markert i orange viser det planlagte utvidelsesområdet. Det kommer tydelig fram at kirkegården er stor og ligger i nærhet til de mer tettbebygde områdene i Lier og Drammen. De andre menighetene i kommunen ligger utenfor kartet mye lenger nord (15 og 25 km fra Drammensfjorden), utenom Tranby kirkegård

som ligger helt i utkanten (ca. 9 km fra Drammensfjorden).

Den orange streken som går gjennom deler av kartet er pilgrimsleden som er innom noen av kirkegårdene i området (informasjon om hvor leden går er fått fra Lier kommune).

FROGNER KIRKEGÅRD

Frogner kirkegård ligger omtrent 6 km fra Drammen by. Kirken er plassert på en høyde litt opp i dalen, og har god utsikt til store deler av landskapet i Lier. Før kristendommen kom til Norge har trolig området blitt brukt som kultsted. Dette endret seg på 1100-tallet, da det ble bygget en steinkirke viet til Johannes og Maria, som sto helt frem til 1651 (Lier Kommune, u.å.). Kirken brant da ned etter et lynnedslag, og det ble ikke bygget noen ny kirke før i 1694. Den nye kirken ble bygget i samme størrelse og fasong som den tidligere middelalderkirken, og står fremdeles den dag i dag (Kirkesøk, u.å.). Kirken er en korskirke og har 400 sitteplasser.

I 1912 ble gravkapellet bygget øst på kirkegården. Det er bygget i samme stil som kirken, og har i senere tid blitt pusset opp (Nørstelien, 1994).

Det blir ikke nevnt noe om kirkegården tilhørende Frogner kirke før i 1737. Det er derfor vanskelig å vite i hvor stor grad den ble benyttet til gravlegging før dette. Det eldste gravminnet på kirkegården er fra 1618, som er til minne om Henrik Ruses fem barn. Andre viktige gravsteiner er støtten til kammerjunker Niels Oudensen Tordenstjerne og et minnesmerke om H. Andreas Fjeldstad. I 1994 var det plass til 2021 kistegraver og 588 urnegraver (Nørstelien et al., 1994 s. 20-21).

Som nevnt tidligere er det forventet en økning i befolkningen, og det vil være nødvendig å planlegge for flere graver. Frogner kirkegård er den gravplassen som er mest egnet til dette, både i forhold til beliggenhet og mulighet til å utvides. Det er også et område som egner seg godt til å starte opp tiltak for å integrere innvandrere i samfunnet. Området har gode kollektivforbindelser til resten av kommunen, det ligger i kort avstand fra den mer tette bebyggelsen i Lier og det vil også være et avbrett fra et ellers travelt område.

PILGRIMSLEDEN

Pilegrimsleden som strekker seg fra Tønsberg til Oslo går gjennom Lier. Dette strekket byr på mange middelalderkirker, og er følgelig en av de få strekkene som har et slikt stort omfang av denne type byggverk. Deler av leden går langs harde dekker og moderne ferdselsårer, mens

Figur 6: BILDE AV FRONGER KIRKEGÅRD FRA HOVEDVEI I ØST.

andre deler går i de gamle ferdselsårene. Den delen som leder inn til Frogner kirke preges av en eldre del, og man befinner seg i skog langs et bekkeløp (Lier Kommune, u.å.). Kart over hvor pilgrimsleden går vises på side 21.

KULTURMINNER

Innenfor eiendomsgrensene til Frogner kirke finnes det flere registrerte kulturminner. Kirken som er fra 1694, den omkransende middelalderkirkegården (som begge er automatisk fredet) og flere bygg på prestegården er fredet (Kulturminnesøk, u.å.-a).

Nord-vest på området finnes det fire arkeologiske funn. Ett gravminne, en kokegrop og dyrkningslag som alle er automatisk fredet, pluss en gravhaug. Kun to av funnene er på tomten til kirkegården, kokegropen og dyrkningslaget, og vil bli nødvendig å ta hensyn til i utvikling av kirkegården (Kulturminnesøk, u.å.-b; Lier kommune, 2014).

DETALJREGULERING

I mai 2015 ble det vedtatt en detaljregulering av Frogner kirkegård, utarbeidet av planavdelingen i Lier kommune. Planen ble utarbeidet med en hovedidé om å utvide gravlundene. Utvidelsesområdet som er foreslått i den gjeldende reguleringsplanen fra 1978 er lite tilgjengelig og ikke egnet til gravplass, og følgelig må et nytt område foreslås. Det er som nevnt tidligere forventet en vekst i befolkningen i Lier, som er grunnlaget for utarbeidelsen av detaljreguleringen, i tillegg til at en større andel av befolkningen anslagsvis vil ha behov for gravlegging etter år 2030 (se side 20). Det nye området som blir regulert til utvidelsesområde etter detaljreguleringen brukes i dag til matproduksjon, og er på ca. 20 daa (Lier kommune, 2014).

ORTOFOTO OVER FROGNER KIRKEGÅRD

Figur 7

KUNNSKAPSOVERSIKT

INTEGRERING AV INNVANDRERE

EKSEMPLER PÅ FORSKJELLIG TYPE FLERBRUK
AV GRAVPLASSER

DYRKING SOM EN MÅTE Å INTEGRERE PÅ
ARBEIDSMETODER I PROSJEKTET

Figur 8: Vinterbilde av utvidelsesområdet.

INTEGRERING AV INNVANDRERE

FORSKJELLIGE LIVSSYN I LIER

I Lier er det per 2016 14,2% av befolkningen som er medlemmer av andre trossamfunn enn Den Norske kirke. Det er hovedsakelig muslimer og katolikker fra ulike land i Europa og Asia (SSB, 2017a). I diagrammet (figur 9) er det tydelig at de aller fleste innvandrerne i kommunen kommer fra Polen, hvor hovedandelen er katolikker. Personer fra Eritrea, Somalia, Irak og Pakistan anses å være muslimer.

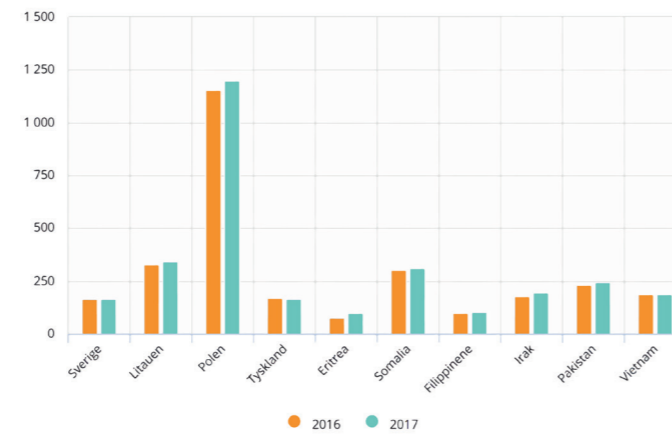
Antallet mennesker innenfor de forskjellige livssynene ser ut til å øke årlig, og man kan anta at denne trenden vil fortsette. Per 2016 var det oppimot 780 muslimer som var bosatt i Lier. Dette har økt i 2017 til litt over 800 mennesker (SSB, 2017a).

Basert på tallene over, og utsagnet i kommunens planstrategi for 2015-2019 om at integreringen av innvandrere ikke fungerer optimalt, må nye tiltak iverksettes. Ut ifra det lille de beskriver i planstrategien kan det virke som om den introduksjonsordningen¹ de har valgt å bruke ikke fungerer sånn som de ønsker (SSB, 2017b).

Introduksjonsordningen kan oppfattes å fokusere mest på hvordan en kan integrere innvandrerne i arbeidsmarkedet, men det er ikke kun dette som er viktig for god integrering. For at man skal kunne føle tilhørighet til den nasjonen man er bosatt i må man også få et innblikk i det sosiale og kulturelle. Hvordan landets befolkning oppfører seg, sosialiserer, deres tradisjoner og skikker osv. (Døving, 2009). Hvordan kommunen kan tilrettelegge for denne type integrering er følgelig vanskelig. Det krever eksempelvis frivillighet blant Liers befolkning.

Ved å opparbeide områder med parselhager på Frogner kirkegård, kan følgelig innvandrere fra kommunen få muligheten til å sosialisere, lære språket og arbeide. Gravplassen kan også integrere gjennom å tilrettelegge for muslimske og katolske begravelser og gravlegginger. Katolikkene har like begravelsesskikker som vi praktiserer i Norge. Seremonien i kirken er forskjellig, men det er ikke behov for noen spesiell tilrettelegging for dette.

PERSONER MED INNVANDRERBAKGRUNN. UTVALGTE LAND.

Figur 9. (SSB, 2017a)

INTEGRERING

Ordet «integrere» kommer fra latin, og betyr «å gjøre hel». I forbindelse med å integrere immigranter, er det en form for sosial prosess hvor man slår sammen ulike minoriteter og majoriteter. Integrering er et svært vanskelig ord å definere i dagens samfunn. Vi ønsker å integrere immigrantene, men vi er ikke enige om hva integrering faktisk innebærer. Det blir ofte fokusert på å lære seg flytende norsk, høy utdanning og å få seg en god jobb, men det handler ikke kun om dette. En viktig del av den sosiale prosessen er kulturforståelsen. Får man en forståelse av landets kultur, vil man mye enklere tilegne seg kunnskap om sitt nye hjemland. På den andre siden er dette et aspekt det er svært enkelt å overtolke. En har lite referanser fra før av, og forståelsen kan følgelig bli helt feil (Døving, 2009 s. 7-18).

Et eksempel på mistolkning av kulturen i et land er: Det er desember i Tyskland og butikkvinduene er fylt med engler, krybber, lam osv. En gruppe migranter går rundt i gatene, og ser inn i butikkene. Inntrykket de får og danner seg er at tyskerne egentlig er svært religiøse, men at de pleier å skjule det resten av året. Som tysker vet man at dette ikke er et uttrykk for et religiøst folk, selv om en kristen tradisjon er en viktig del av dem (Døving, 2009).

På den andre siden er det nødvendig å tilrettelegge for muslimske begravelser, da de har forskjellige ritualer enn hva vi hovedsakelig praktiserer i Norge.

TILRETTELEGGING AV MUSLIMSK GRAVLEGGING

Tradisjonene innenfor muslimsk gravlegging har siden 70-tallet blitt langsomt mer integrert i det norske samfunnet. De første muslimske innvandrerne som kom til landet i 1967 var fra Pakistan. De fleste kom for å skaffe seg en jobb og senere en arbeidstillatelse (Døving, 2005 s. 25), som gjorde at deres familier kunne få oppholdstillatelse og flytte til Norge. Da noen av de første muslimene døde i Norge, var det en rekke tradisjoner rundt gravleggingen som var vanskelig å gjennomføre, i tillegg til høye økonomiske utgifter, som førte til en endring i utførelsen. Selve koranen har ingen beskrivelse av hvordan et begravelsesforløp skal foregå, men er mer en juridisk kategori utformet av lovskoler (Døving 2005, s. 58). Med dette som bakgrunn ble det grunnlagt flere begravelseskomiteer i Norge for å enklere utføre de ønskede tradisjonene, og som samlet inn penger slik at alle skulle ha mulighet til å gravlegges. Komiteene har ansvaret for å kommunisere med de norske begravelsesbyråene, ordne med flybilletter slik at den avdøde kan bli sendt til sitt eget hjemland for å gravlegges om ønskelig, og å formidle til resten av det muslimske samfunnet hvem som har dødd (Døving, 2005 s. 102).

Den muslimske tro sier at den avdøde skal gravlegges nærmest mulig der dødsfallet inntreffer. Dette har ikke blitt praktisert i Norge i stor grad, trolig grunnet norske lover og regler, samt tradisjoner i forhold til gravlegging, og veldig mange blir sendt til sitt eget hjemland (Døving, 2005 s. 96). Det har vært «tilrettelagte» graver for muslimer siden 70-tallet, først tilgjengelig på Gamlebyen gravlund, men de fleste har fremdeles ønske om å bli sendt hjem (Ghozlan, 2004). Dette er noe som har endret seg fra de første muslimske

innvandrerne kom til Norge, til i dag, gjennom blant annet flere tilrettelagte gravplasser for muslimer. Al-Khidmat begravelsesbyrå informerer om at 65% av deres begravelser foregår i Norge, noe som kan være en antydning på hvordan utviklingen vil bli i fremtiden (Abbas, 2017).

Den rituelle vasken, som inngår i muslimsk gravskikk, er også en av tradisjonene som har utviklet seg fra 70-tallet og til i dag. Denne formen for rengjøring av den avdøde var veldig ukjent det norske helsevesenet de første gangene det ble gjennomført, og det tok derfor litt tid før et eget tilrettelagt rom ble utformet. I 1993 ble det bygget et eget kapell på Ullevål sykehus for den seremonielle vasken, som brukes ved de aller fleste muslimske dødsfall i Norge (Døving, 2005 s. 122-123). I 2004 ble det tatt enda et steg videre i tilretteleggingen for muslimske begravelser. På Høybråten kirkegård i Oslo ble det første seremonihuset for muslimske begravelser åpnet (Ghozlan, 2004). Dette har ført til at flere kirkegårder som utvider sin gravplass med et eget felt for muslimer, også tilrettelegger for de forskjellige ritualene. På Alfaset er det for eksempel konstruert en seremonirom hvor man har mulighet til å plassere kisten på et slags podium.

MUSLIMSK GRAVLEGGING

En muslimsk begravelse skal helst skje så fort det lar seg gjøre etter et dødsfall. Ritualene begynner allerede før noen har dødd, ved en samling ved dødsleiet hvor de pårørende gir religiøs veiledning og tilgivelse til den døende. Når personen har gått bort blir informasjonen raskt spredd til familie, venner og andre i samfunnet. De underrettede drar ofte på kondolansbesøk så fort de får denne beskjeden, og hjemmet til den avdøde kan fort bli fullt av mennesker. Etter dette blir den rituelle vasken gjennomført. Det er viktig at den som utfører vasken er av samme kjønn som den avdøde. I flere muslimske land foregår dette i hjemmene til den avdøde. Videre vil det bli holdt Janaza bønn. Dette foregår normalt sett ved gravlund, hvor

¹“Introduksjonsordningen er det største integreringspolitiske tiltaket i Norge noensinne – statens integreringsverktøy nummer én.” (SSB, 2017b).

det for menn er en religiøs dyd å delta, men hvor kvinner kun kan delta hvis de er i slekt eller kjente den avdøde (Døving, 2005 s. 52-70). Når kroppen skal gravlegges blir ikke den avdøde plassert i en kiste, men er kun svøpt inn i en «kafan»². Den avdøde blir så gravlagt i en forsenkning i bakken, enten ved å lage en fordypning i bunn av graven så man kan plassere planker over kroppen før man graver igjen graven eller i en nisje. Dette gjør man for å unngå å trykke kroppen ned i jorden (Døving, 2005 s. 124). Etter at personen er plassert riktig, liggende på siden med hodet vendt mot qibla (Mekka), fyller de graven selv med jord. Så ber de en siste bønn om tilgivelse for den døde (Døving, 2005).

Det er ikke tillatt med kremasjon innenfor Islam (Døving, 2005).

På Frogner kirkegård vil det være nødvendig å tilrettelegge for denne typen gravlegging i fremtiden. Det er allerede en god del mennesker som praktiserer muslimske skikker i kommunen, og dette vil trolig øke. For å kunne tilpasse seg muslimenes ritualer vil det være nødvendig å ha et eget gravfelt hvor de kan gravlegges og gravene må være vendt mot qibla. Muligheten for å kunne gravlegge den avdøde så fort som mulig er også noe som må tilpasses på kirkegården.

Figur 10. BILDE ER FRA HØYBRÅTEN KIRKEGÅRD I OSLO OG VISER ET SEREMONIBYGG SOM ER SATT OPP VED DET MUSLIMSKE GRAVFELTET.

² Kafan er et klede, forskjellig fra menn og kvinner. Det er flere forskjellige tøyestykker kroppen blir dekket med (Abbas 2017).

EKSEMPLER PÅ FORSKJELLIG TYPE FLERBRUK AV GRAVPLASSER

De aller fleste gravplassene i Norge i dag blir brukt til gravlegging og bearbeiding av sorg. Dette er noe som vil endre seg med tiden med fortetting av byene og omegn, hvor gravplassene, som et offentlig grøntareal med parklignende kvaliteter, vil være de grønne områdene i byene. De nordiske gravplassenes grønne preg skiller dem fra resten av Europas gravplasser, og er noe som utgjør store kvaliteter i byen og tettstedene (Evensen, 2016). På den andre siden kan man se at gravplasser i andre land i verden, eksempelvis Sverige, England og USA, bruker gravplassene til noe annet i tillegg til gravleggingsfunksjonene, noe som praktiseres lite i Norge. Lincoln park i San Fransisco har tidligere vært en kirkegård med en liten etablert golfbane (Grundhauser, u.å.), Spring Hill Cemetery park fungerer som et utendørs klasserom for studering av trær og blomster (Harnik 2010, s. 125-126), i Brooklyn finnes det en menighet som har holdt et større arrangement med musikalske opptredener, pop-up barer, høytlesning m.m. på kirkegården (Atlas Obscura, 2015), og i England kan man finne flere «naturlige gravplasser»³ som blir brukt som frukthager (Orchard Funeral Services, u.å.).

Noen eksempler på alternativ bruk av gravplasser vi kan relatere oss til som potensiale for våre egne gravplasser er: Virke kyrkogård (Kävlinge), Sankt Jörgen kyrkogård (Varberg), Assistens kirkegård (København), Vale Cemetery (New York), Os kirkegård (Halden), Voksen kirkegård (Oslo), Crookes Cemetery (Sheffield) og Östra kyrkogård (Malmö). Disse gravplassene har forskjellig grad av andre aktiviteter innført på kirkegården, som kan brukes i kombinasjon eller alene ved implementering på norske kirkegårder.

Flere av disse kirkegårdene har etablert områder for dyrking av matprodukter på egne arealer i form av parseller og felleshager. Det er enten på ubrukte utvidelsesområder, som etter hvert skal bli omgjort til gravplass, eller på deler av kirkegården som ikke blir brukt til gravlegging. Det har vist seg å være et meget godt tilbud til interessenter, og det har vært med på å skape et tettere samfunn blant de som deltar. Nye bekjentskaper, ny kunnskap og kanskje til og med en måte å bearbeide sorg på.

PARSELLHAGER

- En parsell defineres som et mindre område som er separert fra en større tomt (Wikipedia, 2015).
- Har man flere parseller samlet kalles dette en kolonihage. Parsellene er tiltenkt individuell, privat bruk gjennom ikke-kommersiell dyrking av grønnsaker eller hagearbeid. Det er ofte et lite skur eller en liten hytte til parsellene der man kan ha redskaper eller oppholde seg/overnatte. Størrelsen på parsellen er ofte beregnet for å dekke behovet til en familie. Kolonihagene er som regel eid av en offentlig eller privat virksomhet, og de som benytter seg av parsellene må ofte betale en fast sum for å kunne beholde den (Wikipedia, 2017b). I Norge har vi et eget forbund for kolonihager, Norsk koloniforbund, hvor målet er å skape et samlet miljø rundt temaet. De har 15 registrerte kolonihager som medlemmer, som til sammen har ca. 1500 kolonister (Norsk kolonihageforbund, u.å.). Selv om vi har et eget forbund for kolonihager, kan det virke som om det er parsellhager flesteparten er kjent med og at det er dette begrepet vi bruker mest. Kolonihagene nevnt tidligere har ofte en hytte tilhørende hver parsell og andre fellesarealer, mens norske parsellhager er noe annerledes. De er mindre i størrelse og har heller ingen hytte tilhørende hver parsell. I Oslo i dag finnes det 19 etablerte parsellområder, hvor Oslo kommune har eiendomsretten over de aller fleste av dem. En parsell kan være mellom 12-250m², men de aller fleste er 50m² eller mindre (Haavie, u.å.).

Figur 11: BILDE AV PARSELLER PÅ OS KIRKEGÅRD I HALDEN.

HVORDAN DRA NYTTE AV REFERANSEPROSJEKTENE

Referanseprosjektene vist på de neste sidene skal være til hjelp både for meg selv, og for leseren. Gjennom disse prosjektene vil jeg tilegne meg kunnskap om hvordan andre gravlunder har utformet områder med annen aktivitet, hvordan de samhandler seg imellom med gravplassfunksjonene og hvordan brukerne av gravplassen har opplevd dette. Noen av prosjektene vil også være til inspirasjon for hvordan skillet mellom gravplass og parseller kan utformes, og hvordan de opptre og oppleves.

Prosjektene vil være med på å vise publikum det store mangfoldet av aktiviteter en gravplass kan ha. Fra dyrking av mat til golfbane og læringsarena for skoleelever. Det er et bredt spekter, og det kan følgelig virke som at funksjonene ikke har vært til bry for gravplassbrukerne i flere forskjellige land. Blir aktivitetene implementert på en verdig måte, og plassert slik at det ikke er til bry for kirkegårdens flere funksjoner, vil det heller være en ressurs for området enn noe negativt.

³Naturlige gravplasser benytter gravformen naturlig gravlegging. Det er som ordet tilsier, en naturlig måte å begrave den avdøde. Det er ingen kiste eller urne, og den avdøde blir gravlagt direkte i jorda (Clayden, 2015 s. 67-89).

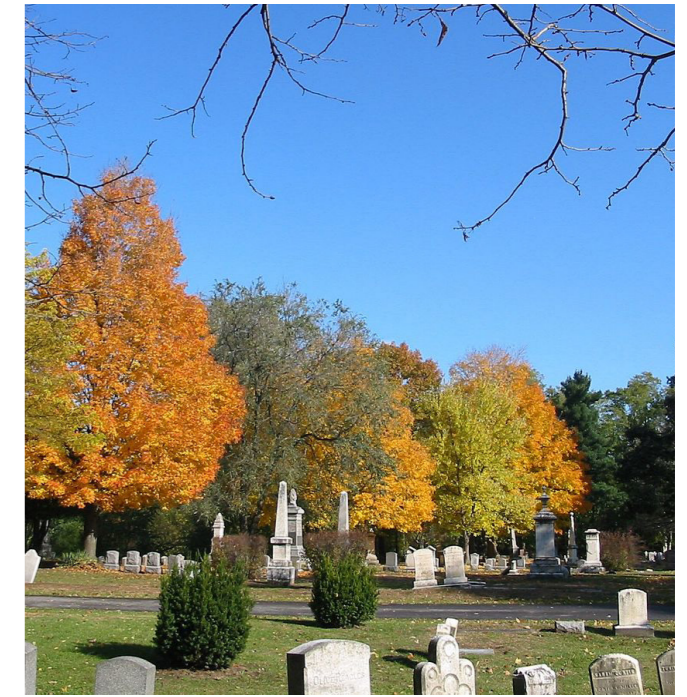
Figur 12: BILDE VISER FORBEREDELSE GJORT FOR OPPARBEIDELSE AV EPPELUNDEN (Nilsson, 2017b).

Figur 13: BILDE VISER BIRØKTING PÅ KIRKEGÅRDEN (Nilsson, 2017c).

Figur 14: BILDE VISER DEN FRODIGE VEGETASJONEN PÅ KIRKEGÅRDEN.

Figur 15: BILDE VISER DEN FLOTTE VEGETASJONEN PÅ GRAVPLASSEN (Wikipedia, 2009).

VIRKE KYRKOÅRD

På Virke kirkegård i Eslöv kommune (Sverige) fikk området et uventet løft da de egentlig var på vei til å legge ned. Taket på kirken var dårlig, og området ble lite brukt til nye begravelser. Presten ønsket å enten selge området eller slutte å bruke det. Det var behov for nye funksjoner. Installering av solcellepaneler på kirketaket, ladestolper på parkeringsplassen til el-biler og bier og beitedyr på den eldre delen av kirkegården ble løsningen. Det gjorde at området fikk et fokus på miljø. Beitedyrene skal bli brukt til å holde gresset nede og for å unngå å bruke maskiner som forurenser luften. I tillegg til dette skal det anlegges en eplelund som skal bistå nektar til biene fra bikubene (Nilsson, 2017b).

Etter hvert som presten kom på andre tanker, har også gudstjenestene begynt å handle om økologi. Når selve gudstjenesten er over holdes det et eget marked, enten i kirken eller ute avhengig av været, hvor lokale produkter selges. Personer fra nærområdet selger egne grønnsaker, honning og planter, og suksessen er stor (Nilsson, 2017a).

Prosjektet vil være til inspirasjon til å innføre nye funksjoner på kirkegården i Lier som er relevante for tiden. Ladestolper til el-biler, innføring av beitedyr og bier er aktuelle temaer for utvikling av Frogner.

SANKT JØRGEN KYRKOÅRD

Kirkegårdsforvaltningen i Varberg i Sverige har lenge hatt fokus på miljø, og bruker derfor ikke fossilt brensel eller kjemikalier i deres vedlikeholdsarbeid. I tillegg til dette har de fått en stor interesse for bier, hvor de ønsker å bidra til samfunnet ved å etablere noen kuber. På Sankt Jørgens kirkegård er det blitt plassert ut flere bikuber, med stor suksess, både for planter, bier og mennesker. Etter noen år, hvor biene har fått etablere seg godt, merker de ansatte ved kirkegården at planterabattene har fått en mye bedre vekst og uttrykk, i tillegg til at bladlusen har forsvunnet. Det blir produsert honning som de ansatte kan ta med hjem til eget bruk, og biene er således blitt et meget vellykket prosjekt (Nilsson, 2017c).

Dette prosjektet er med på å tydeliggjøre viktigheten av bier, som er noe jeg vil ta med videre, og innføre på Frogner kirkegård.

ASSISTENS KIRKEGÅRD

Assistens kirkegård ligger i København i Danmark og ble anlagt i 1760. Gravplassen ble utvidet i 1805, og ble i lang tid kun brukt som kirkegård (Københavns Stadsarkiv, u.å.). Det har tatt over 200 år før nye funksjoner ble foreslått og realisert. Kirkegården har en rekke funksjoner innlemmet på området i dag, som parkområde, fungerende kirkegård og en museumsavdeling. Området er også beriket med forskjellig vegetasjon fra hele verden. Tyrkisk hassel, tempeltre, mandeltrær, hjertetre, kanelbusk, ekte tulipantre, dvergsitron, kentucky kaffetre og mange flere (Assistens, u.å.-b).

I 1994 ble det opprettet et eget kultursenter i forbindelse med København som Kulturby. Senteret er et tilholdssted for både forskning, turisme og undervisning, og er ett godt besøkt senter. De holder jevnlig omvisninger for privatpersoner, skoler, bedrifter osv. omhandlende alt fra natur til begravelsestrender. Det er i tillegg egne søndagsomvisninger på kirkegården (Assistens, u.å.-a).

Dette referanseprosjektet vil være ett eksempel til leseren på hvor mange forskjellige funksjoner en kan ha på en gravplass. Det er, fra egen erfaring, et område som er brukt av alle typer mennesker og er en stor ressurs for byen.

VALE CEMETERY

Vale cemetery ligger i New York i USA og ble først tatt i bruk i 1857. Området har en størrelse på 404 mål og har i dag mer enn 33 000 begravelser bak seg. Det kan virke som kirkegården, helt siden de første menneskene ble gravlagt der, har blitt brukt som en slags park i tillegg. Besøkende tilbrakte ofte hele dagen på kirkegården hvor de hadde piknik, beundret naturen og slappet av i skyggen (Vale Cemetery, u.å.-a).

Gjennom årene har det blitt etablert tilrettelagte gravområder for en rekke andre nasjonaliteter og religioner. Eksempler på dette er den tyske metodistkirken og det afrikansk-amerikanske samfunnet. De tilbyr også gravlegging av egne kjæledyr og naturlig gravlegging (Vale Cemetery, u.å.-a).

Utenom kirkegårdsfunksjoner tilbyr de en rekke andre arrangementer. Det har blitt holdt turer for fugletitting med en ekspert, seremoni for krigsveteraner, «mystery tour», «nature walk» og mye mer (Vale Cemetery, u.å.-b).

Denne kirkegården er inspirasjon til hvordan et område for gravlegging, ofte er og kan brukes til mye mer. Naturen spiller som regel en stor rolle, og det er følgelig mulig å fremheve dette. Ved hjelp av bevisste vegetasjonsvalg og informasjon om dette vil kirkegården få andre fokusområder.

Figur 16. BILDE VISER PERSONER SOM JOBBER I PARSELLHAGENE.

Figur 17. BILDE VISER FLERE FUNKSJONER KNYTTET TIL PARSELLHAGENE.

Figur 18. BILDET VISER HVOR NÆRT PARSELLERNE ER TIL KIRKEGÅRDEN (Mapio, u.å.).

Figur 19. ILLUSTRASJONEN VISER DYRKINGSOMRÅDE TETT INNPÅ KOLUMBARIUMET (Isling, 2011).

OS KIRKEGÅRD

Os Kirkegård ligger i Halden, omkranset av boligbebyggelse, og ble anlagt i 1833. Kirkegården har en størrelse på 63 mål, og har et eget krematorium i kapellet (Lokalhistoriewiki, 2016). På nord og nord-vest siden av kirkegården er det et større område satt av til gravplass i fremtiden. Tidligere har det vært en avfallsplass, men i de senere årene har det ikke blitt brukt til noe spesielt. I 2015 ble dette endret da Åpen hage tok et initiativ til å dyrke mat på det ubrukte utvidelsesområdet. Det hele startet med tre damer fra nabolaget som ønsket parseller i nærheten av hjemmet, og som etter samtale med kirkevergen fikk tillatelse til å bruke utvidelsesområdet til dette. Ved oppstart hadde de allerede 15 medlemmer, noe som raskt økte gjennom den første sesongen, og hagen har hatt stor suksess. Området skal ikke bare fungere som parseller for nabolaget, men skal brukes i forbindelse med skoler og integrering av innvandrere. I 2016 var det allerede 10 forskjellige nasjoner som deltok, og ønsket om flere er stort (Grønnestad, 2016).

Dette referanseprosjektet er med på å understreke at integrering av innvandrere kan fungere gjennom parsellhager på en kirkegård. Dette vil være til hjelp i mitt prosjekt.

VOKSEN KIRKEGÅRD

Voksen kirkegård er en gravplass som ligger i bunnen av Holmenkollåsen i Oslo. Kirkegården kom i 1992, og har en størrelse på ca. 236 daa i dag. I 2017 ble det startet et prosjekt på deler av tomten, hvor man etablerte en stor fellehage og flere parseller til utleie. Det ble også etablert et eget drivhus, utekjøkken, bål plass og flere sittegrupper. Hagen skal fungere som en møteplass for innbyggerne i Bydel Vestre Aker, men er åpen for alle som ønsker å delta (Voksenenga, u.å.). Prosjektet har blitt positivt mottatt, og fungerer godt. Nærmiljøhagen tilbyr også sommerjobb for yngre, skolehage og sommerferieklubb, og er i dag et godt tilbud til innbyggerne (Eckhoff, 2017).

Dette prosjektet kan være til hjelp i forståelsen av hva som er akseptabel avstand mellom parseller og gravplass. I tillegg har de tilrettelagt for en rekke andre funksjoner tilknyttet parsellhagene som gir området enda flere goder.

CROOKES CEMETERY

Crookes cemetery ligger i Sheffield i England, og ble åpnet i 1906. Den har en størrelse på 120 mål og hadde i 2009 holdt 29 000 gravlegginger. Blant disse finnes det rundt 70 krigsgraver på kirkegården fra både første og andre verdenskrig (Wikipedia, 2017a).

Innenfor kirkegårdens steinmur, i nord og vest, er det etablert parseller. Kirken ligger i direkte tilknytning til hagen, og er et slags skillepunkt mellom kirkegården og parsellene. De er delt inn i to områder, og det er langt over 40 parseller på områdene. Det har blitt dyrket grønnsaker i over 30 år, og samholdet blant brukerne er sterkt. De drikker te, skravler, låner utstyr og hjelper hverandre med arbeidet (Blackledge, 2014).

Dette prosjektet er også med på å styrke forståelsen av hvordan koblingen mellom gravplass og parsellhager kan utformes. Det er også et godt eksempel på at det har vært dyrket mat på gravplasser i mange år, og at det kanskje ikke er så unormalt som mange tror.

ÖSTRA KYRKOĞÅRD

Östra kyrkogård i Malmö ble åpnet i 1921, og er i dag den største kirkegården i Malmö. Den er også av de første kirkegårdene i Sverige som anla minnelund (1959), og kirkegården har tilrettelagte områder for ortodokse, muslimske og jødiske begravelser (Svenska kyrkan, u.å.).

I 2011 skrev en svensk landskapsarkitekturstudent masteroppgave om hvordan man kunne endre bruken på Östra kyrkogård. Hun ønsket å rette fokuset mot det sosiale på gravplassen, mer spesifikt å øke møtet mellom mennesker ved hjelp av funksjonen dyrking. Hun forklarer at ved hjelp av denne fysiske aktiviteten vil stress og psykiske lidelser lindres. Det er en form for skapende aktivitet som kan hjelpe mennesker i sorg til å finne tilbake til seg selv og bygge opp sin egen selvfølelse. Området hvor det er tilrettelagt for dyrking blir opparbeidet inne på kirkegården. Hovedtanken til landskapsarkitekten er å ha både områder med høy aktivitet og lav aktivitet for å kunne tilfredsstille flere av brukerne (Isling, 2011).

Fra dette prosjektet vil jeg dra nytte av tankegangen om å ha dyrking inne på selve gravplassen. Skillet mellom gravplass og parseller trenger kanskje ikke være så tydelig. I tillegg er oppfatningen om at dyrking kan være med på å bearbeide sorg og å bygge opp et menneske igjen, interessant og inspirerende.

DYR KING SOM EN MÅTE Å INTEGRERE PÅ

Dyrking som en form for integrering er blitt vist gjennom flere forskningsrapporter å være et godt tiltak. Gjennom parselhager har flere forskjellige etnisiteter vist interesse i å produsere mat (Amulya, 2009; Byrne, 2012; Hou, 2017). Det kommer frem i rapportene at de danner en eierskapsfølelse til parsellene, som fører til en høyere kvalitet på aktivitetene drevet på området. Samholdet mellom de som har egne parseller blir sterkere med tiden og det blir utvekslet kunnskap innenfor matoppskrifter og dyrking. Mange føler også at kommunikasjon på tvers av etnisitet blir enklere, noe som igjen fører til en følelse av å være en del av et samfunn og gir bedre tilknytning til familie og naboer. Brukerne knytter sterke sosiale bånd til hverandre, og vennskap utenfor parselhagene blir dannet (Amulya, 2009; Bratseth, 2016). I en samlet rapport som tar for seg forskningsartikler om «community gardens» mellom 1985 og 2011 blir det enda tydeligere hvordan det å dyrke noe sammen kan gjøre en forskjell. Dette ble vist gjennom grunnlaget for hvorfor deltakerne ønsket å delta i en slik hage. Hovedgrunnene var sosial utvikling,

samfunnsbygging og kulturell utveksling (Byrne, 2012).

I Norge kan man se eksempler på dette gjennom flere prosjekter. Nabolagshager har de siste årene hatt flere prøveprosjekter rundt om i Oslo. I 2013 satte de i gang et pilotprosjekt kalt «urtehagen», hvor målet var å lage en offentlig kjøkkenhage i et uteområde på Grønland. Deltagerne som bygde anlegget var 150 barn og unge fra nærområdene, som spikret sammen kasser, plantet og dekorerte. Prosjektet endte med gode resultater, hvor det ble skapt en interessant og ny arena for barna. Det ble også en ny møteplass mellom de forskjellige sosiale gruppene, og området i seg selv endret karakter fra å være et belastet område til å bli en møteplass (Gallis, 2014).

På Tøyen ble det i 2016-2017 satsset på dyrking som et bomiljøtiltak i samarbeid med Bo-oppfølgingstjenesten i Bydel Gamle Oslo (samt en rekke eksperter). Grunnlaget var mangelen på sosiale møteplasser i et ellers belastet område. I tillegg ønsket man erfaring til senere utvikling av

Tøyen, hvor større arealer skal bli brukt til dyrking av mat. Gjennom dugnadsarbeid blant beboere ble det plantet, vannet og malt en rekke plantekasser som ble plassert rundt om i nabolaget. Arbeidet var vellykket, og beboerne fornøyde. Rapporten som blir framlagt når prosjektet er ferdig vektlegger eierskapsfølelsen beboerne fikk over plantekassene, økt trygghet, nye bekjentskap og hvordan områdene har blitt inkluderende sosiale møteplasser (Bratseth, 2016).

Det har også blitt gjort prosjekter omhandlende samme tema i andre deler av landet. Kommunene Birkenes, Grimstad og Lillesand samarbeider om et prosjekt som heter «Grønn trivsel», hvor hovedfokuset er integrering av flyktninger gjennom parselhager. Sammen med gårder, parkområder eller andre aktører har de opparbeidet flere områder med mulighet for dyrking av mat. Gjennom prosjektet har deltakerne fått kunnskaper innenfor norsk matproduksjon/gartneridrift i tillegg til språkopplæring. Grunnet prosjektets gode suksess har det utviklet seg til å bli et eget undervisningsopplegg (Aarflot, 2016; Jakobsen, 2016).

Noen av forskningsartiklene som ligger til grunn for utsagnet om at dyrking er et godt integreringstiltak viser også at en større andel av deltakerne er menn. Litt avhengig av prosjekt, kan det virke som om kvinnene ikke er like delaktige, og således kan det føre til at de ikke blir like godt integrert i samfunnet. Statistikk viser at innvandringskvinner i Skandinavia har lavest sysselsetting, lavest inntekt og lavest utdanning. I Norge har innvandrerkvinner også en veldig lav arbeidsdeltakelse, noe som skyldes flere årsaker. En av forklaringene er skikken rundt familietradisjon og kjønnsroller (Taraku, u.å.). Integreringstiltakene må således kanskje fokusere mer på kvinner, og i tillegg tilpasses bedre i forhold til varighet per dag og tidspunkt.

Kvinnens deltakelse i dyrking kan tenkes å være en god start på integreringen i samfunnet. Det er en aktivitet som nødvendigvis ikke trenger å vare hele dagen og deltakerne kan samarbeide om

forskjellige gjøremål. Innvandrerkvinnene som deltar kan bli kjent med andre mennesker, lære seg norsk og i tillegg bli mer komfortable i sitt eget nærmiljø. Dette kan igjen føre til at flere søker seg ut i arbeidslivet eller til utdanning.

Figur 20: BILDE VISER KVINNER OG BARN SOM PLANTER PLANTER I PLANTEKASSENE. HENTET FRA RAPPORTEN «DYR KING SOM BOMILJØPROSJEKT» PUBLISERT AV NABOLAGSHAGER (Bratseth, 2016).

ARBEIDSMETODER I PROSJEKTET

Gjennom befaringer til prosjektområdet har jeg fått en bedre forståelse av området. Hvordan det er å oppholde seg der, hvor mye besøkt det er, lyder, lukter og andre inntrykk. Ved å dra på forskjellige tider av året har jeg også tilegnet meg kunnskap om hvordan området endrer seg i løpet av året. Hvordan enkelte områder åpner seg opp når bladene har falt, hvordan snø påvirker framkommeligheten på området, hvor bra vedlikeholdet er på sommeren osv. I tillegg til dette har jeg også fått en bedre forståelse av hvordan de som oppholder seg på kirkegården bruker området, hvordan de oppfører seg og hvem de er.

Bilder fra prosjektområdet har vært et hjelpemiddel underveis i oppgaven. Ved hjelp av disse har jeg enklere kunnet se på detaljer fra området og oppdaget nye ting på kirkegården jeg har oversett under befaringer. Bildene er med på å illustrere dagens situasjon.

Gjennom å lage skisser på stedet har jeg fått en bedre forståelse av rommene, linjene i landskapet, karakteristiske trekk ved omgivelsene, hvordan forskjellige elementer forholder seg til hverandre og hvordan de oppfattes med mer. Skissene er med på å tydeliggjøre de karaktertrekkene man oppfatter på området, og er en viktig del av forståelsen av kirkegården.

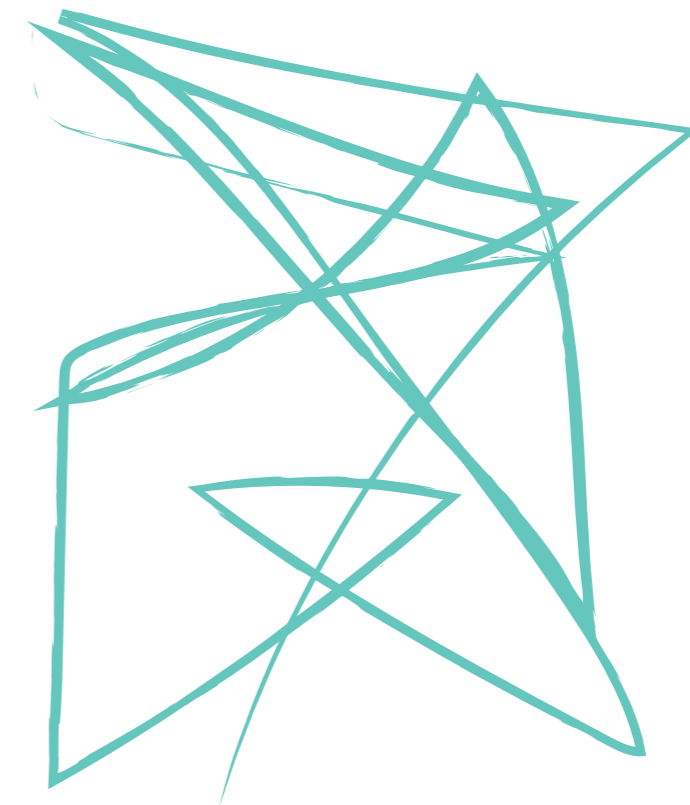

Analyser gjennom kart og annen data har gitt en bedre forståelse av omkringliggende områder, hvordan forskjellige temaer og registreringer samhandler med hverandre, hva som mangler på kirkegården og en tydeliggjøring av forskjellige registreringer en har gjort gjennom befaringer på området.

Gjennom fysisk modellarbeid har jeg fått en mye bedre forståelse av landskapet, romdannelsene på området, høydeforskjeller, størrelser med mer. Det har vært en viktig del av formprosessen og har hjulpet meg til å forstå hvordan forskjellige formgrep påvirker området. Modellarbeidet har også vært en viktig del av terrengformingen av utvidelsesområdet på kirkegården.

Ved hjelp av 3D programvarer har jeg utarbeidet en 3D modell av det nye terrenget og hovedformgrepet. Jeg har gjennom denne modellen testet ut utformingen av de forskjellige rommene fra øynehøyde, og jobbet mer detaljert med plassering av veier, vegetasjon og gravminner.

Figur 21: En illustrasjon på at metodene man som landskapsarkitekt benytter ikke følges i en slavisk rekkefølge, men blir gjort flere ganger om hverandre.

REGISTRERINGER & ANALYSER

REGISTRERINGER
PLASSERING I LANDSKAPET
ANALYSER

Figur 22: Høstbilde av utvidelsesområdet.

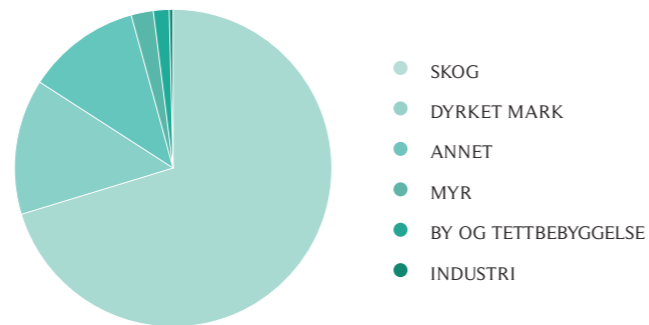

REGISTRERINGER

For å kunne forstå oppgaveområdet bedre er det blitt gjort en rekke analyser og registreringer. Overordnede registreringer som belyser eksisterende styrker og mangler på området, samt mer detaljerte registreringer og analyser på kirkegården omhandlende bruk og opplevelse. Ved hjelp av disse funnene vil man kunne fremheve de eksisterende styrkene, og innføre nye tiltak til forbedring.

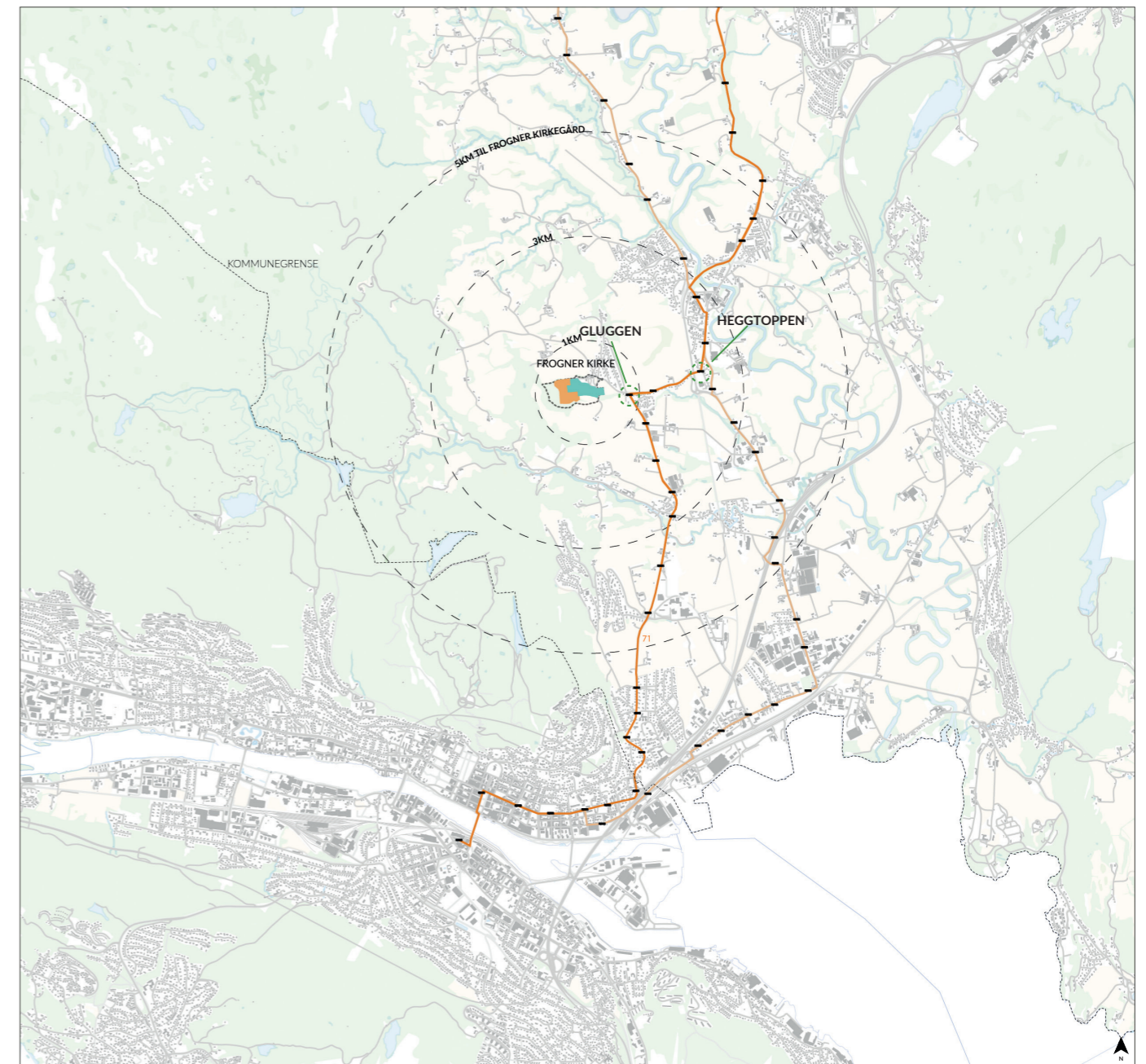
AREALFORDELING LIER KOMMUNE

Mesteparten av Lier kommune, hele 70,4%, består av skog. Den omkranser de åpne åkrene, som utgjør 13,8% av arealet. Dette former, som nevnt tidligere, landskapet og gir et eget uttrykk. I diagrammet ved siden av vises arealfordelingen i kommunen (Kartverket, 2017).

Figur 23: KAKEDIAGRAM AV AREALFORDELING LIER
TALL HENTET FRA KARTVERKETS AREALSTATISTIKK (Kartverket, 2017)

BELIGGENHET

Figur 24

Det er gode kollektivforbindelser mellom Drammen, Lier og Asker som har tilknytning til Frogner kirkegård. Fra Gluggen bussholdeplass, den nærmeste holdeplassen til Frogner kirke (ca. 400 m), går det to forskjellige busslinjer. 71-bussen mellom Drammen og Asker går fire ganger i timen i rush-tiden, og to ganger i timen utenom dette.

72-bussen stopper på Gluggen to ganger i døgnet,

kl.14:45 og kl. 15:55.

En annen mulighet for å komme seg til Frogner kirkegård er å ta bussen til Heggtoppen, markert på kartet, for så å gå i ca. 15 minutter det siste stykket. Buss 63 mellom Drammen, Lierbyen og Sylling går to ganger i timen.

Informasjon om bussrutene er hentet fra nettsiden www.brakar.no.

PLASSERING I LANDSKAPET

Figur 25: Snittet skal illustrere det karakteristiske dallandskapet i Lier, med den omkransende skogen og de åpne områdene i midten. Det er ikke et nøyaktig oppmålt snitt, men kun en skisse.

Landskapet i Lier er en stor og dyp dal i et ellers kupert terreng. Gjennom nesten hele kommunen, i midten av dalen, renner det en meandrerende elv som tydelig markerer bunnpunktet i dalen. På hver sin side av denne elven strekker det seg store jordbruksområder oppover i landskapet, som til slutt ender i skog. Den markante overgangen mellom de åpne åkrene og de tette skogene skaper et tydelig skille i landskapet. Skogen er med på å omkranse hele dalen, og strekker seg langs daltoppene på begge sider. Den er med på å tydeliggjøre landskapsformen som er en viktig del av Lier.

Frogner kirkegård ligger omtrent midt i dallandskapet preget av jordbruk i vest, og troner på en egen høyde. Kirken er østvendt og har god utsikt til dalen nedenfor. Gjennom de forskjellige årstidene vil denne utsikten endre seg i takt med bladfall og bladsprett på de løvfellende trærne. På høsten og vinteren kan man se større deler av dalen og det åpnes opp mot Drammensfjorden, noe som er et viktig karaktertrekk for kirkegården.

De sørlige og vestlige delene av kirkegården er preget av et skogbelte med et tilhørende meandrerende bekkeløp. Vegetasjonen er med på å avgrense området i sør, vest og litt i nord, og skiller området fra resten av de tilhørende jordbruksarealene. Dette er et ganske typisk

karaktertrekk for Lier, dette «rennende» skogbeltet som deler inn jordbrukslandskapet, som man kan se på begge sider av dalen.

På deler av Frogner kirkegård har man god utsikt over til Tranby kirkegård, som ligger på den andre siden av dalen. Dette er et tydelig fjernvirkningsgrep man har gjort når de to middelalderkirkene ble bygget, og som fungerer fremdeles den dag i dag.

Fjernvirkningen av Frogner kirkegård fra den andre siden av dalen utgjør et viktig landskapselement i den større sammenhengen av landskapet. På vinteren er det en tydelig inndeling av dalen med skogbelter og åpne områder om hverandre.

Figur 26: Bildet viser fjernvirkningen av Frogner kirkegård. Det er tatt fra den andre siden av dalen, ved Tranby kirkegård, for å få en bedre forståelse av beliggenheten i landskapet. På bildet ser man

tydelig den karakteristiske landskapsformen med de åpne områdene inndelt av et «rennende» skogsbelte.

Figur 27: Bildet viser tydelig hvordan utvidelsesområdet som ligger bak kirkegården ikke kommer til syne fra hovedveien til kirkegården. Kirken ligger godt i landskapet og er et tydelig blikkfang. Jordbruksområdet i forkant er også viktig for fjernvirkningen av selve kirken, da

dette er et åpent område som gir fri sikt opp mot bygningen og er med på å skape dette blikkfanget. I tillegg ser man at skogbeltet til venstre i bildet deler inn landskapet, og er også en viktig del av kirkegården.

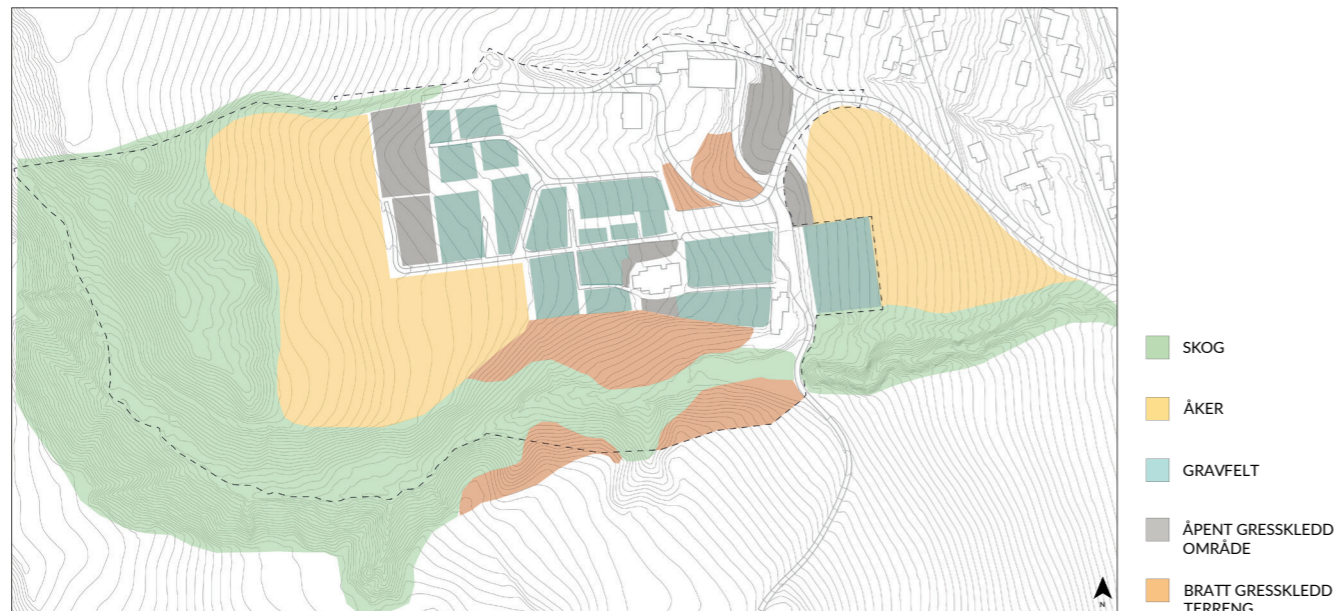

ANALYSER

Analysene jeg har gjort av selve Frogner kirkegård er basert på en personlig ekspertvurdering fra en landskapsarkitekts ståsted. Grunnlaget for analysene er befaringer på området og studering av bilder og kart i etterkant. Kirkegården oppleves som en noe standard gressplenkirkegård, med middelalderkirke og en fantastisk utsikt som to bonuser. Det er en stor andel eldre trær på kirkegården, i forhold til en rekke andre kirkegårder i Norge (basert på egne erfaringer), som er med på å skape romdannelse på de forskjellige gravfeltene. Det kan virke som om vedlikeholdet på kirkegården er godt, da det er tydelig at vegetasjonen blir beskåret og skjøttet riktig.

Gjennom analysene har jeg gjort meg opp en mening om hvilke kvaliteter ved kirkegården jeg ønsker å ta med meg videre i utformingen av utvidelsesområdet og ikke. Store deler av den eksisterende kirkegården har et eget preg som parklandskap, og er noe som skal få vedvare men kanskje ikke gjengis på samme måte. Størrelsen på gravfeltene og de rommene som dannes er noe jeg ønsker å hente inspirasjon fra. Det er gode rom, som oppfattes hverken for små eller store. Grunnet plasseringen i landskapet, og fjernvirkningen området gir, vil det ikke være gunstig å la seg inspirere av de store flotte trærne. Dette kan være med på å endre fjernvirkningen, noe jeg ikke ønsker. Benkene på gravplassen fungerer som pauseområder og er derfor viktige elementer. Sitteelementene vil tas med videre i planleggingen av det nye området, og en økning i antall er nødvendig.

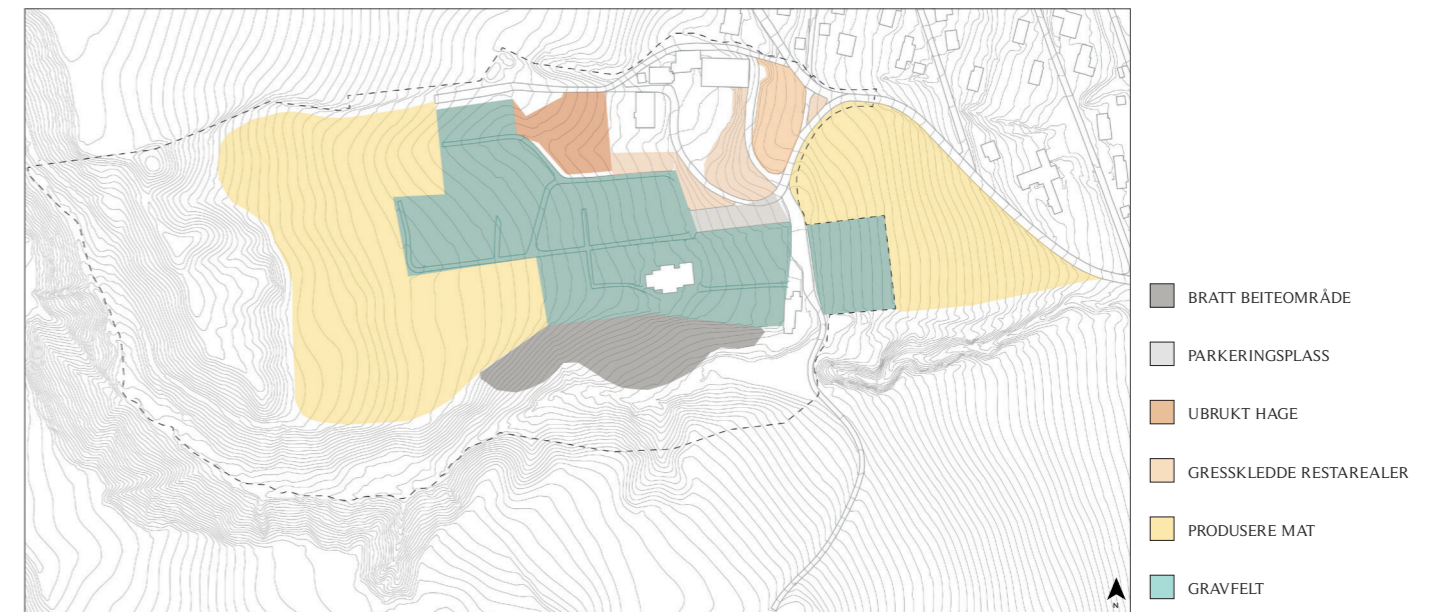
ROMINDELING

Figur 28

Kirkegården består av flere forskjellige rom basert på landskapssituasjon, bruk og utforming. De fleste gravfeltene oppfattes gode i størrelse og er ca. like store som en halv fotballbane. Det finnes noen gravfelt hvor rommene oppfattes større. De ulike rommene på kirkegården definerer hvordan området oppfattes og brukes, og følgelig er det viktig å ta hensyn til dette i videre planlegging.

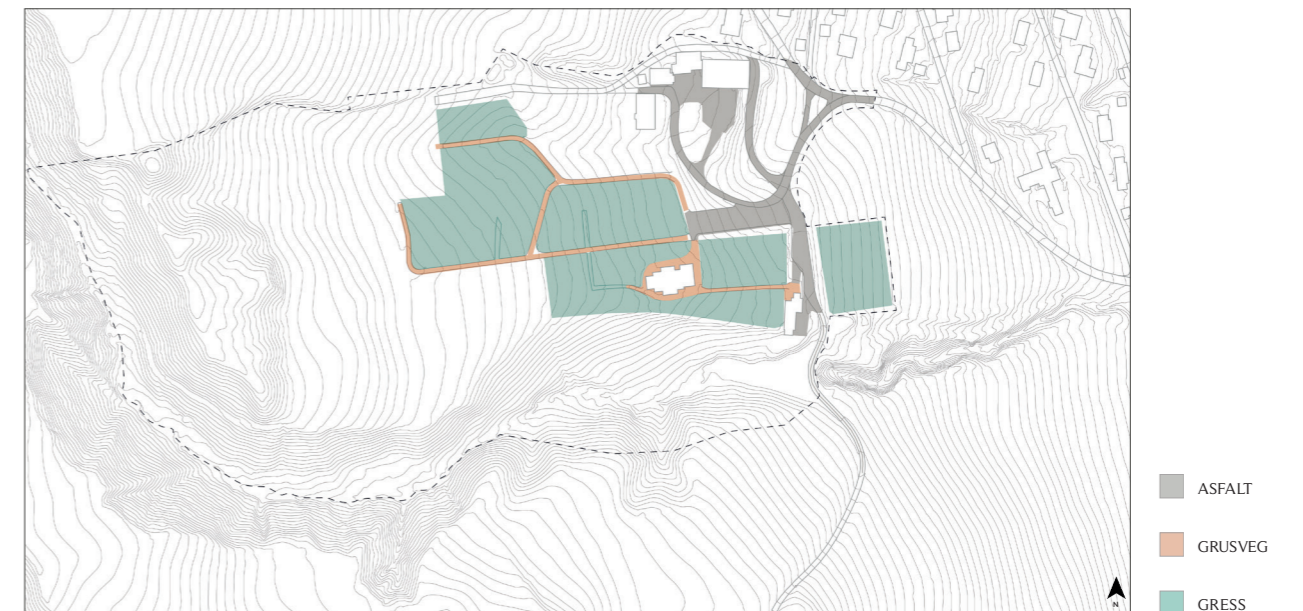
BRUKSOMRÅDER

Figur 29

Området har flere forskjellige bruksområder. Som vist i kartet er store deler brukt til gravplass eller dyrking av mat. Det er også en del restarealer som ikke brukes til noe som helst. Dette vil endres med utformingen av utvidelsesområdet.

TYPE DEKKE

Figur 30

Store deler av området består av større arealer med gress. Dette er hovedsakelig gravfelt eller restarealer. Stiene inne på selve kirkegården er grusveier, som hovedsakelig brukes av gående brukere. Det hender det er noen som kjører på disse grusveiene for å komme seg til spesifikke graver eller av vedlikeholdsmaskiner. Parkeringsplassen og hovedveien opp til gravplassen er asfaltert, i likhet med veiene opp til prestegården.

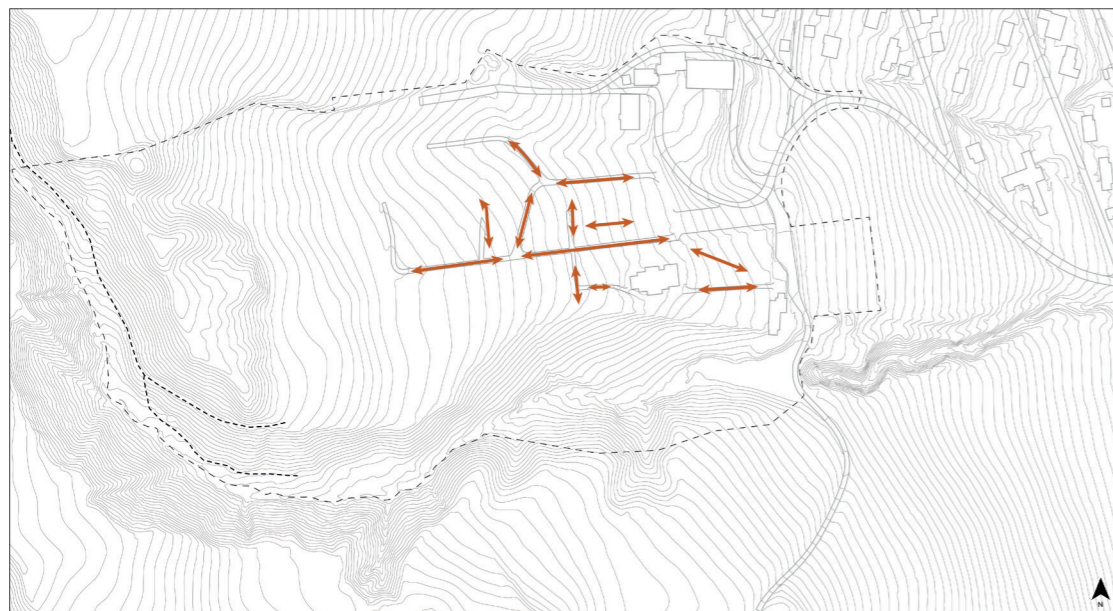
PAUSEOMRÅDER

Figur 31

Det er ikke veldig mange områder hvor det er mulighet for å sitte på kirkegården. Det er kun noen få benker plassert på den eldre delen, og ved et utkikkspunkt i enden av kirkegården (markert med orange fylte ellipser). Benkene fjernes relativt tidlig på høsten, og en har ikke anledning til å sette seg ned for å hvile noe sted etter dette. I utviklingen av kirkegården vil det bli satt opp flere benker og foreslått at de skal bli tatt inn på et senere tidspunkt.

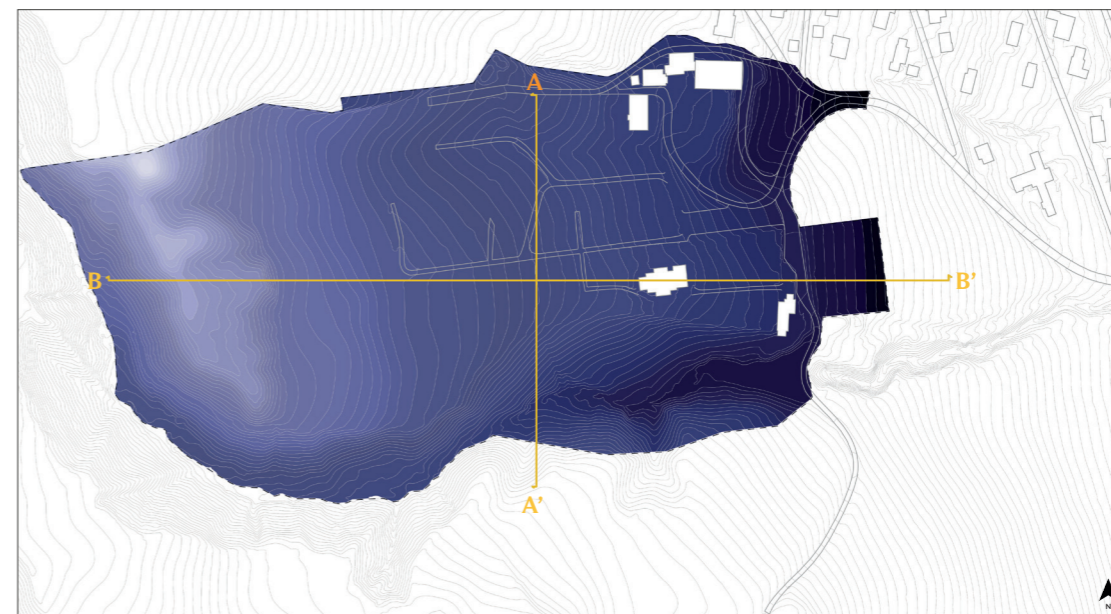
BEVEGELSESMØNSTER

Figur 32

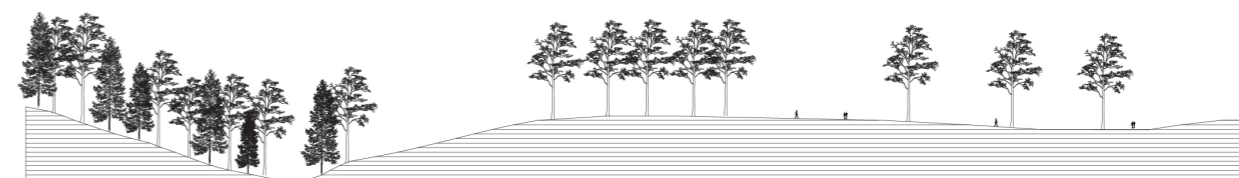
Hovedbevegelsen på kirkegården er hovedsakelig på grusstiene. Det finnes åpninger mellom grupper av gravsteiner på flere av gravfeltene hvor det er naturlig for brukerne å gå. Utenom dette vil det også være bevegelse mellom gravstøttene, men denne vil hovedsakelig være mer flytende og ikke etter noe fast mønster. Dette er noe som kommer til å være omtrent det samme på det nye området. Den stiplede linjen er en eksisterende sti inni edelløvkogen.

TERRENG

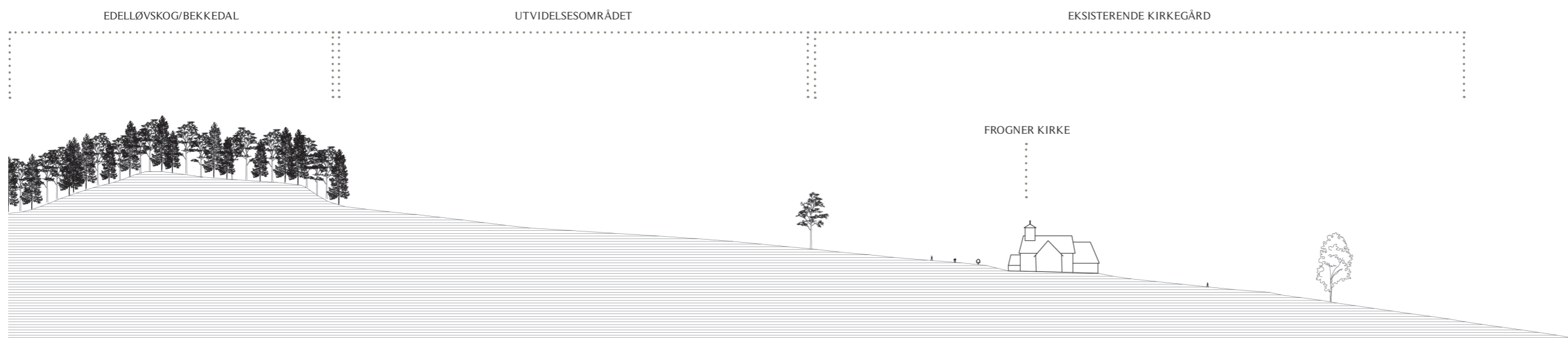
Figur 33

Terrenget på kirkegården er relativt bratt og skråner nedover mot øst. Det er bratte skråninger som omkranser området, og fungerer som en slags barriere for de andre eiendommene. De gule strekene viser hvor snittene under er tegnet fra. Terrenget på utvidelsesområdet vil bli endret til ønsket terrengform, og etter krav om universell utforming.
(fra høyt til lavt - lysest til mørkest)

Figur 34: Snittet A - A' viser området fra sør til nord. Terrenget er relativt flatt, utenom bekkedalen i sør.

Figur 35: Snittet B - B' går gjennom prosjektområdet og illustrerer det bratte terrenget som er gjennomgående for hele området. Hvor snittet er tegnet fra kan sees på forrige side under «TERRENG».

SOL OG SKYGGE

For å få en bedre forståelse av hvordan sol- og skyggeforholdene er på området har jeg opparbeidet en 3D modell med eksisterende vegetasjon og bebyggelse. Ut ifra denne modellen kan jeg enklere få en forståelse av hvordan spesielt vegetasjonen spiller inn. På sommeren,

hvor dagene er lengst, vil det være sol på deler av området. Skyggene fra trærne er korte, og området kan følgelig oppleves varmt. På deler av den eksisterende kirkegården gir trærne skygge på omtrent halvparten av området, som er et bedre utgangspunkt for de besøkende. Dette gir dem

mulighet til å oppholde seg i skyggen på varme dager.

at det blir enda mer skyggefullt. Som følge av dette kan området føles kaldt, grunnet lite lys.

På vinteren, på de korteste dagene i året, er det generelt mørkere gjennom hele dagen. Trærne kaster lange skygger over hele området, som gjør

Planting av ny vegetasjon vil gjøre at solforholdene på området endres. Dette må tas hensyn til når parsellhagene skal etableres, og utforming av mer skyggefulle områder for varme dager.

21 juni

kl. 10.00

Figur 36

kl. 12.00

Figur 37

kl. 14.00

Figur 38

kl. 16.00

Figur 39

21 juni

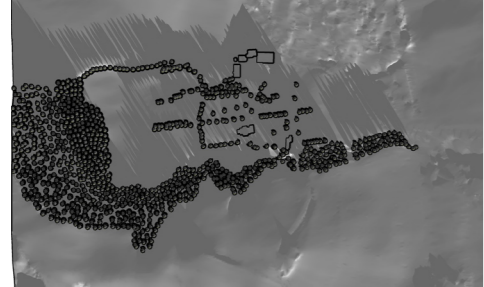
Figur 44

Sammenslåing av alle fire tidspunkter. Viser hvor det er skygge på området på dagtid.

22 desember

kl. 10.00

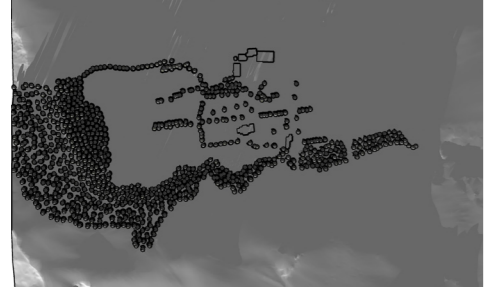
Figur 40

kl. 12.00

Figur 41

kl. 14.00

Figur 42

kl. 16.00

Figur 43

22 desember

Figur 45

Sammenslåing av alle fire tidspunkter. Viser hvor det er skygge på området på dagtid.

VEGETASJON

Mesteparten av vegetasjonen inne på kirkegården bærer preg av god vekst. Det er planter som har fått muligheten til å utfolde seg, og følgelig er mye i stor skala. Vegetasjonen domineres av lind, lønn og knutekolla ask og lønn. Det er innslag av andre trearter som furu, gran og bjørk, og vegetasjonen er godt blandet på området. I tillegg er det noen flotte gamle syrinbusker på den eldre delen av kirkegården, samt et stort lindetre. De knutekolla trærne står i god kontrast til de store lind- og lønnetrærne, og gir god romdannelse til de forskjellige gravfeltene. I den nyere delen er det også innslag av forskjellige spireabusker for å skille de forskjellige gravfeltene.

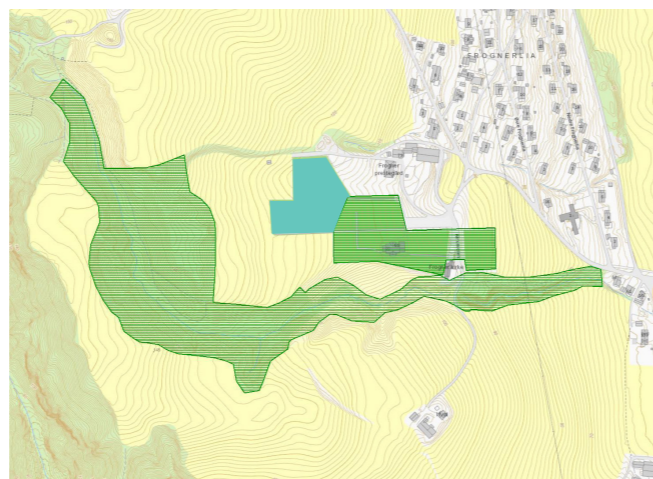
Vegetasjonen i bekkedalen som omkranser store deler av kirkegården kan defineres som edelløvskog⁴. Artene som dominerer i skogbeltet er bjørk, bøk, alm, lønn, bregner og en del gran. Det er et veldig frodig område med tett vegetasjon. Går man langs bekken får man en følelse av å gå midt i en stor skog, langs store deler av strekket. I den vestlige delen, hvor skogen er på sitt bredeste, går det en sti. Denne er det mulig å følge fra nord til sør, men ikke særlig langt østover langs bekken hvor den blir avgrenset av et tynt trådgjerde. Fra vest til øst er terrenget noe ulendt, med mye bunnvegetasjon og et underlag som er ganske sumpete. Det er også en del trær som er falt over ende, som blokkerer muligheten til å gå langs bekken.

På vinteren forsvinner mye av romdannelsen vegetasjonen gir inne på kirkegården. Noen av de store trærne har store stammer og tette kroner som kan være med på å danne rom, men dette er kun på noen få områder. Skogbeltet som omkranser store deler av kirkegården gir fremdeles en innrammende effekt på området. Dette er fordi skogen er relativt tett og inneholder en del vintergrønne trær. Der skogbeltet er på sitt tynneste, nærme kapellet, dannes det en åpning med god utsikt mot fjorden. Står man i området rundt kirken vil man kunne se fjorden samt fjellene i bakgrunnen.

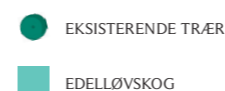
Gjennom miljødirektoratet sin naturbase er mesteparten av den eksisterende kirkegården, unntatt den nyere delen, markert som en svært viktig naturtype. Området anses å være et parklandskap som er verdifullt å beholde, noe jeg kommer til å ta hensyn til i min oppgave (Miljødirektoratet, u.å.).

Det som inspirerer meg ved den eksisterende vegetasjonen er de store gamle trærne og de flotte syrinbuskene. Disse har fått muligheten til å utfolde seg, noe som gjenspeiles i deres utseende.

Det er veldig mye trær på gravplassen, og lite annen vegetasjon som busker og stauder. Dette er noe jeg savner, og som kunne gjort området enda mer interessant å oppholde seg i. Vegetasjonen på det nyere området (markert i blått på kartet under) virker litt tilfeldig, og det er vanskelig å fatte hva som er intensjonen med den. Den henger heller ikke så godt sammen med den eldre delen av kirkegården.

Figur 46. MARKERT I GRØNT ER PARKLANDSKAP OG EDELLØVSKOG (Miljødirektoratet, u.å.).

Figur 47

Figur 48

Figur 49

⁴«Edelløvskog, skog dominert av varmekjære og oftest næringskrevende arter av løvtrær. Som edle løvtrær regnes alm, lind, lønn, ask, hassel, eike-artene, bøk og svartor.» (Sunding, 2009).

UTFORMING AV NY GRAVPLASS

UTPRØVING I MODELL
ENDELIG UTFORMING

DE NESTE TO KAPITTELENE VIL TA FOR SEG
HVORDAN JEG HAR KOMMET FREM TIL DEN
ENDELIGE UTFORMINGEN, SAMT FREMLEGGELSE
AV HVORDAN DEN NYE GRAVPLASSEN KOMMER
TIL Å SE UT.

Figur 50

UTPRØVING I MODELL

UTPRØVING I FYSISK MODELL

UTPRØVING I 3D-MODELL

Figur 51: Høstbilde av pilgrimsleden.

UTPRØVING I FYSISK MODELL

Gjennom hele oppgaven har jeg arbeidet mye i fysisk- og digital 3D-modell. Det har vært et viktig redskap for å forstå terrenget og hvordan forskjellige inngrep påvirker området, og følgelig har det vært avgjørende for den endelige utformingen.

Området som grunnlag bestod opprinnelig av en stor åker. Tilgrensede det nye området ligger det i dag en relativt ny treallé som skiller deler av den eksisterende og nye gravplassen. Denne trealleen, samt vegetasjonen på deler av det nyeste området på den eksisterende kirkegården har blitt fjernet. Buskvegetasjonen og enkelttrærne som er tatt bort, er fjernet fordi det ikke virker å ha noen bestemt betydning. Det virker malplassert og er mer forvirrende enn logisk. Trealleen er fjernet for å enklere kunne knytte sammen den eksisterende og nye delen, og fordi den ikke virker å ha noe betydelig motiv.

Arbeidet begynte først i en fysisk modell, hvor hovedfokus var å prøve ut forskjellige terrenginngrep og former, samt utprøving av hovedvegetasjonsstrukturen. En overordnet rominndeling ved hjelp av både vegetasjon og

terreng var det som var førende for å danne denne hovedstrukturen.

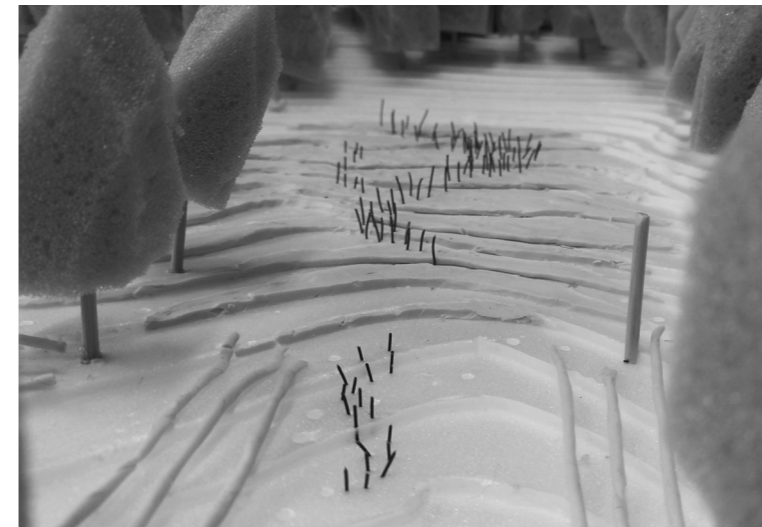
Etter å ha kommet fram til et endelig forslag til hovedstrukturen, utarbeidet jeg en digital 3D-modell for å kunne se nærmere på de enkelte rommene. Finjustering av plassering av vegetasjon, utprøving av veisystem, plassering av forskjellige funksjoner, utprøving av plassering av gravminner, siktlinjer osv. Arbeid i den digitale modellen har vært med på å gi en mye bedre forståelse av hvordan området vil oppfattes fra øyenhøyde og det menneskelige perspektivet.

FROGNER KIRKEGÅRD

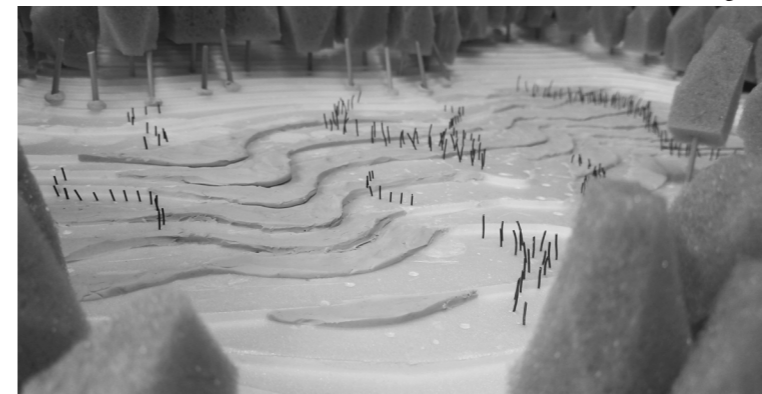

Figur 52

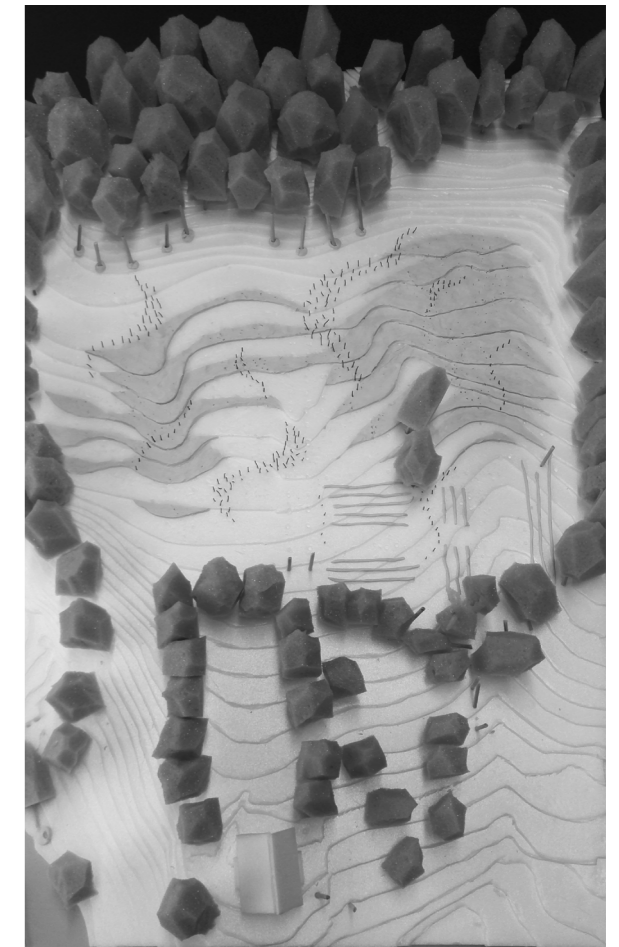
FORSØK MED OVERORDNET STRUKTUR - TERRENG OG VEGETASJON

Figur 53

Figur 54

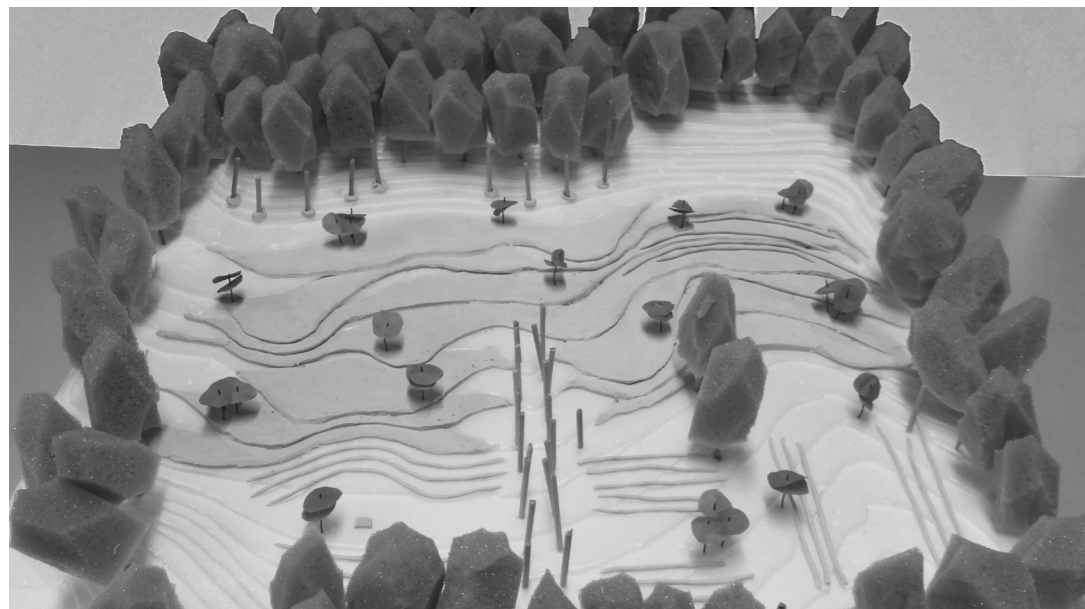
Figur 55

FORMKONSEPT

Lier har, som nevnt tidligere, en karakteristisk landskapsform som et dallandskap. Daltoppene omkranses av skog og dalbunnen består av større åpne områder. Fra daltoppene og langs dalsidene danner det seg en form for «rennende» vegetasjonsbelter som er med på å dele inn det åpne åkerlandskapet. Disse vegetasjonsbeltene følger meandrerende bekker og har dannet frodige atmosfærer hvor vegetasjonen har fått utfolde seg. Denne formen, som er spesiell for landskapet i Lier, er inspirasjonen til mitt formkonsept. Den slyngende formen som deler inn landskapet vil bli gjentatt på prosjektområdet, og forhåpentligvis være med på å beholde den fjernvirkningen området har i dag.

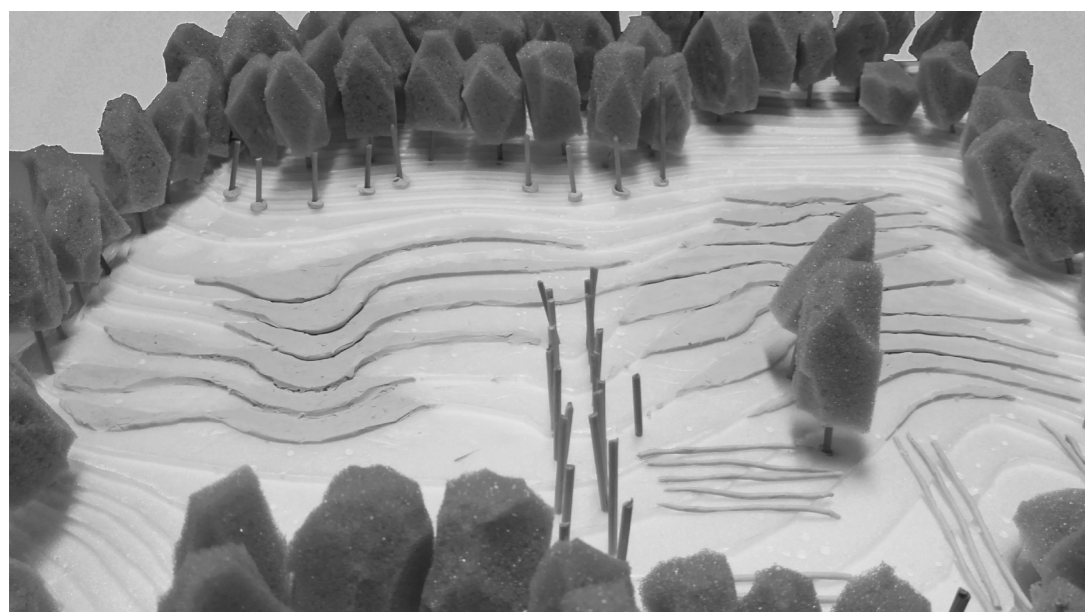
Bildet til venstre er et flyfoto i fugleperspektiv hentet fra Google Maps over deler av dalen i vest. Her kan man tydelig se de «slyngende» vegetasjonsbeltene.

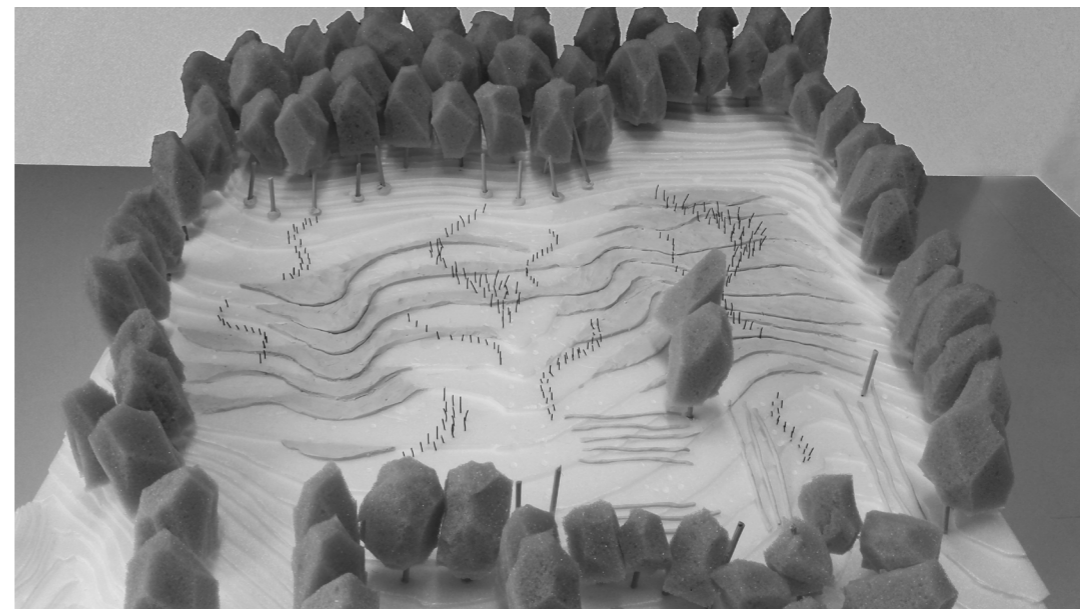
Figur 56

I en av de første utprøvingene ønsket jeg å danne rom mest mulig med terrenget ved hjelp av nedsenkninger og rygger. Gjennom punktelementer prøvde jeg å tydeliggjøre de rommene jeg hadde formet med terrenget. Dette fungerte til en viss grad, men området oppfattes veldig ensformig og enkelt, og passer ikke til den funksjonen det skal ha. Det vil være vanskelig å skille mellom de forskjellige rommene/feltene, og rommene er ikke så tydelige som jeg ønsket.

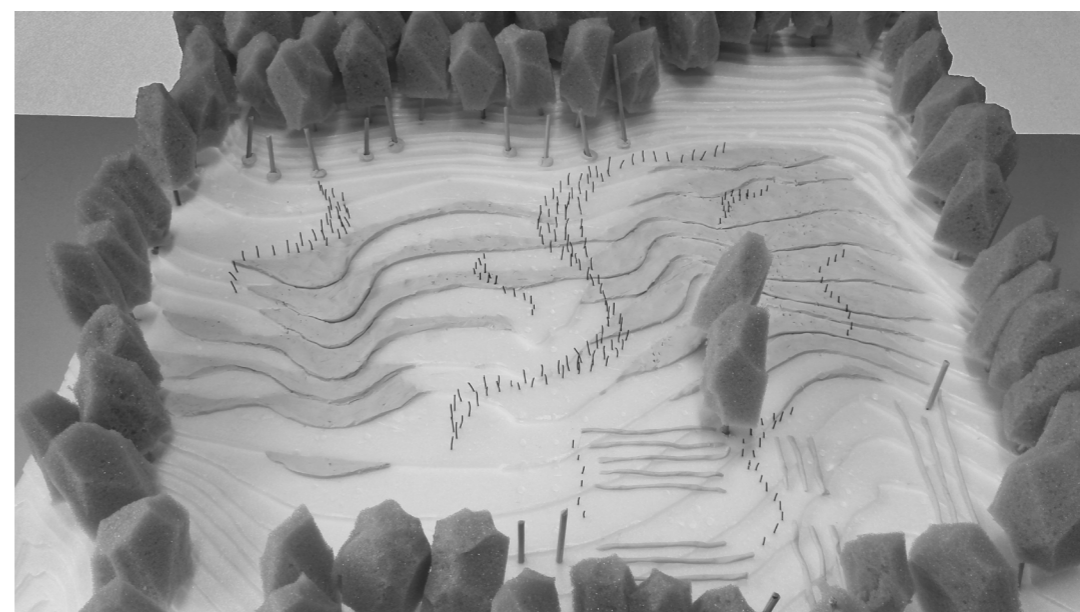
Figur 57

For å skape tydeligere terrengformer, og i tillegg at det resterende området skulle være universelt utformet, endte jeg opp med å minke antall opphøyninger og nedsenkninger betraktelig. Dette gjorde at det ble formet én rygg og én nedsenkning.

Figur 58

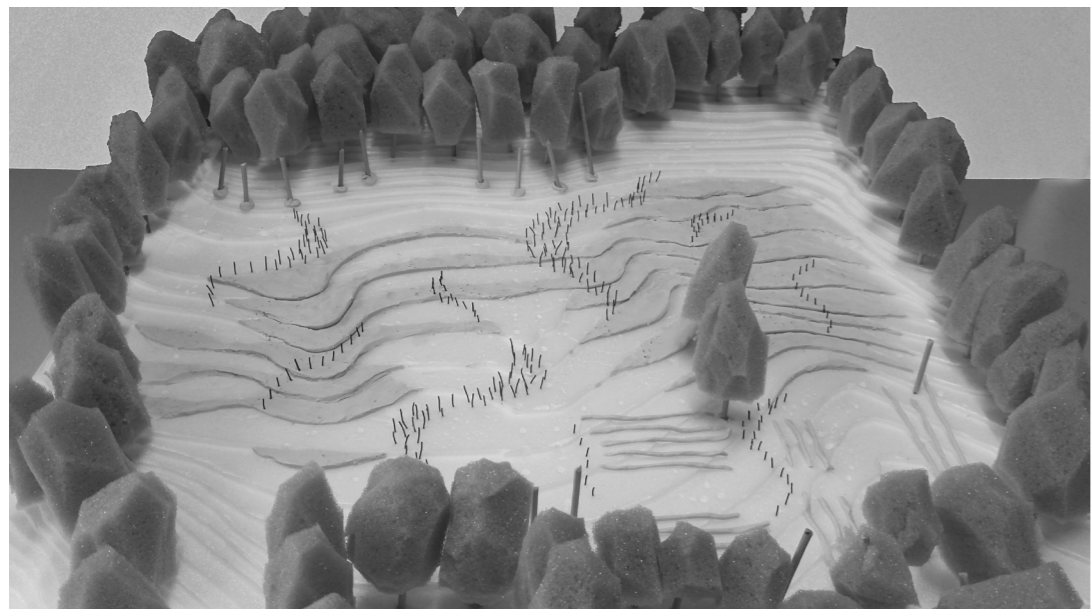
På dette tidspunktet begynte jeg å utforme hovedvegetasjonen basert på formkonseptet. De sorte tynne metalltrådbitene som stikker opp fra modellen skal representere vegetasjon (dette gjør det i alle utprøvingene fremover). Vegetasjonsbølgen på høyre side fungerer godt, og skaper rom på begge sider. I midten er det kanskje litt mange bølger som retter seg mot samme hovedlinje, og området til venstre med ryggen er noe udefinerbart.

Figur 59

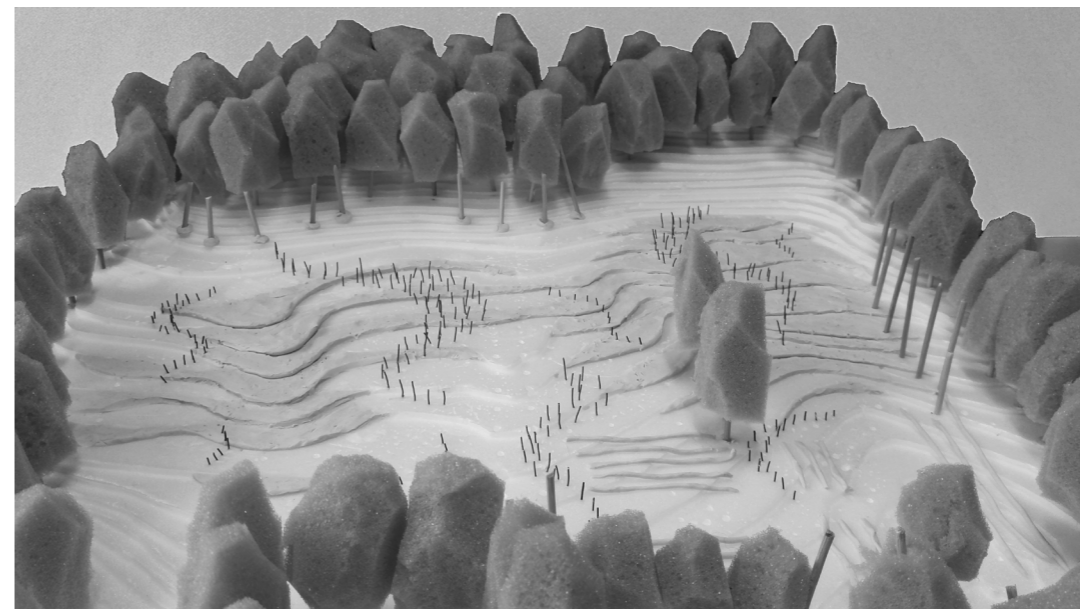
Her har jeg forsøkt å heller danne én stor hovedvegetasjonsbølge, bestående av lave trær, som strekker seg gjennom midten av området. De andre bølgene skal forestille lavere vegetasjon, som stauder eller busker. Denne utformingen ga litt for store rom, men størrelsen på hovedbølgen var bedre og tydeliggjør mer et hierarki mellom vegetasjonen.

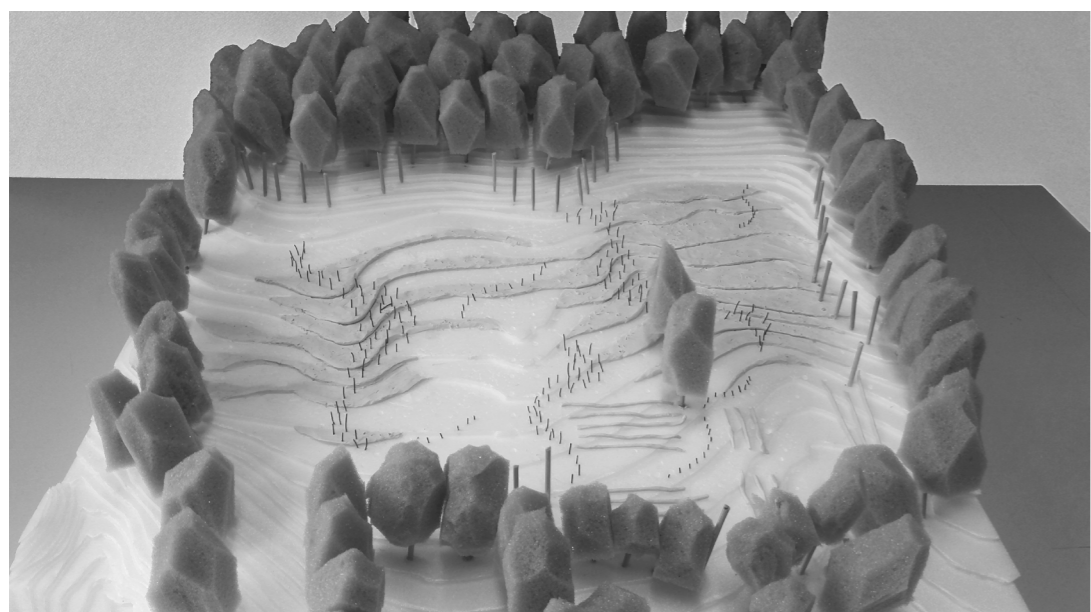
Figur 60

Her har jeg delt opp den midterste vegetasjonsbølgen for å danne litt mindre og flere rom. I tillegg har jeg innført noe mer vegetasjon. Området fungerer bedre i forhold til rominndeling, men føles litt som en trakt i midten.

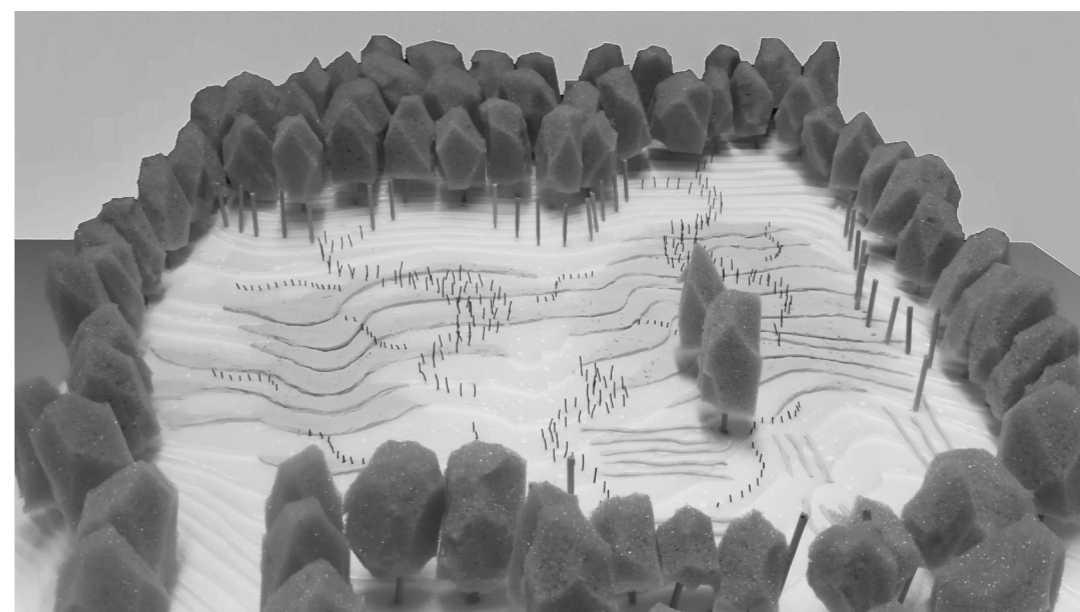
Figur 62

Her har jeg forsøkt å spre hovedvegetasjonsbølgene litt mer på området, i tillegg til å plassere dem slik at de har et slags samspill med terrenngformene. Dette for å skape en bedre flyt og harmoni. De andre vegetasjonsbølgene følger samme retning som hovedvegetasjonsbølgene, og det dannes flere avlange rom.

Figur 61

Videre prøvde jeg ut å legge hovedvegetasjonsbølgene slik at de ligger oppå den markante ryggen og ned i nedsenkningen i terrenget. Dette førte til at de tydelige terrenngformene forsvant, og at de kun syntes fra områder lite sentralt på utvidelsesområdet.

Figur 63

For å få bedre romdannelser mellom hovedvegetasjonsbølgene, og unngå de avlange områdene, har jeg endret retning på de mindre vegetasjonsbølgene. Dette skaper bedre rom, ved at de virker mer kompakte og samlende. Bølgene har nå et bedre samspill, og fungerer godt sammen med terrenget. Hvordan vegetasjonsbølgene forholder seg til ryggen og nedsenkningen vil prøves ut i den digitale 3D-modellen.

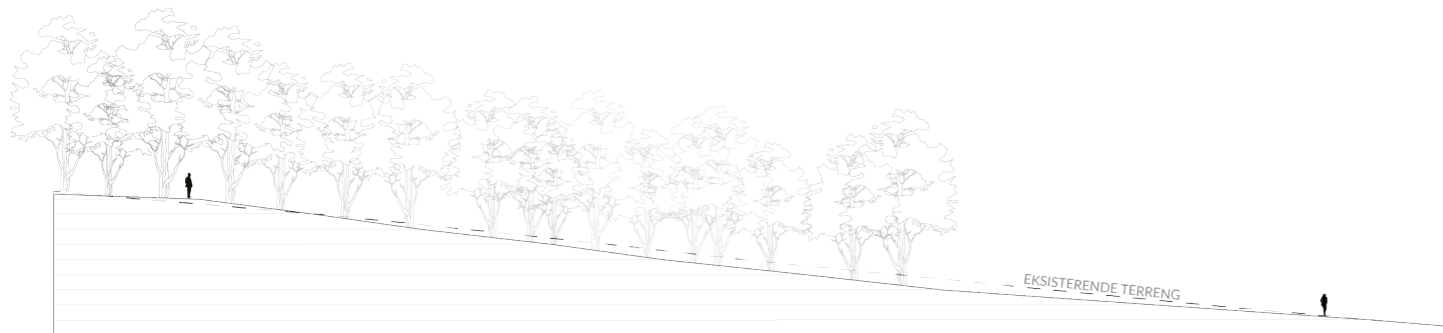

KARAKTERISTISKE LANDSKAPSFORMER

Snittene under skal være med på å illustrere de to større terrengformene jeg har endt opp med. Terrengendringene gjort for å danne ryggen er ganske tydelige, mens terrengendringene gjort for å danne en markant nedsenkning er ikke like fremtredende. Høydeforskjellene fra eksisterende til nytt terreng er ikke så store, men det må fremdeles gjøres endel masseendringer.

Figur 64: Snittet C - C' viser ryggen.

Figur 65: Snittet D - D' viser nedsenkningen.

FJERNVIRKNING AV DEN OVERORDNA VEGETASJONEN

Figur 66

Gjennom etablering av hovedvegetasjonen på utvidelsesområdet har et av målene vært å prøve å opprettholde fjernvirkningen. De blå skraverte områdene er den eksisterende vegetasjonen, mens de orange områdene er ny vegetasjon. Det kommer fram at vegetasjonen ikke vil ha en voldsom effekt på fjernvirkningen, men det vil fremdeles være en endring.

Hovedandelen av trærne som blir plantet på området vil være hassel. Dette er mindre og mer buskaktige trær sammenlignet med de eksisterende skogbeltene som omkranser området, og vil følgelig ikke bli like dominerende.

UTPRØVING I DIGITAL 3D-MODELL

Etter å ha testet ut hovedvegetasjonen og terrenget i en fysisk modell, har jeg bygget opp en digital 3D-modell for å finjustere plassering av vegetasjon, veier, utforming av terreng med mer. Modellen har vært et viktig verktøy for å få en forståelse av hvordan området vil oppleves og brukes av brukerne.

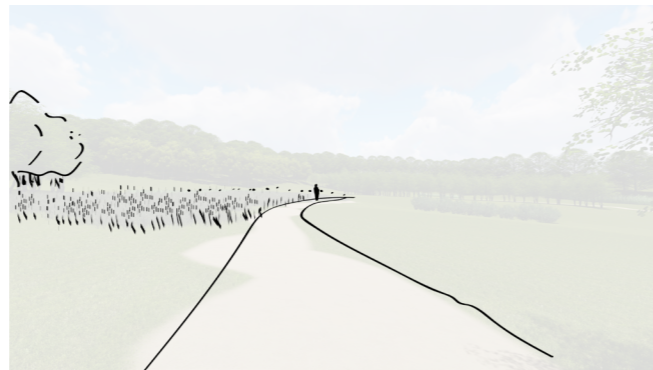
En del av justeringene av plassering av vegetasjon er ikke vist i dette avsnittet. Dette er fordi det har blitt gjort litt etter litt underveis i utformingen,

i sammenheng med andre justeringer og utprøvinger. Det er følgelig ikke like enkelt å vise dette, men det er fremdeles viktige avgjørelser i formgivningsprosessen.

Utprøvingene jeg har valgt å vise i dette kapitlet er basert på behovet for endringer og utprøvinger, samt hvor viktig områdene er for helheten.

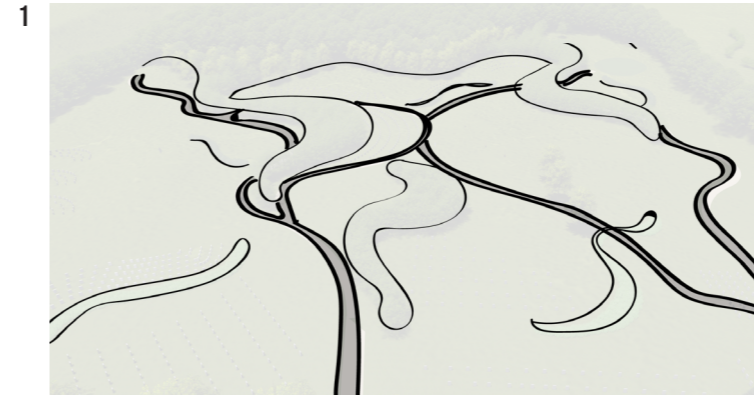
Figur 67

Figur 68

De to bildene viser et eksempel på hvordan jeg har prøvd ut bunnvegetasjon som et romdannende element. Det skal illustrere engvegetasjon, og hvilken effekt det kan ha på hvordan man oppfatter området.

HOVEDVEISYSTEM

Figur 69

For å finne ut hvordan veisystemet på kirkegården kan bli best mulig har jeg tatt i betraktning flere faktorer. Gjennom utprøvinger har jeg valgt å se på veien som et romdannende element, i tillegg til at det skal ligge godt i terrenget. Det har også vært viktig at det skal være mulig å kjøre bil på området. Det har da vært vesentlig at man skal kunne kjøre i runder, så man slipper å snu.

Figur 70

Figur 71

Figur 72

Disse tre bildene viser prinsipielt hvordan jeg har testet ut plassering av deler av veiene i anlegget.

MØTEPLASSEN

Figur 73

Et av rommene på utvidelsesområdet har etter hvert blitt utviklet til en møteplass. Tanken er at dette skal være et område hvor parsellhageeierne og andre interessenter kan oppholde seg, lage mat, sosialisere med mer. Når utvidelsesområdet gradvis blir til en gravplass, vil dette området fremdeles være en møteplass med de samme funksjonene.

Det første bildet viser et ganske åpent område. Det er vegetasjon i kantene som omkranser rommet, i tillegg til to bygg. Det ene skal være et glassbygg, mens det andre skal bestå av kun tak og en bakvegg. Det er også plassert ut noen sittelementer. Området er litt for stort og åpent, og innbyr ikke i noen stor grad til opphold.

Figur 74

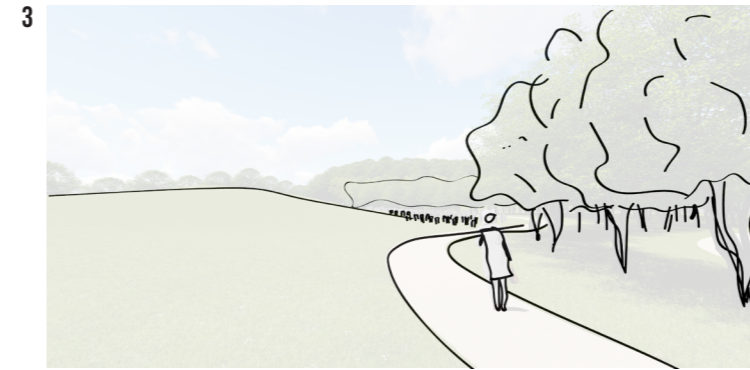
I det neste bilde ser man at det er plassert vegetasjon i midten av området. Bedet har samme formuttrykk som hovedvegetasjonen på området. Møteplassen virker mer innbydende og det oppfattes ikke like tomt og stort som det forrige. Området kan fortsatt virke litt stort, og formen på bedet passer ikke helt sammen med resten av elementene i rommet (som er mer formet som halvsirkler).

Figur 75

I det siste bildet har det skjedd ytterligere endringer. Størrelsen på området er justert ned, og formen på bedet er nå en halvsirkel (dette er ikke veldig synlig fra vinkelen bildet er tatt i, men er fremdeles en viktig og vesentlig endring). Dette gjør at området henger bedre sammen. Det virker ikke lenger like stort, og dimensjonene fungerer godt.

ROMDANNELSE VED RYGG

Figur 76

En viktig del av hovedutformingen av utvidelsesområdet på kirkegården har vært de to markante landskapsformene. En rygg og en nedsenkning i terrenget. Ryggen skal være med på å danne rom, og er en viktig del av det større bildet. Jeg har både utforsket om ryggen kommer tydeligere frem om man har vegetasjonsstriper opp etter skråningen, og om vegetasjon kan være med på å tydeliggjøre rom eller ikke.

Figur 77

Disse to bildene viser et gravfelt, med og uten vegetasjon i forgrunnen. Uten vegetasjon blir rommet ganske åpent og det er tydelig hva som kommer en i møtet. I tillegg fremtrer landskapsformen ganske tydelig. Med vegetasjon er det ikke like tydelig hva som er rundt neste sving, det blir litt mer spenning, og man kan skimte hva som befinner seg fremfor en. Landskapsformen blir ikke like tydelig, men er fremdeles veldig fremtredende og romdannende.

Figur 78

Her er bildene hentet fra «innsiden» av rommet. Uten vegetasjon oppfattes rommet veldig åpent og som en del av ryggen og utkikkspunktet på toppen. Med vegetasjon oppfattes rommet mer helhetlig og definert, og det er ikke en del av ryggen på samme måte som uten. Utkikkspunktet og gravfeltet blir delt, noe som er det ønskede uttrykket.

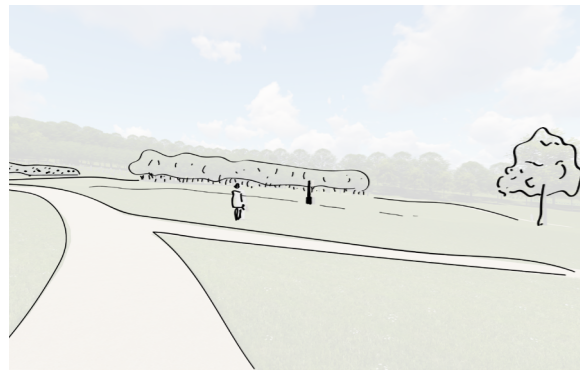
Figur 79

MINNELUND

Figur 80

Figur 81

Figur 82

Figur 83

Nedsenkningen i terrenget vil være en minnelund. Hovedtanken med denne nedsenkningen har hele tiden vært at den skal være enkel i uttrykket, og at terrengformen skal syntes best mulig. Jeg kunne potensielt ha testet ut mye mer enn det jeg har gjort. F.eks. hatt vegetasjonsbølger nedover begge sider, hatt middels høy vegetasjon på hele området eller forskjellige høyder på vegetasjonen, men det er noe jeg kan forestille meg ikke samsvarer med ønsket uttrykk.

På disse to bildene har jeg testet ut hvorvidt det skal være flere eller kun ett element i minnelunden, som skal være minnesmerket med navneplater. Med tre elementer vil det bli mer fokus på elementene og ikke terrenget. Hvis man kun har ett element vil følgelig denne få mye oppmerksomhet, men også landskapet rundt vil spille en stor rolle og bli et viktig element i helhetsinntrykket.

På disse to bildene har jeg prøvd ut om litt vegetasjon kan være med på å understreke landskapsformen, eller om det er mer forstyrrende. Det er ikke veldig tydelig på bildene, men vegetasjonsbølgen tar opp mye oppmerksomhet og landskapet kommer ikke like tydelig fram. Det veldig enkle, med kun ett element, gjør landskapet sterkere.

Figur 84

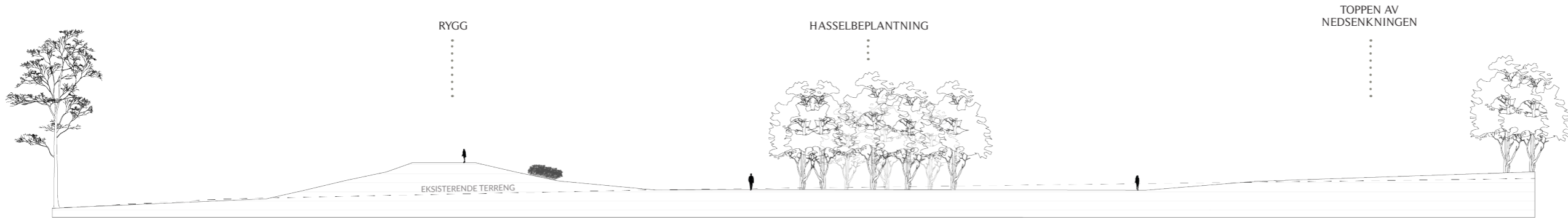

Figur 85

På oversiden av minnelunden ligger det et gravfelt. For å ramme inn minnelunden enda bedre har jeg testet ut om vegetasjon i front av dette gravfeltet vil gjøre noen forskjell. På bildene kan man se at det gir et roligere uttrykk om det er vegetasjon der. Gravfeltet bak oppfattes som noe eget, og minnelunden får en tydeligere omkransning rundt seg.

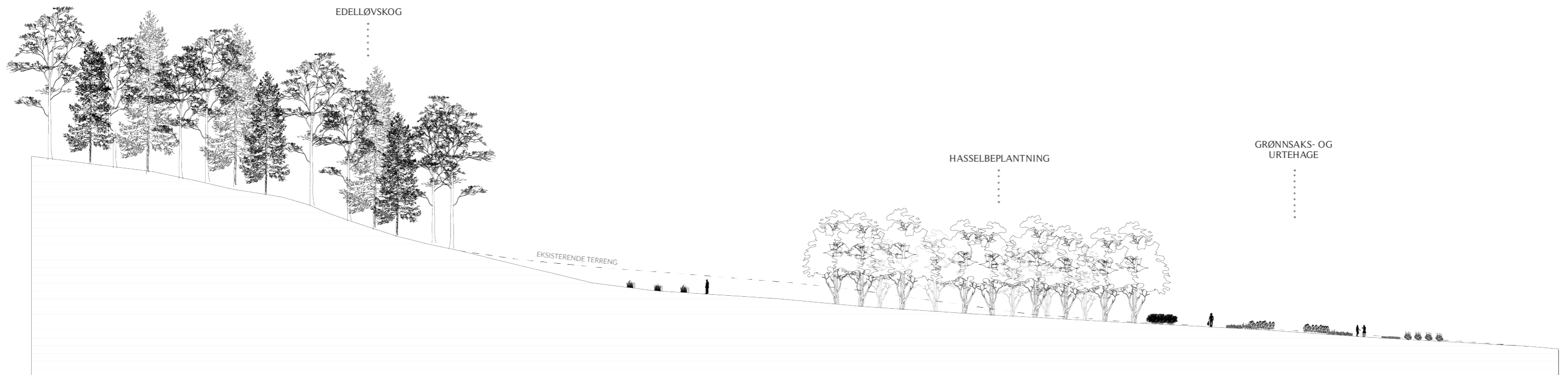
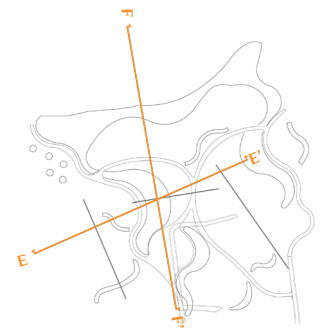

Snittene under skal være med på å illustrere rommene som dannes ved hjelp av terreng og vegetasjon.

Snittet E - E' viser hvordan ryggen er med på å danne rom sammen med vegetasjonen.

Figur 86

Snittet F - F' viser tydelig at vegetasjon i forskjellig høyde kan gi forskjellig type rom.

Figur 87

ENDELIG UTFORMING

NYE FROGNER KIRKEGÅRD
MIDLERTIDIG BRUK
PERMANENTE OMRÅDER/FUNKSJONER
FRA MIDLERTIDIG BRUK TIL GRAVPLASS
NY GRAVPLASS
VEGETASJON
FREMTIDIG UTVIKLING AV FROGNER KIRKEGÅRD

Figur 88: Sommerbilde av beitearealet.

NYE FROGNER KIRKEGÅRD

Figur 89

Befolkningen i Lier og omegn øker, antall innvandrere i kommunen blir høyere, og behovet for rekreasjonsområder blir større. Gravplassene, som store grøntarealer, er områder som kan bidra til å dekke flere behov tilknyttet denne utviklingen.

Gjennom et fokus på midlertidig bruk på Frogner kirkegård, vil større deler av utvidelsesområdet bli brukt til dyrking av mat gjennom parsellhager og fellesåkre. Etter hvert som behovet for flere graver øker, vil deler av området gjøres om til gravplass i etapper.

Frogner kirkegård vil i fremtiden utvide kapasiteten til gravlegging betraktelig med det nye utvidelsesområdet. Gjennom et fokus på en økning av kremasjon, og tilbud om andre gravformer, vil området godt kunne dekke fremtidens behov for graver.

Som landskapsarkitekt har oppgaven gått mye ut på å formgi omgivelsene og legge til rette for bruken. Det har vært viktig å videreføre parklandskapet, og fokuset har ligget på å danne større åpne arealer, men også mer intime rom å oppholde seg i. Dette har blitt gjort ved hjelp av store landskapsformer og forskjellig type vegetasjon.

MIDLERTIDIG BRUK

Før Frogner kirkegård blir gjort om til gravplass vil området preges av midlertidig bruk gjennom dyrkingsarealer.

På området vil det være 36 parselhager og to fellesåkre, som skal være åpne for alle. Kommunen har et ønske om å integrere innvandrere som bor i området bedre, og det vil derfor være et fokus på å få innvandrere til å delta. Parselhagene skal også være for andre brukere av kirkegården, eller andre interessenter som ønsker å ta del i aktivitetene. For å kunne lære mer om norsk kultur vil det være gunstig at også etnisk norske tar del i disse aktivitetene. For å få til dette burde både menigheten og kommunen være med på å formidle informasjon om tilbudet, samt oppfordre til deltakelse. Det vil også være gunstig for kommunen å kombinere denne aktiviteten med eksempelvis norskopplæring, da det kan være enklere å tilegne seg kunnskapen gjennom morsomme aktiviteter.

Gjennom aktivitetene rundt dyrking av mat, vil forhåpentligvis innvandrerne knytte et sosialt bånd seg imellom, skape nye venner og bekjenskaper, samt føle en større tilhørighet til samfunnet. Utveksling av kunnskap fra egne erfaringer, hjelpe hverandre og utfordre hverandre vil trolig gjøre at de føler en sterkere samhørighet.

Parselhagene vil ha en størrelse på 40 m² - 50 m², og er middels store. Hvis det blir stor etterspørsel er det fullt mulig å dele flere av dem i to. Parsellene skal leies ut for en liten sum, hvor pengene vil gå til drift av de parsellene som eventuelt ikke brukes, og til generell drift av områdene som er felles. Det vil ikke være noen restriksjoner på hva man kan dyrke.

Figur 90. ILLUSTRASJON AV PARSELLHAGENE (GJERDENE SOM SKAL VÆRE RUNDT ER IKKE MED PÅ DENNE ILLUSTRASJONEN). SE SIDE 84-85 FOR HVOR ILLUSTRASJONEN ER TATT FRA.

ILLUSTRASJONSPLAN - MIDLERTIDIG BRUK

Parsellhagene er plassert slik at de ligger samlet, og i nærhet til andre funksjoner som er tilknyttet dyrkingen.

Det er anlagt to grusområder i tilknytning til dyrkingsområdene, ett område er satt av til kompostbeholdere og ett hvor det er plassert ut flere verktøykasser. Det er også plassert ut verktøykasser og kompostbeholdere andre steder på kirkegården.

De parsellhagene som ikke er i bruk vil bli benyttet til litt forskjellig avhengig av etterspørsel. Hvis det er stor etterspørsel etter betalt beplantning på gravene på kirkegården, vil det være mulig å dyrke dette i de parsellene som ikke brukes. Disse plantene kan også brukes i fellesplantinger i forbindelse med minnelundene. Hvis etterspørselen ikke er så stor, eller at det er mange parseller som ikke benyttes, kan det plantes vekster som kan benyttes som gjødsel ved høsting.

Veisystemet er utviklet slik at det skal være enkelt å kjøre inne på området. Som parselleier vil det være sannsynlig at man til tider har behov for å frakte tunge redskaper, store mengder planter eller annet ved hjelp av bil. Veisystemet er derfor utformet slik at det er mulig å kjøre i runder, så man skal slippe å snu midt i veien. Det er også utformet noen lommer langs veiene, totalt 3 stykker, hvor det vil være mulig å parkere. Det vil være mulig å kjøre gjennom møteplassen, men dette kun om ytterst nødvendig.

En ugunstig situasjon som vil kunne oppstå fra dyrkingsaktivitetene er bråk fra forskjellig type maskiner under begravelser. Dette kan føles respektløst ovenfor de som er i begravelse, og noen forhåndsregler bør tas. Menigheten har antagelig noen faste tider for når det pleier å være begravelser, og følgelig kan man sette opp tider hvor man ikke skal bruke høylutte maskiner. Hvis det ikke er begravelse på de tidspunktene som er satt opp, vil man kunne bruke maskinene, men dette er noe man må se an som enkeltperson og forholde seg til som en grunnregel.

Figur 91

Figur 92: ILLUSTRASJON AV DEN STORE FELLESÅKEREN. SE SIDE 84-85 FOR HVOR ILLUSTRASJONEN ER TATT FRA.

FELLESÅKRE

Fellesåkrene er tenkt å være områder hvor det kan dyrkes poteter, jordbær eller andre spiselige vekster man ønsker et større volum av. Områdene skal fungere som et slags andelslandbruk, hvor det er et samarbeid mellom en bonde/fagperson og forbrukerne. Partene avtaler sammen hvem som har ansvaret for høsting, distribusjon og dugnadsinnsats. De som er en del av prosjektet skal også få være med å bestemme hva som skal dyrkes.

Interessentene kan både være personer som allerede leier en parselhage, eller noen som kun ønsker å delta på ordningen rundt fellesåkrene. De vil kunne benytte seg av de samme fasilitetene som parselhagebrukerne, og være en del av samme samfunn.

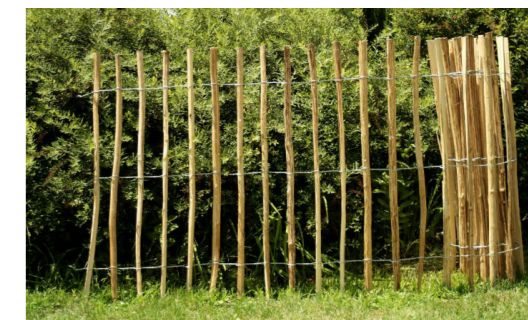
PRAKTISKE FUNKSJONER

De tre områdene med parseller vil være inngjerdet med et gjerde laget av hasselstokker og vaier. Dette vil være for å holde dyr unna å spise opp plantene, og vil ha en høyde på ca. 2 m.

Flere steder på kirkegården vil det blir satt ut kasser for oppbevaring av verktøy. Disse er tiltenkt brukerne som benytter seg av dyrkingsområdene, enten parsellene eller fellesåkrene. For å sikre verktøyet må kassene være låst på en måte så alle brukerne har tilgang til kassene. Det vil også være nødvendig å opparbeide området under kassene, slik at det er god drenering og et passende belegg slik at kassene står stødig. Der det er flere kasser ved siden av hverandre eller i tilknytning til kompostbeholderne, vil disse bli låst til hverandre. Dette for å minske sannsynligheten for at de blir stjålet.

Det vil også bli satt opp kompostbeholdere. Disse vil være noe mindre spredt, men fremdeles i akseptabel avstand fra dyrkingsområdene. På et større område i vest er det bygd opp et område med 4 kompostbeholdere. Her er tanken at det vil være mulighet for å sortere komposten etter år, og hvor man etter hvert kan benytte seg av det komposterte materiale til parsellene og blomsterbedene foran gravminnene om noen ønsker det.

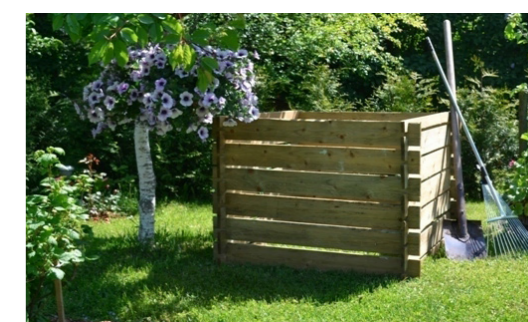
Det vil være vann- og strømuttak i tilknytning til parsellene, som vil bli benyttet til eksempelvis vanning og bruk av elektriske hageredskaper. Disse uttakene vil vedvare når området blir gjort om til gravplass, da dette er funksjoner man har sterkt behov for også da.

Figur 93: BILDE AV HVORDAN HASSELGJERDET KAN SE UT (Alibaba u.å.).

Figur 94: EKSEMPEL PÅ HVORDAN VERKTØYKASSENE KAN SE UT. SKAL MALES I SAMME FARGE SOM TREBENKENE PÅ KIRKEGÅRDEN (Klyaksa u.å.).

Figur 95: KOMPOSTBEHOLDERNE SOM BLIR SATT UT VIL BLI KLEDD I TRE FOR Å STÅ I SAMME STIL SOM DE ANDRE ELEMENTENE PÅ OMRÅDET (hjemmevarer u.å.).

AVSTANDER OG VEISTRUKTUR

Parsellene og fellesåkrene vil ha en avstand fra hovedveiene på minst 1,5 m, og en avstand på 2 m fra annen beplantning. Hasselbeplantningen som ligger inntil det ene feltet med parseller kan lage skygge for deler av noen av parsellene, men dette vil kun være korte perioder på dagen.

Mellom parsellene vil det være to forskjellige «veisystemer». Stiene fra hovedveiene vil være 80 cm brede, mens stiene mellom parsellene vil være på 60 cm. Stiene skal ikke ta for mye plass, men er fremdeles nødvendig for å skille de forskjellige parsellene.

Hovedveiene på kirkegården er bygd opp slik at veifundamentet er bredere enn den synlige veien. Fundamentet er 1 m bredere på hver side, og det vil være tilsådd med gress over. Dette for at større biler skal kunne kjøre inne på kirkegården uten at områdene utenfor veien skal bli ødelagt.

Snittet G-G' under viser de forskjellige avstandene mellom vei, hasselbeplantning, parseller, vei og fellesåker.

Figur 96

PERMANENTE OMRÅDER/FUNKSJONER

Figur 97: ILLUSTRASJON AV MØTEPLASSEN. SE SIDE 84-85 FOR HVOR ILLUSTRASJONEN ER TATT FRA.

MØTEPLASSEN

Møteplassen er et sentralt område på den nye delen av kirkegården. Det skal være et område for alle, enten om man sørger over et kjært familiemedlem eller trenger et pusterom fra arbeidet i parselhagen. På møteplassen vil det være store plantebed prydet av spiselige vekster, hvor de forskjellige artene har små informasjonsskilt som informerer om hva som er spiselig ved planten. Dette for å opplyse brukerne om hvor mange kjente og ukjente vekster som faktisk er spiselige. Innimellom alle bedene vil det være en sittegruppe med en permanent bålpanne. Her vil det være mulig å tilberede mat man har dyrket i egen parsell sammen med andre hageeiere, og plassen oppfordrer til sosiale sammenkomster. Bålpannen må antageligvis tas inn etter bruk, eller være festet til bakken på et vis for å unngå at den blir stjålet. Som fyringsmateriale vil man kunne bruke ved man har igjen fra beskæring av hasselbeplantningen. Dette vil bli oppbevart i tilknytning til glassbygget.

Det er også satt opp to byggkonstruksjoner på

møteplassen. Det ene er en konstruksjon med kun ett tak og én vegg, som vil fungere som ly for både sol og nedbør, samt være et område egnet for matlagning m.m. Den andre konstruksjonen vil være et glassbygg med flere funksjoner. Bygningen skal romme et lite kjøkken, toalett og et større område hvor man kan ha bord og stoler. Det skal kunne benyttes av både parselhagebrukere og gravplassbrukere. Her kan man tilberede mat, invitere til middager som parselleier, leie ut til mindre møter, ha mindre seremonier i forbindelse med gravlegginger, holde foredrag om temaer omhandlende eksempelvis dyrking av mat, ha norskopplæring eller holde minnestund etter en begravelse.

Møteplassen skal være et sted hvor alle føler seg velkomne, og som kan brukes på tvers av aktiviteter og formål. For at det skal fungere optimalt, må det tilrettelegges en slags bestillingsordning, hvor man må bestille tid når man ønsker å bruke området til spesielle anledninger.

KULTURMINNER/ENG

Helt vest på utvidelsesområdet ligger det to kulturminner, en kokegrop og et dyrkingslag. Disse gjør at området ikke kan brukes til gravlegging, og følgelig får området en annen funksjon. Her vil det bli etablert en eng og satt ut bikuber. Områdene som er markert som kulturminner vil ikke ha engvegetasjon, men klippet gress. Dette for å bevisstgjøre at det er noe mer der enn kun en eng. Hele området er ment å fungere som et mer rolig, avsidesliggende sted hvor det er rom for kontemplasjon og stillhet. Det er satt opp en benk helt i enden av engen, hvor man har mulighet for å slå seg ned om ønskelig.

BIKUBER

To steder på utvidelsesområdet vil det bli satt ut bikuber. En gruppe i engen ved kulturminnene, og en gruppe helt i sør ved frukttrærne. Engvegetasjonen vil fungere som gode pollen- og nektarkilder til biene, og bidra til at de etablerer seg godt. I tillegg til dette vil biene muligens bidra til å bedre veksten til annen vegetasjon på området, og generere mengder med honning som menigheten kan selge. Dette er også en mulighet for å bevisstgjøre viktigheten av bier i samfunnet vårt, ved å synliggjøre dem og i tillegg plassere ut små informasjonsskilt.

For at denne ordningen skal fungere er kirkegården avhengig av noen som kan vedlikeholde og ta seg av biene. Grunnet mangfoldet av bikuber vil det være gunstig at flere enn én person har ansvaret. Personene må enten ha erfaring fra før, eller delta på et kort kurs for å kunne håndtere biene.

Figur 98: ILLUSTRASJON AV ENGOMRÅDET VED KULTURMINNER. SE SIDE 84-85 FOR HVOR ILLUSTRASJONEN ER TATT FRA.

Figur 99. ILLUSTRASJON AV ASKESPREDNINGSOMRÅDET. SE SIDE 84-85 FOR HVOR ILLUSTRASJONEN ER TATT FRA.

ASKESPREDNING

Inni en av hasselbølgene vil det være mulighet for askespredning. I dag er askespredning kun lov i naturen på områder med «*tilstrekkelig øde preg...*», utenfor kirkegården (Vestfold krematorium, u.å.) Det vil derfor være nødvendig å søke om dispensasjon for denne ordningen.

Innsiden av hasselbølgen vil føles som et eget rom dannet av flerstammede hasseltrær, og en lav bunnvegetasjon. Små lysåpninger mellom trærne vil danne et skyggespill, og gjøre området spennende å bevege seg i. Det vil gå en liten sti inni beplantningen laget av heller.

Området for askespredning er markert i turkis, og den sorte stiplede linjen skal indikere hvor stien skal gå.

Figur 100

NATURLIG GRAVLEGGING

Engområdet i sør er et litt mer fleksibelt gravfelt enn de andre feltene. Hovedtanken bak dette området er at det skal kunne brukes til naturlig gravlegging. Den avdøde blir gravlagt uten kiste, og det vil følgelig bli en synlig haug med jord en tid etter begravelsen. Det vil ikke være noen form for markering av gravene med et gravminne. Det vil heller være en visshet om at den avdøde ligger gravlagt på området. Her vil det også være nødvendig å søke om dispensasjon, da det er krav om at man skal gravlegges i en kiste eller en urne (Gravferdsforskriften, 1997).

Menigheten må fremdeles ha oversikt over hvor folk blir gravlagt. Hvis det ikke er noen interesse for denne type gravform, kan området brukes til urnegravlegging. En mulighet vil være at man fjerner deler av engvegetasjonen, så det blir rom for små gravminner innimellom vegetasjonen. Eller, man kan fjerne hele, så man også har mulighet til å ha egen beplantning.

Engen skal fungere som en pollen- og nektarkilde for biene på området, i tillegg til å være et estetisk vakkert område. Det er derfor ønskelig at så mye som mulig av engvegetasjonen blir beholdt på området, avhengig av gravform. Området skal ikke tas i bruk med en gang, men etter noen år. Dette for at engvegetasjonen skal ha mulighet til å etablere seg.

MUSLIMSK GRAVFELT

Øst på utvidelsesområdet er det anlagt et eget felt for muslimsk gravlegging. Gravfeltet ligger inntil den eksisterende kirkegården, og skal kunne tas i bruk med en gang utvidelsesområdet er opparbeidet. Det er plass til litt over 200 graver på området, noe som trolig vil være tilstrekkelig en god del år. Dette er noe som er vanskelig å forutse, da det er flere muslimer som ønsker å begraves i sitt eget hjemland, eller kanskje på annet sted i landet.

Det er ikke satt opp noe eget seremonibygge med mulighet for den rituelle vasken. Det kan virke som at dette ikke blir brukt i noen stor grad på de kirkegårdene hvor dette har blitt konstruert. Det er derimot plassert ut en granittblokk hvor man for eksempel har mulighet til å plassere kisten.

UTKIKKSPUNKT

Den ene tydelige landskapsformen som danner en rygg vil være et godt utkikkspunkt på gravplassen. Hevet flere meter opp fra det opprinnelige terrenget vil man kunne få utsikt over store deler av dalen. Man vil også få god oversikt over deler av kirkegården. Ytterst på ryggen vil det bli plassert en benk, og det er tenkt at plassen skal kunne være et område for opphold. Landskapsformen vil være godt synlig om man kommer gående fra veien i sør.

Figur 101: SNITTET VISER UTKIKKSPUNKTET.

FRA MIDLERTIDIG BRUK TIL GRAVPLASS

På kartet er den fremtidige minnelunden markert som etappe x, deretter er områdene nummerert i forhold til hvilken rekkefølge de vil bli omgjort. Område nr. 1 vil bli det første til å bli omgjort til gravplass, nr. 2 vil bli det neste osv.

Figur 102

Etter hvert som behovet for flere graver øker, vil de midlertidige områdene måtte vike. Den store fellesåkeren vil i fremtiden bli til en minnelund, både navnet og anonym. Når dette området må gjøres om, avhenger av etterspørselen for denne gravformen, samt når den eksisterende minnelunden blir full. Hvis det er stor etterspørsel etter en anonym minnelund, som ikke finnes på den eksisterende kirkegården i dag, vil fellesåkeren måtte vike. Avhengig av interessen og hvor vellykket fellesåkeren er, vil ikke dette være noe man endrer ved kun noen få henvendelser.

De andre områdene vil ha en fast rekkefølge på hvilket område som skal gjøres om først og sist. Det er tatt i betraktning nærheten til den eksisterende kirkegården, skjerming og nærheten mellom de gjenstående parsellene.

Før noen av områdene vil bli gjort om på den nye delen, må den eksisterende kirkegården være full i tillegg til at ett urnefelt må fylles. Dette området kan romme 76 x 4 graver, og det vil antageligvis gå noen år før det blir aktuelt med noen endringer. Engområdet i sør som er satt av til naturlig gravlegging, vil fungere uavhengig av etappene.

Det første området som skal gjøres om fra parseller til gravplass ligger skjermet fra resten av parsellene. Hasselbeplantningen skjermer for dyrkingsområdene, og gravfeltet ligger mer i tilknytning til arealer med rolig aktivitet. Det vil fremdeles kunne ligge en følelse av nærhet til parsellene, men dette vil ikke bli noe problem etter flere år med dyrking på gravplassen som tilvenning.

Det neste området som blir gjort om ligger mye tettere innpå parsellområdene. Når dette feltet blir gjort om, vil det antageligvis ha gått ganske lang tid, og forhåpentligvis har de potensielle brukerne av området blitt vant til dyrkingsområdene på kirkegården. Det vil ikke bli satt opp noen ekstra skjerming mot parsellhagene, da jeg ikke tror dette vil bli nødvendig. Aktivitetene som foregår er ikke skjemmende eller respektløse ovenfor kirkegårdens andre aktiviteter, men kan heller være uvante.

Omgjøringen fra parsell til gravfelt vil nødvendigvis ikke være alt for krevende. Plantene må fjernes, jorda må bearbeides noe etter parsellbruken, gjerdene må fjernes og kompostbeholderne og verktøykassene må enten flyttes til de andre parsellområdene eller tas helt bort. Så må området tilsås med gress, og deretter kan gravleggingen begynne. De som leier parsellhagene må få informasjon i god tid før omgjøring av området til gravplass. Det er også viktig at denne informasjonen er tydelig når de først starter å leie en parsell.

NY GRAVPLASS

På de neste sidene vil jeg presentere hvordan det vil se ut hvis hele utvidelsesområdet på Frogner kirkegård blir omgjort til gravplass. Dette er ikke gitt at vil skje. Hvis behovet for graver er dekket før hele området er omgjort, kan den siste etappen (eller flere) forbli parselhager og fellesåker. Disse områdene vil da komme relativt tett opp til gravfeltene. Det lange tidsperspektivet på når dette er aktuelt, samt tilvenning blant brukerne gjennom alle årene med parselhager, gjør at dette trolig ikke vil bli noe problem. Det vil være en ny generasjon som bruker gravplassen på dette tidspunktet, og tradisjonene rundt kirkegårder vil være annerledes enn de er i dag. Fortsetter utviklingen om flerbruk av kirkegårder, samt fokuset om at gravplassen er et av de få grøntarealene i de større byene, vil bruk og aktiviteter forandre seg med tiden. Dette gjør at dyrking på en gravplass kanskje ikke vil være så ukjent og uvant. Det vil heller gi noe positivt til området, som givende aktiviteter. Det kan bidra til en helt annen atmosfære på kirkegården, og kanskje det kan være med på å gjøre sorgen litt enklere å takle.

Figur 103: ILLUSTRASJON FRA DEN NYE GRAVPLASSEN. SE SIDE 98-99 FOR HVOR ILLUSTRASJONEN ER TATT FRA.

ILLUSTRASJONSPLAN - NY GRAVPLASS

Et fullstendig utviklet utvidelsesområde vil hovedsakelig bestå av flere urnefelt, en minnelund (både anonym og navnet), et muslimsk gravfelt og et område som kan benyttes til naturlig gravlegging om det er interesse for dette. I tillegg til dette vil det være områder som ikke brukes til gravlegging. Et engområde med kulturminner, et utkikspunkt med frukttrær i bakgrunnen og møteplassen.

Flere av funksjonene som ble opprettet under den midlertidige bruken på området vil fremdeles være på gravplassen. Vann- og strømuttak er funksjoner som også brukes flittig på en kirkegård, og de vil følgelig bli beholdt. Kompostbeholderne vil bli byttet ut med noen mindre beholdere som ligner søppelkasser, da det ikke vil være like stort behov for de store kassene for kompost. Driftsavdelingen på kirkegården har et eget større areal for kompost, hvor man kan samle avfallet fra de mindre kompostbeholderne. Dette vil driftsavdelingen måtte ha ansvar for. Søppelkassene, vannpost og strømuttak vil være samlet på flere steder på gravplassen, i nærheten av gravfeltene. Det vil også bli hengt opp redskaper til planting ved disse stasjonene.

Rundt den nye delen av gravplassen må det settes opp et gjerde for å tilrettelegge etter kravene om at hele gravplassen må være inngjerdet (Gravferdsforskriften, 1997). Det vil derfor bli satt opp et flettverksgjerde inni edelløvslogen som følger bekkedalen hele veien rundt, til det møter eksisterende gjerde på begge kanter.

Weisystemet vil også fungere på samme måte som under den midlertidige bruken. Det vil være mulighet for å kjøre inne på gravplassen om dette er nødvendig, og det vil være 3 lommer hvor det er mulig å parkere. Det er ønskelig at kjøring inne på området kun er forbeholdt personer som er dårlig til beins, eller av andre helsemessige årsaker har problemer med å gå strekket fra parkeringsplassen.

Figur 104

Figur 105: ILLUSTRASJON AV MINNELUND. SE SIDE 98-99 FOR HVOR ILLUSTRASJONEN ER TATT FRA.

Figur 106: SOMMERILLUSTRASJON FRA GRAVPLASSEN. HER SER MAN TYDELIG RYGGEN. SE SIDE 98-99 FOR HVOR ILLUSTRASJONEN ER TATT FRA.

MINNELUND

Den nye delen av kirkegården, vil i liket med den eksisterende, være en form for parklandskap. Den vil ikke ha det samme mangfoldet og mengden av store gamle trær, men vil fremdeles oppfattes som et opparbeidet område med trær og englignende habitater.

Overgangen mellom den eksisterende og nye delen vil oppfattes behagelig, men tydelig. Det vil gå fra mer rette og strikte linjer og bevegelser, til mer slyngende. På den eksisterende delen av gravplassen kan man oppfatte de forskjellige rommene fra avstand. På den nye vil ikke dette være like tydelig, og man må bevege seg i landskapet for å kunne oppleve de forskjellige rommene. Dette er gjort for å skape et mer spennende område som man får lyst til å bevege seg videre i, men også for å skape mer intime rom.

Minnelunden på kirkegården vil bestå av en navnet minnelund, samt en anonym minnelund. Området vil være delt inn i to gravfelt, hvor den nedre delen vil være anonym, mens den øvre vil være navnet. Det vil være mulighet for både kistegravlegging og urnegravlegging i minnelunden.

Ideen bak hele dette området er at de karakteristiske landskapsformene skal skape et rom og bevegelse som i seg selv er vakkert å se på. Det skal gi den som observerer en følelse av et flott landskap, men samtidig gi ro. Jeg ønsker at landskapet skal snakke for seg, og har bevisst valgt å ha ytterst få elementer på dette området.

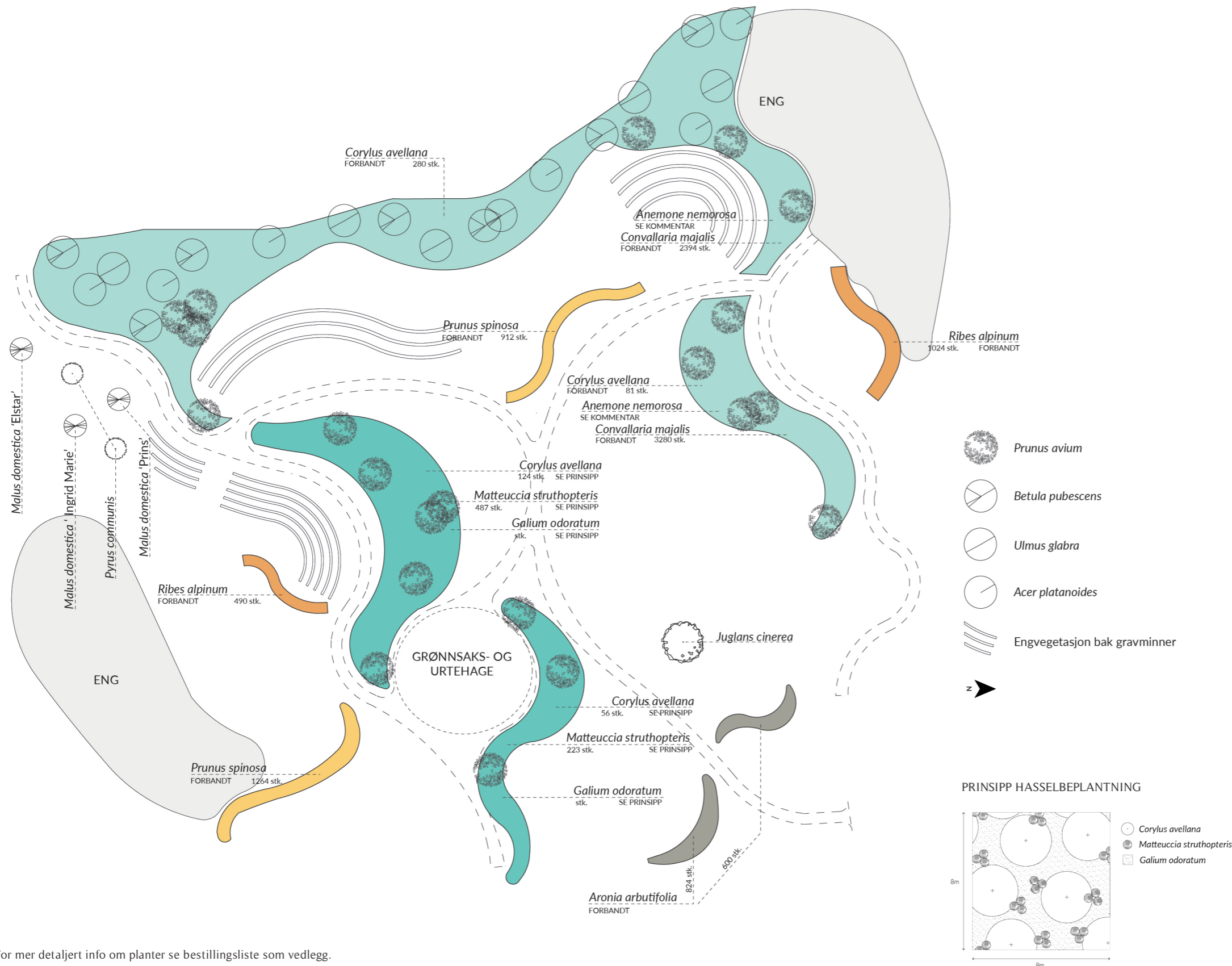
Mminnesmerket med navneplater vil bli plassert på et litt flatere parti, på samme side som hasselbølgen. Minnesmerket skal ha en opprett slank form, som tydelig kommer fram i terrenget, men som ikke vil ta bort all oppmerksomheten fra landskapsformene.

Figur 107: VINTERILLUSTRASJON FRA GRAVPLASSEN. HER KOMMER DET FRAM HVORDAN LANDSKAPET BLIR MER ÅPENT NÅR BLADENE FRA VEGETASJONEN HAR FALT. SE SIDE 98-99 FOR HVOR ILLUSTRASJONEN ER TATT FRA.

VEGETASJON

For mer detaljert info om planter se bestillingsliste som vedlegg.

Figur 108

OVERORDNET VEGETASJON

All vegetasjon på området skal etableres med en gang dette er mulig i forhold til tid på året, når man kan få planter fra planteskoler osv. Vegetasjonen er viktig både under den midlertidige bruken og når området blir gjort om til gravplass, hvor den er med på å skape rom og karakter til stedet. I tillegg er det en stor fordel å plante all vegetasjon så tidlig som mulig, så plantene har mulighet til å etablere seg godt.

Den mer overordna hovedvegetasjonen på området består av slyngende hasselbeplantninger og hekker. Disse skal utgjøre romdannede elementer i det ellers åpne landskapet, og vil være viktige for uttrykket på kirkegården. Under utvelgelse av arter har fokuset vært på arter som har spiselige deler, eksempelvis bær, blomster og nøtter.

All vegetasjon er tiltenkt at skal vokse noenlunde fritt, og skal ha et slags viltvoksende naturlig preg.

Tidlig på våren vil det blomstre fra løkbeplantninger i både hasselbølgene og buskbeplantningen i gult, hvitt og blått. I tillegg til dette vil søtkirsebærtrærne, som er plantet inni hasselbølgene, frukttrærne og fire av buskbeplantningene få hvite blomster. Engvegetasjonen vil også smått begynne å blomstre på dette tidspunktet.

Mesteparten av områdene hvor det er plantet hassel er bunnvegetasjonen hvitveis og liljekonvall. Disse vil som sagt blomstre på våren, og gå over til å være grønne bunndekkende planter resten av sesongen. De to hasselbølgene som er i tilknytning til møteplassen har en litt annen bunnvegetasjon. Her vil det være løkplanter som stor snøstjerne, storvinterblomst og russeblåstjerne som blomstrer om våren i gult og blått (samme som i buskfeltene). Myske og strutseving vil så ta gradvis over og fungere som bunnvegetasjon og middels høy vegetasjon sammen med hasseltrærne.

Den øvre delen av hasselbeplantningene, som grenser mot den eksisterende edelløvskogen, vil være en slags overgangssone med en blanding av arter. Her vil det i tillegg til hasseltrærne bli plantet lønn, bjørk og alm for å skape en mykere overgang til den tette og høye skogen i bakkant.

Frukttrærne skal være kraftigvoksende trær med et mest mulig naturlig utseende.

Engvegetasjonen vil pryde to større områder, og blomstre fra tidlig vår og frem til høsten. Det vil være variasjoner i form og farge gjennom hele sesongen, som gjør at engen aldri vil være helt lik. Det vil også bli plantet eng i striper bak gravminnene på tre felt. Avgrensningen til engområdet i sør vil være overgangen mellom slakt til bratt terreng. Det gjør ingenting om engen ikke alltid følger helt den samme avgrensningen.

Når høsten kommer vil prydderdomen dominere hos søtkirsebærtrærne og aroniabuskene. Disse vil få sterke røde farger på bladene, og skille seg godt ut. I tillegg vil engnellik og prestekrage blomstre i engområdene etter slåttperioden.

SKJØTSEL

Det vil være nødvendig å klippe hasselbeplantningene innimellom, da disse kan bli tette og svært høye. Dette kan gjøres på flere forskjellige måter, avhengig av ønsket uttrykk. Hassel er en art som vokser raskt opp igjen, så det vil ikke være noe problem å kutte trærne helt ned. Eksempelvis kan det tynnes ved å fjerne enkelte trær inni hasselbølgen. Veden kan brukes til opptenning på bålpannen på møteplassen, eller som nytt gjerde rundt parsellhagene, og vil bli lagret i forbindelse med glassbygget. I de hasselbeplantningene hvor det er strutseving og myske, kan det hende at det må lukes vekk bunnvegetasjon. Særlig strutseving kan ta overhånd om forholdene er gode nok, så det er viktig at bestandene holdes nede. Det må derfor være en viss grad av tilsyn til disse områdene, for å kontrollere at det ikke skjer.

Hekkene skal få vokse fritt, så langt det lar seg gjøre. De skal ikke være høyere enn 140 cm - 160 cm, eller gå lenger enn 50 cm - 80 cm utenfor plantebedet. Disse må trimmes regelmessig for å holde formen og størrelsen.

Fruktrærne må også beskjæres jevnlig for å holde formen. Det er ingen størrelseskrav, men for at trærne skal få en god utvikling vil det være nødvendig med en jevnlig beskjæring.

Engområdene må slås årlig i slutten av august/tidlig september. Det mest gunstige verktøyet er å bruke

en tohjulsslåttmaskin som slår engen jevnt over hele området. Plantematerialet skal ligge å bakketørke i 3 dager, for at frøene enklere skal dette av. Etter dette fjerner man materialet og legger det sammen med resten av komposten. Dette kan senere brukes som gjødsel i buskfeltene.

På vinteren vil vegetasjonen bli mye mindre tydelig i landskapet. Busker og trær vil miste bladverket og området vil virke mer åpent. Dette er gjort med hensikt for at den eksisterende fjernvirkningen ikke skal forsvinne. Området er et av mange åpne rom i landskapet, som gir et helt eget uttrykk i dalen.

GRØNNSAKS- OG URTEHAGE

På møteplassen vil det være flere bed med forskjellige type grønnsaker og urter. Noe av hovedprinsippet for utvalget av beplantningen er å tydeliggjøre spiselige vekster som kanskje ikke er så vanlige for folk flest, eller som man ikke visste at var spiselige. Det har også vært et fokus på prydderdi og blomster.

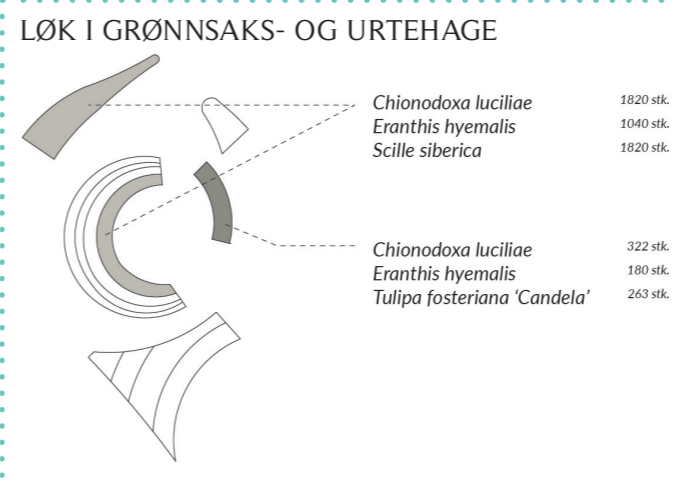
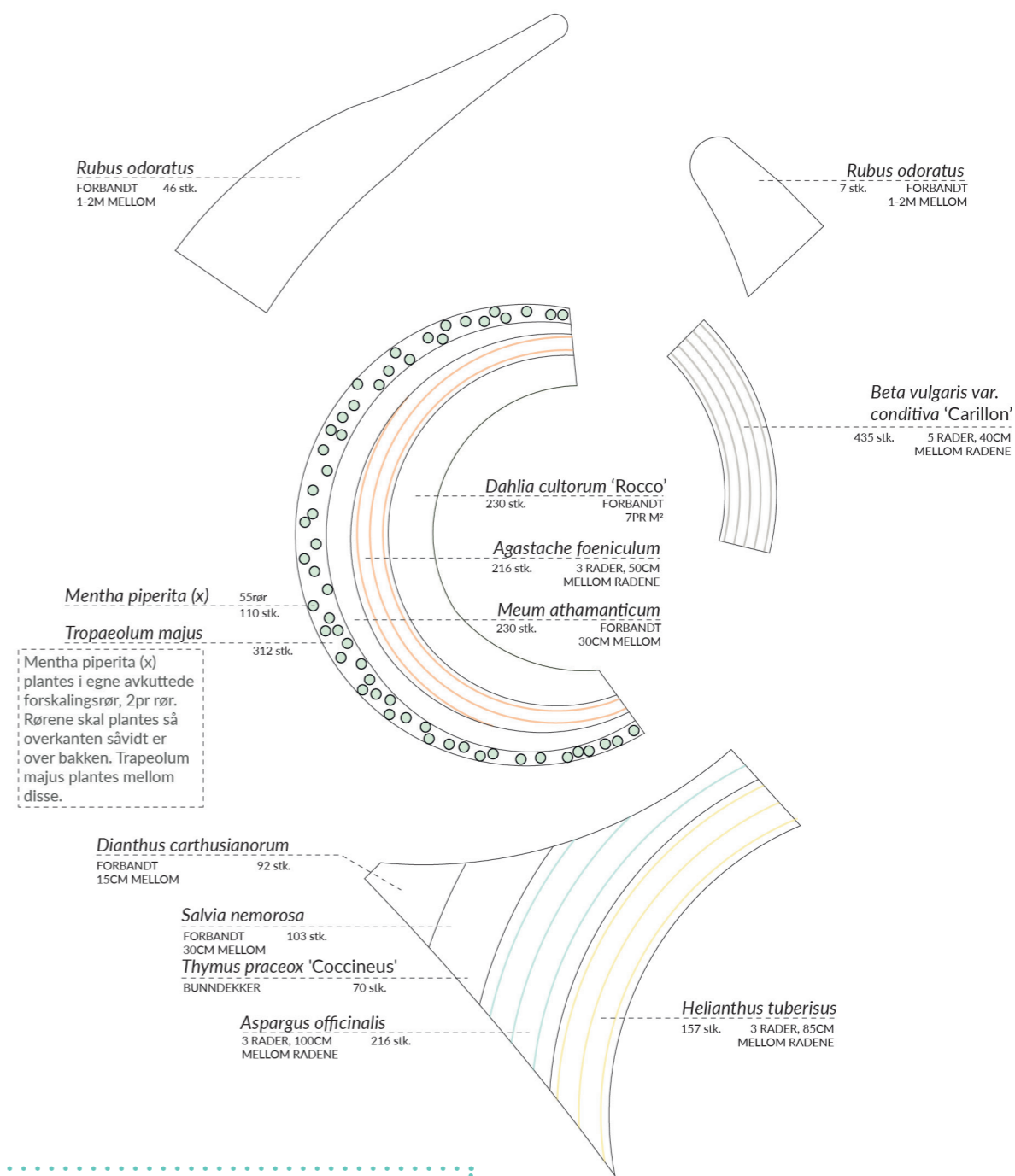
På våren vil mange av de forskjellige artene begynne å spire, men ikke alle. Bedene med duftbjørnebær og kulegeorginer vil ha forskjellige løkplanter som blomstrer tidlig om våren. I bedet tiltenkt betar vil det plantes forskjellige løkblomster som blomstrer noe lengre. Tulipaner vil prydet bedet lenger ut på våren, før de tas opp og betar plantes.

De forskjellige artene vil blomstre til forskjellige tidspunkt gjennom sesongen, i tillegg til at deler av plantene kan spises til ulike tider.

SKJØTSEL

Det er ikke alle artene som er flerårige planter, eller som overlever vinteren, og følgelig må de plantes på nytt hvert år.

Kulegeorginene må oppbevares frostfritt og betene må høstes, blomkarsen må også høstes og frøene kan brukes neste sesong. De resterende plantene i bedene kan klippes ned om høsten, unntatt steppesalvien som klippes om våren.

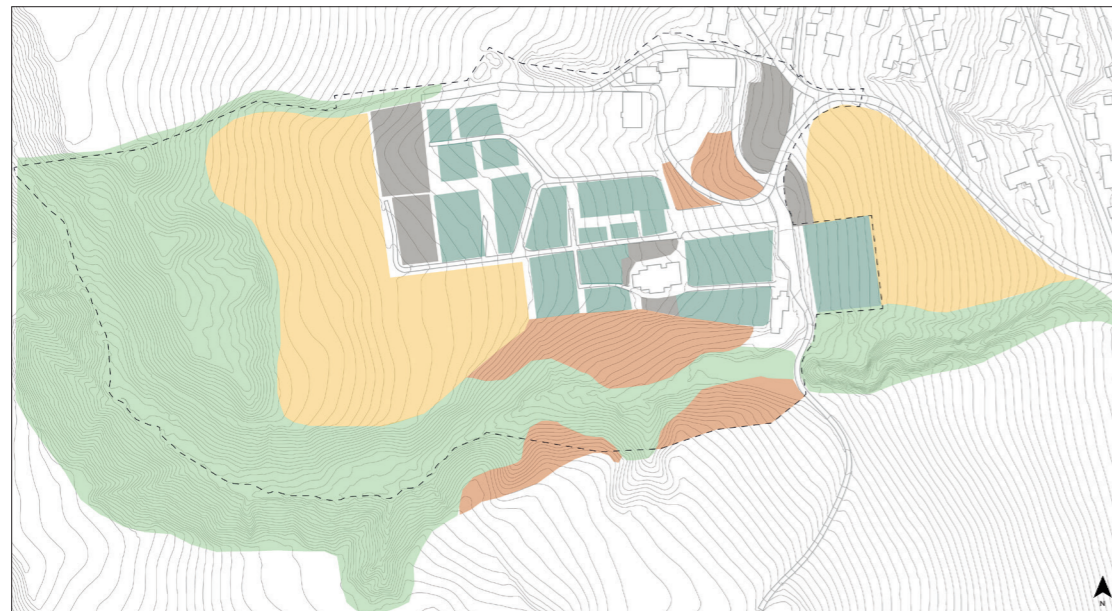
For mer detaljert info om planter se bestillingsliste som vedlegg.

Figur 109

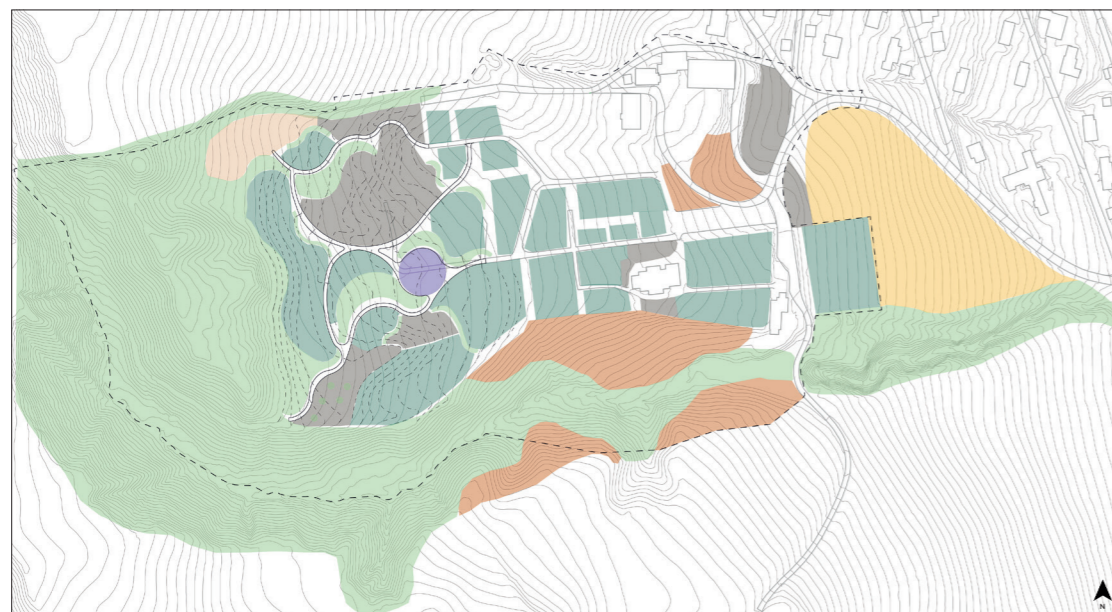
FREMTIDIG UTVIKLING AV FROGNER KIRKEGÅRD

ROMINDELING

- SKOG
- ÅKER
- GRAVFELT
- ÅPENT GRESSKLEDD OMRÅDE
- BRATT GRESSKLEDD TERRENG

Figur 110

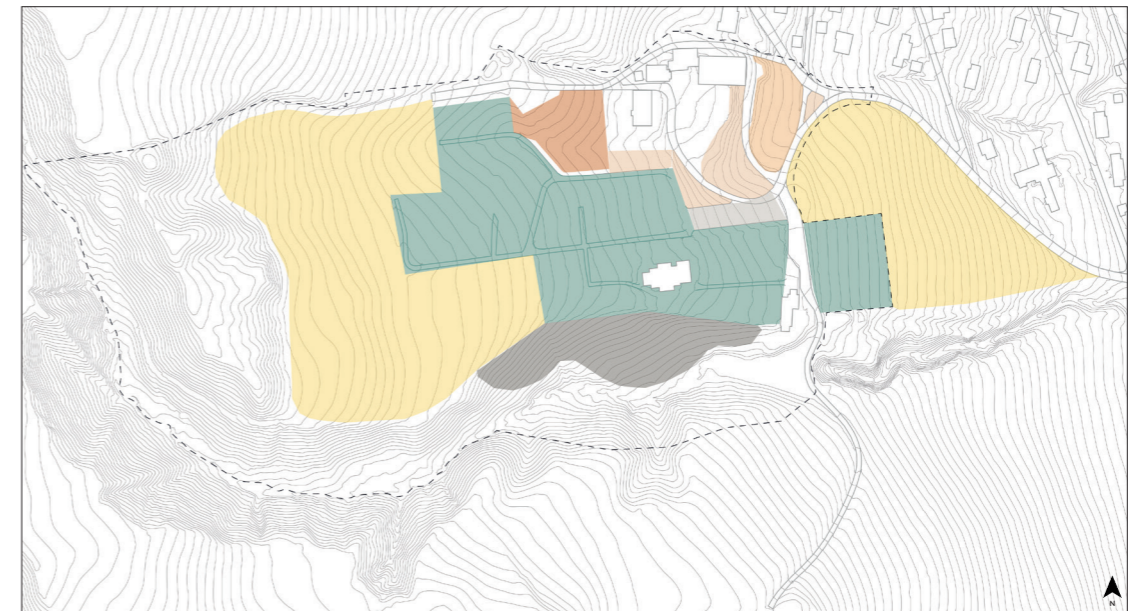

- GRAVFELT
- ENG
- BRATT GRESSKLEDD TERRENG
- SKOG/VEGETASJON
- ÅKER
- FLERFUNKSJONELT OMRÅDE
- ÅPENT GRESSKLEDD OMRÅDE

Figur 111

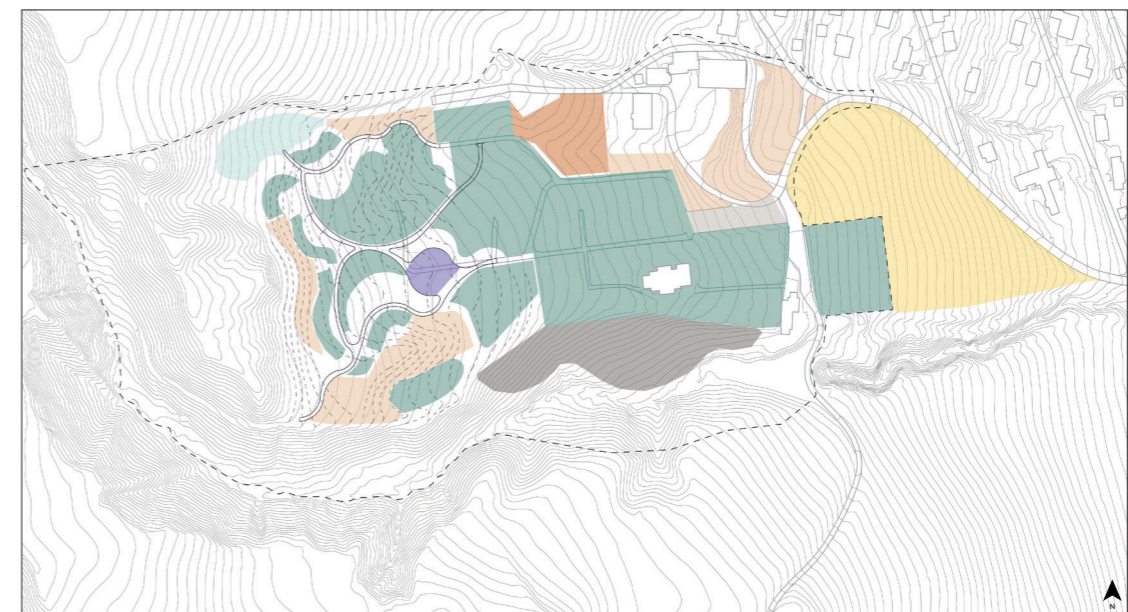
Rominndelingen på kirkegården vil forandre seg ganske mye med utviklingen av utvidelsesområdet. Fra å være en åker med en gradvis terrengstigning, vil både terrengendringer og vegetasjon være med på å skape helt nye rom på området. Funksjonene til rommene vil også endres.

BRUKSOMRÅDER

- BRATT BEITEOMRÅDE
- PARKERINGSPLASS
- UBRUKT HAGE
- GRESSKLEDD RESTAREALER
- PRODUSERE MAT
- GRAVFELT

Figur 112

- ENG
- BRATT BEITEOMRÅDE
- PARKERINGSPLASS
- SOSIAL MØTEPlass
- UBRUKT HAGE
- GRESSKLEDD RESTAREALER
- PRODUSERE MAT
- GRAVFELT

Figur 113

Bruken på den nye delen av gravplassen vil også endre seg. Mange av de samme aktivitetene som foregår på den eksisterende delen vil bli innført på den nye, men det er også et par nye.

PAUSEOMRÅDER

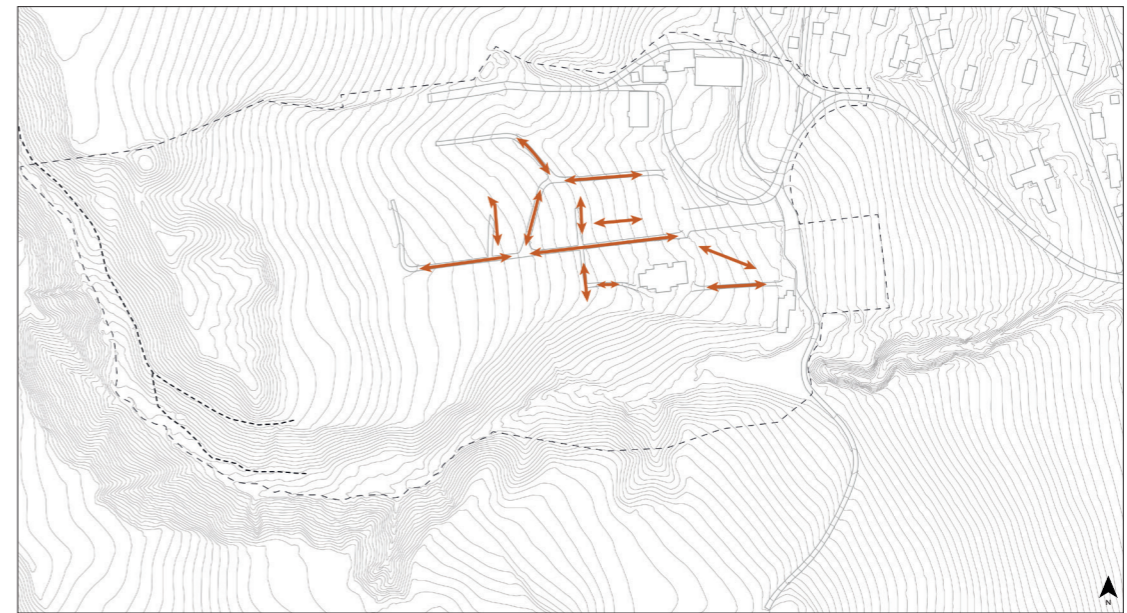
Figur 114

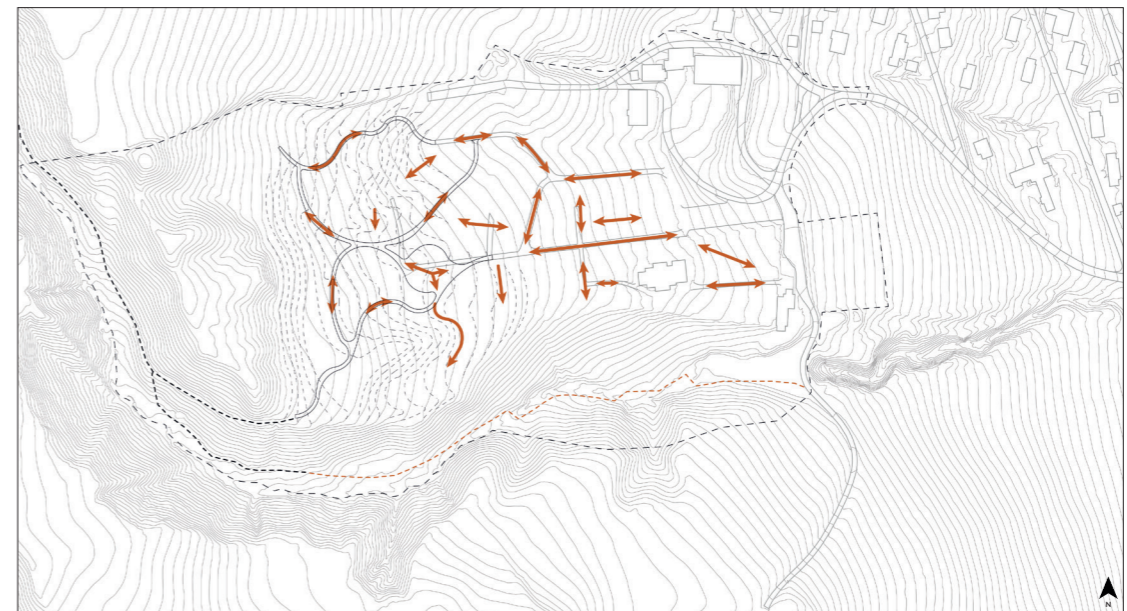
Figur 115

Det er tydelig flere pauseområder etter utviklingen av kirkegården. Det er satt ut flere benker på den eksisterende delen, samt kommet mange nye med oppbygging av utvidelsesområdet. Benkene vil også bli tatt inn på et senere tidspunkt enn de gjør i dag, slik at området blir mer brukervennlig senere på året.

BEVEGELSESMØNSTER

Figur 116

Figur 117

Flere nye bevegelseslinjer blir til når det nye området blir opparbeidet. Veisystemet har en annen form som gjør at bevegelsene blir annerledes. Noen eksisterende veier er fjernet, samt noen gravfelt endret og følgelig endres hvordan man beveger seg på disse områdene. Den stiplede linjen i orange er et forslag til at den eksisterende stien i edelløvslogen burde videreføres langs bekkedalene.

OVERORDNET ILLUSTRASJON

DISKUSJON

INTEGRERING AV MUSLIMER OG ANDRE
LIVSSYN PÅ KIRKEGÅRDEN
FLERFUNKSJONELL GRAVPLASS
DYRKING SOM EN MÅTE Å INTEGRERE PÅ

Figur 119: Sommerbilde over utsikten til fjorden.

INTEGRERING AV MUSLIMER OG ANDRE LIVSSYN PÅ KIRKEGÅRDEN

Andelen innvandrere i Norge øker for hvert år, og følgelig øker også andelen personer med andre livssyn. De bringer med seg andre tradisjoner og syn på død og begravelse, og de er med på å berike vårt samfunn med kunnskaper om dette. For å integrere andre livssyn bedre i vårt samfunn, er en viktig del å tilrettelegge gravplassene for disse menneskene. Dette er et følsomt tema for mange, og må gjøres på en verdig måte. Tilretteleggingen må gå begge veier, og norske lover og regler må følges i utformingen av gravfelt tilpasset andre tradisjoner.

Tilpassingen av gravarealene vil aldri kunne tilfredsstille absolutt alle. Det finnes flere retninger og tradisjoner innenfor de forskjellige livssynene, og gravplassene har ikke kapasitet til å møte alles tradisjoner. Det vil derfor være nødvendig å fokusere på majoriteten av befolkningen i området som sokner til kirkegården. Det kan være mulig å gjøre interne mindre tiltak for å tilpasse enkelte behov, men dette må samsvare med norske lover og regler, og kan i tillegg bringe flere komplikasjoner enn goder. Det kan føre til at mange ønsker spesielle tilpasninger på gravplassen, noe menigheten kanskje ikke har kapasitet til å opprettholde eller utføre.

Til hvilken grad man skal tilpasse gravarealene er en vanskelig beslutning. Eksempelvis har muslimer en rekke tradisjoner rundt sine graver som er veldig annerledes enn typiske norske graver. På en kirkegård i Oslo er det satt opp en større byggkonstruksjon som skal fungere som seremoniplass og et sted man kan vaske den døde. Dette virker å være lite brukt, og følgelig har jeg valgt å ikke innføre dette på Frogner kirkegård. I Oslo har de tilgang på et eget kapell tilpasset den rituelle vasken på et av de største sykehusene i byen, noe som kan være grunnen til at seremonibyggene på gravplassene ikke blir brukt. Dette er det per dags dato ikke noen tilbud om i Lier, og følgelig har de kanskje behov for dette. Ser man litt lenger inn i fremtiden, kan man håpe på at dette er noe som kommer med utformingen av det nye sykehuset som skal bygges i Drammen. Dette vil være tilgjengelig for flere og således fungere bedre.

En annen problemstilling rundt gravarealer for muslimer, er deres ønske om egne gravfelt. De fleste ønsker ikke å bli gravlagt på samme gravfelt som personer med andre livssyn, og kirkegården bør derfor ha gravfelt kun for muslimer. Dette gjør det vanskelig å planlegge størrelsen på gravfeltene, da man ikke har noen visshet om hvor mange graver man potensielt har behov for i fremtiden. Dette kan føre til at man ender opp med for mange eller for få graver, som igjen kan føre til store restarealer eller et fremtidig plassproblem. Muslimenes syn på egne gravfelt er noe som muligens kan endre seg med generasjonene. Det kan fremdeles ta lang tid før hovedmajoritetens syn på egne gravfelt endres.

FLERFUNKSJONELL GRAVPLASS

Midlertidig bruk av arealer på kirkegårder er noe som ikke praktiseres i stor grad i Norge enda. Det finnes noen eksempler på parselhager, som virker å fungere godt, men det er nytt. Ser man på kirkegårder utenfor Norges grenser finnes det mange forskjellige eksempler på andre aktiviteter utført på gravplassene. Det er vellykkede prosjekter som har foregått i flere år, og kan derfor anses å være gode referanser til fremtidig utvikling av norske kirkegårder.

Parselhagene som foreslås på Frogner kirkegård vil ikke være særlig visuelt synlige for kirkegårdsbrukerne på det eksisterende området. Den anlagte vegetasjonen vil hindre innsyn til disse, og fungere som en slags buffer i starten. Den store fellesåkeren vil derimot være synlig fra de nyeste urnefeltene på den eksisterende delen. Dette kan være uvant for de besøkende, men vil ikke nødvendigvis oppfattes respektløst eller uverdige. Åkeren vil bestå av en ensartet, sammenhengende beplantning med et rolig uttrykk, sammenlignet med parselhager som kan oppfattes rotete eller brokete.

Aktivitetene rundt åkrene og parselhagene vil nok være uvant for folk flest i begynnelsen, men vil antagelig bli en del av kirkegården med tiden. Det kan tenkes at ikke alle vil være positive til disse

aktivitetene uansett, og mene at dette ikke passer seg på et slikt område. Andelen interesserte vil antagelig være høyere enn de som ikke ønsker det.

Etter hvert som det nye utvidelsesområdet blir omgjort til gravplass, vil dyrkingsarealene bli mer synlige fra disse nye feltene. Områdene vil ligge relativt tett opp til hverandre, noe som kan oppfattes å være for nært, og det kan følgelig oppstå en konflikt. Dette er noe som er vanskelig å løse uten at man skiller parsellområdene helt fra hverandre eller fjerner alle parselhagene likt. Tidspunktet for når disse to aktivitetene ligger såpass nære er flere år inn i fremtiden, og følgelig vil brukerne være vant med dyrkingsaktivitetene. Det vil være en annen generasjon som opplever dette, og som sannsynligvis vil ha en annen tilnærming og oppfatning til gravplasser og gravlegging enn man har i dag. Forhåpentligvis vil det bli mer vanlig med midlertidig bruk av ubrukte områder på kirkegårdene, og også et ønske om flerbruk.

Et mulig utfall som kan oppstå om mange år, er at det ikke er nødvendig å bruke hele utvidelsesområdet til gravlegging. Kanskje det ikke er behov for alle gravfeltene som er planlagt? Dette fører til flere mulige utfall, enten å beholde parselhager på de områdene som er igjen eller fjerne parselhagene og bruke områdene til noe annet. Dette er noe fremtidens menighet og brukere av parselhagene og kirkegården må ta stilling til.

Ved å plassere ut bikuber på kirkegården kan bevisstheten økes rundt den utrydningstruede arten. Det er viktig at de offentlige områdene hvor folk ferdes synliggjør dette temaet, og informerer befolkningen om problemet og hva det kan føre til. I tillegg vil biene være en ressurs for kirkegården, ved å være pollenbærer for planteartene som vokser på området. Det er en mulighet for at noen misliker den tette nærheten til biene, og potensielt kan allergikere føle en viss uro. Dette vil trolig ikke bli et problem, da områdene der bikubene er plassert ligger i utkanten av kirkegården, og det vil trolig ikke være der folk oppholder seg mest.

DYRKING SOM EN MÅTE Å INTEGRERE PÅ

Det vil være et ekstra fokus på å få innvandrere til å leie parselhager på kirkegården, og også spesielt kvinner. Ideen er at det skal bidra til en bedre integrering. Ved å være med på aktiviteter sammen med andre mennesker, vil de knytte bånd til hverandre og føle en sterkere tilhørighet. Ved å kombinere det med norskopplæring vil utbyttet potensielt være høyt for de som deltar. Det er flere faktorer som spiller inn på hvorvidt tiltaket kommer til å bedre integreringen eller ikke. Hvor mange som deltar, innstillingen de har til å lære og om det er noen som har mulighet til å starte opp parselhagene.

Dyrkingsarealer som den midlertidige bruken på Frogner kirkegård er nødvendigvis ikke den eneste fruktbare løsningen. Som vist i referanseprosjektene finnes det en rekke andre aktiviteter man kan tilrettelegge for på en gravplass. Hvilket formål og type aktivitet som er best egnet handler mye om beliggenheten til gravplassen, befolkningen i området og hvilke andre aktiviteter som tilbys i nærområdet. Noen vil kanskje mene at det allerede er mer enn nok arealer for dyrking av mat i Lier, og at man heller burde fokusert på noe annet. På den andre siden vil dyrkingsarealene være med på å fremme denne omfattende aktiviteten som er så viktig for kommunen, i tillegg er det få innvandrere som har egen jord/hage.

Det vil alltid ligge en uvisshet om forslaget vil bli godt mottatt eller ei, og det er flere faktorer som spiller inn. De som bruker kirkegården i dag må være åpne for en forandring, forslaget må presenteres på en måte så folk forstår at det vil fungere, menigheten og kommunen må ha troen på ideen og det må fremmes på en positiv måte. Det kan være en ide å oppfordre til innspill fra beboerne, så de føler at de har en deltagelse i prosessen, og i tillegg ha et ekstra fokus på innvandrere og inkludering.

AVSLUTNING

Formålet med denne oppgaven har vært å finne ut hvordan man kan tilrettelegge for parselhager som midlertidig bruk på en kirkegård, for så å gjøre det om til gravplass. Det har også vært et fokus på om man kan bruke dyrkingsarealene som et hjelpemiddel i integreringen av innvandrere i kommunen.

Oppgaven presenterer et realistisk forslag som viser hvordan dette lar seg gjøre, og jeg har svart på oppgavens problemstilling. Gjennom referanseprosjekter har jeg fått en forståelse av hva som allerede finnes av midlertidig bruk på gravplasser i andre land og Norge. Dette har vært med på å gi en forståelse av hvordan man kan utforme og tilrettelegge for dyrkingsarealer, og i tillegg gitt leseren et bredere perspektiv på hva som finnes. Ved å gjøre utprøvinger i fysisk- og digital 3D-modell har jeg kommet fram til hvordan man kan tilrettelegge for parselhagene og de aktivitetene og funksjonene rundt. I tillegg har jeg funnet ut hvordan omgjøringen fra parselhager til gravplass kan gjøres.

Gjennom arbeidet med oppgaven har jeg også fått en forståelse av viktige kvaliteter ved området som burde tas hensyn til, som ikke inngår i oppgaven. Edelløvslogen og den tilhørende bekkedalen er viktige landskapselementer for gravplassen og områdene rundt, og burde således få en hensynssone. Beitearealet sør for kirken er et viktig område som her burde opprettholdes og ha en hensynssone. Det hadde også vært fordelaktig om denne delen ble brukt som beiteareal, da det tydeliggjør den opprinnelige funksjonen til området og en tradisjonell ressursbruk fra landbruket.

Figur 120: Bilde av Frogner kirke på sommeren.

FIGURLISTE

Menneskene i illustrasjonene er enten fra programmet Lumion eller lastet ned fra nettsidene www.mrcutout.com og www.nonscandinavia.com.

Figur 1

Forside
Egenprodusert.

Figur 2

Kapittelbilde. Foto Frogner kirkegård
Privat foto.

Figur 3

Foto over Lierdalen, 1923
Norsk Folkemuseum. (u.å.). *Landbruk, Fruktblomstring* [digitalisert fotografi]. Tilgjengelig fra: <https://digitalmuseum.no/011013300808/landbruk-fruktblomstring>. (lest 01.02.2018)

Figur 4

Diagram - aldersfordeling Lier
SSB. (2017a). *Kommunefakta*. Statistisk sentralbyrå. Tilgjengelig fra: <https://www.ssb.no/kommunefakta/liet> (lest 17.01.2018).

Figur 5

Kart over deler av Lier og Drammen
Egenprodusert.

Figur 6

Foto av Frogner kirkegård fra hovedvei i øst
Privat foto.

Figur 7

Ortofoto over Frogner kirkegård
Ortofoto er fra 2016 og lastet ned fra Norgebilder, jan 2018.

Figur 8

Kapittelbilde. Foto Frogner kirkegård
Privat foto.

Figur 9

Diagram - personer med innvandrerbakgrunn. Utvalgte land.
SSB. (2017a). *Kommunefakta*. Statistisk sentralbyrå. Tilgjengelig fra: <https://www.ssb.no/kommunefakta/liet> (lest 17.01.2018).

Figur 10

Foto fra Høybråten kirkegård - seremonibbygg
Privat foto.

Figur 11

Foto av parseller på Os kirkegård i Halden.
Fått tillattelse fra personer i Åpen hage om bruk av bilder fra deres facebookside.

Figur 12

Foto fra Virke kyrkogård
Nilsson, J. (2017b). Här når ekotänket nya höjder. *Kyrkogården* (4): 5-7.

Figur 13

Foto fra Sankt Jörgen kyrkogård
Nilsson, J. (2017c). Varberg skördar guld. *Kyrkogården* (4): 9-12.

Figur 14

Foto fra Assistens kirkegård
Privat foto.

Figur 15

Foto fra Vale cemetery
Wikipedia. (2009). *Vale in Fall*. Tilgjengelig fra: https://en.wikipedia.org/wiki/Vale_Cemetery_and_Vale_Park#/media/File:Vale_in_Fall.jpg. (lest 14.02.2018)

Figur 16

Foto fra Os kirkegård
Fått tillattelse fra personer i Åpen hage om bruk av bilder fra deres facebookside.

Figur 17

Foto fra Voksen kirkegård
Foto: Elena Glosli.

Figur 18

Foto fra Crookes cemetery
Mapio. (u.å.). *Looking over Marsh Lane allotments and greenhouses towards Crookes cemetery chapel, Sheffield S10*. Tilgjengelig fra: <http://mapio.net/pic/p-77295810/>. (lest 14.02.2018)

Figur 19

Illustrasjon fra Östra kyrkogård
Isling, K. (2011). Odlå min själ. *MOVIUM fakta* (4): 1-8.

Figur 20

Bilde av kvinner og barn som planter
Bratseth, K. (2016). Dyrking som bomiljøprosjekt: Nabolagshager.

Figur 21

Illustrasjon av arbeidsprosessen
Egenprodusert.

Figur 22

Kapittelbilde. Foto Frogner kirkegård
Privat foto.

Figur 23

Kakediagram av arealfordeling i Lier
Egenprodusert.

Figur 24

Kart over beliggenhet
Egenprodusert.

Figur 25

Illustrerende snitt over plassering av Frogner kirkegård i landskapet
Egenprodusert.

Figur 26

Foto - fjernvirkning Frogner kirkegård
Privat foto.

Figur 27

Foto - fjernvirkning Frogner kirkegård
Privat foto.

Figur 28

Analyse - rominndeling
Egenprodusert.

Figur 29

Analyse - bruksområder
Egenprodusert.

Figur 30

Analyse - type dekke
Egenprodusert.

Figur 31

Analyse - pauseområder
Egenprodusert.

Figur 32

Analyse - bevegelsesmønster
Egenprodusert.

Figur 33

Analyse - terreng
Egenprodusert.

Figur 34

Snitt A-A' - terreng
Egenprodusert.

Figur 35

Snitt B-B' - terreng
Egenprodusert.

Figur 36

Sol og skygge analyse - 21 juni kl1000
Egenprodusert.

Figur 37

Sol og skygge analyse - 21 juni kl1200
Egenprodusert.

Figur 38

Sol og skygge analyse - 21 juni kl1400
Egenprodusert.

Figur 39

Sol og skygge analyse - 21 juni kl1600
Egenprodusert.

Figur 40

Sol og skygge analyse - 22.desember kl1000
Egenprodusert.

Figur 41

Sol og skygge analyse - 22.desember kl1200
Egenprodusert.

Figur 42

Sol og skygge analyse - 22.desember kl1400
Egenprodusert.

Figur 43

Sol og skygge analyse - 22.desember kl1600
Egenprodusert.

Figur 44

Sol og skygge analyse - 21 juni sammenslått
Egenprodusert.

Figur 45

Sol og skygge analyse - 22.desember sammenslått
Egenprodusert.

Figur 46

Kart over spesielle typer naturarealer.
Miljødirektoratet. (u.å.). *Naturbase*. Tilgjengelig fra: <http://kart.naturbase.no/> (lest 12.03.2018).

Figur 47

Kart over eksisterende vegetasjon
Egenprodusert.

Figur 48

Foto Frogner kirkegård
Privat foto.

Figur 49

Foto Frogner kirkegård
Privat foto.

Figur 50

Kapittelbilde. Skisse
Egenprodusert.

Figur 51

Kapittelbilde. Foto Frogner kirkegård
Privat foto.

Figur 52

Google maps skråfoto.
Google Maps. (2018). *Uten navn*. Tilgjengelig fra: <https://www.google.no/maps/@59.8012437,10.2911344,5685a,35y,270h,38.38t/data=!3m1!1e3>. (lest 13.03.2018)

Figur 53

Foto av forsøk med overordnet struktur
Privat foto.

Figur 54

Foto av forsøk med overordnet struktur
Privat foto.

Figur 55

Foto av forsøk med overordnet struktur
Privat foto.

Figur 56

Foto av utprøving i modell
Privat foto.

Figur 57

Foto av utprøving i modell
Privat foto.

Figur 58

Foto av utprøving i modell
Privat foto.

Figur 59

Foto av utprøving i modell
Privat foto.

Figur 60

Foto av utprøving i modell
Privat foto.

Figur 61

Foto av utprøving i modell
Privat foto.

Figur 62

Foto av utprøving i modell
Privat foto.

Figur 63

Foto av utprøving i modell
Privat foto.

Figur 64

Snitt C-C' - karakteristisk landskapsform
Egenprodusert.

Figur 65

Snitt D-D' - karakteristisk landskapsform
Egenprodusert.

Figur 66

Foto som illustrerer ny fjernvirkning
Egenprodusert.

Figur 67

Foto og skisse av utprøving i modell
Egenprodusert.

Figur 68

Foto og skisse av utprøving i modell
Egenprodusert.

Figur 69

Foto og skisse av utprøving i modell
Egenprodusert.

Figur 70

Foto og skisse av utprøving i modell
Egenprodusert.

Figur 71

Foto og skisse av utprøving i modell
Egenprodusert.

Figur 72

Foto og skisse av utprøving i modell
Egenprodusert.

Figur 73

Foto og skisse av utprøving i modell
Egenprodusert.

Figur 74

Foto og skisse av utprøving i modell
Egenprodusert.

Figur 75

Foto og skisse av utprøving i modell
Egenprodusert.

Figur 76

Foto og skisse av utprøving i modell
Egenprodusert.

Figur 77

Foto og skisse av utprøving i modell
Egenprodusert.

Figur 78

Foto og skisse av utprøving i modell
Egenprodusert.

Figur 79

Foto og skisse av utprøving i modell
Egenprodusert.

Figur 80

Foto og skisse av utprøving i modell
Egenprodusert.

Figur 81

Foto og skisse av utprøving i modell
Egenprodusert.

Figur 82

Foto og skisse av utprøving i modell
Egenprodusert.

Figur 83

Foto og skisse av utprøving i modell
Egenprodusert.

Figur 84

Foto og skisse av utprøving i modell
Egenprodusert.

Figur 85

Foto og skisse av utprøving i modell
Egenprodusert.

Figur 86

Snitt E-E' - romdannelse
Egenprodusert.

Figur 87

Snitt F-F' - romdannelse
Egenprodusert.

Figur 88

Kapittelbilde. Foto Frogner kirkegård
Privat foto.

Figur 89

Illustrasjonsplan - nye Frogner kirkegård
Egenprodusert.

Figur 90

Illustrasjon parsellhager
Egenprodusert.

Figur 91

Illustrasjonsplan - midlertidig bruk
Egenprodusert.

Figur 92

Illustrasjon fellesåker
Egenprodusert.

Figur 93

Bilde av hvordan hasselgjerdet kan se ut
Alibaba. (u.å.). *Hazel Pale Fence*. Tilgjengelig fra: https://www.alibaba.com/product-detail/Hazel-Pale-Fence_159518811.html. (lest 15.04.2018)

Figur 94

Bilde av hvordan verktøykassene kan se ut
Klyaksa. (u.å.). *Teak Storage Box Patio Storage Box Wooden Teak Deck Box By Bate Teak Garden Storage Box*. Tilgjengelig fra: <http://klyaksa.info/teak-storage-box/teak-storage-box-patio-storage-box-wooden-teak-deck-box-by-bate-teak-garden-storage-box/>. (lest 15.04.2018)

Figur 95

Bilde av hvordan kompostbeholderne kan se ut hjemmevarer. (u.å.). *Kompost boks*. Tilgjengelig fra: <http://www.hjemmevarer.no/node/341>. (lest 15.04.2018)

Figur 96

Snitt G-G' - avstander
Egenprodusert.

Figur 97

Illustrasjon møteplass
Egenprodusert.

Figur 98

Illustrasjon kulturminner/eng
Egenprodusert.

Figur 99

Illustrasjon askespredning
Egenprodusert.

Figur 100

Kart over askespredningsfelt
Egenprodusert.

Figur 101

Snitt C-C' - karakteristisk landskapsform
Egenprodusert.

Figur 102

Etappeplan
Egenprodusert.

Figur 103

Illustrasjon nytt gravfelt
Egenprodusert.

Figur 104

Illustrasjonsplan - ny gravplass
Egenprodusert.

Figur 105

Illustrasjon minnelund
Egenprodusert.

Figur 106

Illustrasjon gravplass sommer
Egenprodusert.

Figur 107

Illustrasjon gravplass vinter
Egenprodusert.

Figur 108

Planteplan - overordnet
Egenprodusert.

Figur 109

Planteplan - grønnskas- og urtehage
Egenprodusert.

Figur 110

Fremtidig utvikling - rominndeling eksisterende
Egenprodusert.

Figur 111

Fremtidig utvikling - rominndeling ny
Egenprodusert.

Figur 112

Fremtidig utvikling - bruksområder eksisterende
Egenprodusert.

Figur 113

Fremtidig utvikling - bruksområder ny
Egenprodusert.

Figur 114

Fremtidig utvikling - pauseområder eksisterende
Egenprodusert.

Figur 115

Fremtidig utvikling - pauseområder ny
Egenprodusert.

Figur 116

Fremtidig utvikling - bevegelsesmønster eksisterende
Egenprodusert.

Figur 117

Fremtidig utvikling - bevegelsesmønster ny
Egenprodusert.

Figur 118

Overordnet illustrasjon
Egenprodusert.

Figur 119

Kapittelbilde. Foto Frogner kirkegård
Privat foto.

Figur 120

Foto Frogner kirkegård
Privat foto.

LITTERATURLISTE

- Aarflot, A. (2016). Prosjekt "Grønn trivsel". Dømmesmoen: Blomstrende Sørland.
- Abbas, G. (2017). *Muslimske skikker og behov*. Ås: Norges miljø- og biovitenskapelige universitet (forelesning 17.01.2017).
- Amulya, J., Bardwell, L., Buchenau, M., Marshall, J. A., Litt, J. S., Teig, E. (2009). Collective efficacy in Denver, Colorado: Strengthening neighborhoods and health through community gardens: Health & Place.
- Assistens, K. (u.å.-a). *Kulturcenteret Assistens*. Kulturcenteret Assistens. Tilgjengelig fra: <http://assistens.dk/kulturcentret-assistens/> (lest 14.02.2018).
- Assistens, K. (u.å.-b). *Natur*: Kulturcenteret Assistens. Tilgjengelig fra: <http://assistens.dk/natur/> (lest 14.02.2018).
- Atlas Obscura. (2015). *After-Dark Enchantment at Atlas Obscura's Green-Wood Cemetery Spectacular*. Atlas Obscura. Tilgjengelig fra: <https://www.atlasobscura.com/articles/afterdark-enchantment-at-atlas-obscuras-greenwood-cemetery-spectacular> (lest 11.01.2018).
- Blackledge, R. (2014). *Arson blaze leaves Sheffield allotment holders devastated*. The star. Tilgjengelig fra: <https://www.thestar.co.uk/news/crime/arson-blaze-leaves-sheffield-allotment-holders-devastated-1-6804087> (lest 14.02.2018).
- Bratseth, K. (2016). Dyrking som bomiljøprosjekt: Nabolagshager.
- Byrne, J., Guitart, D., Pickering, C. (2012). Past results and future directions in urban community gardens research: Urban Forestry & Urban Greening.
- Dagsavisen. (2014). *Drammen og Lier får massivt skryt*. Dagsavisen. Tilgjengelig fra: <https://www.dagsavisen.no/fremtiden/lokalt/drammen-og-lier-far-massivt-skryt-1.282323> (lest 01.02.2018).
- Den norske kirke. (u.å.). *Kirken i Lier*: Den norske kirke. Tilgjengelig fra: <https://kirken.no/lier>.
- Døving, C. A. (2005). *Norsk-pakistanske begravelseritualer - en migrasjonsstudie* (Doktorgradsavhandling). Oslo: Universitetet i Oslo.
- Døving, C. A. (2009). *Integrering*. Oslo: Pax forlag A/S.
- Eckhoff, F. (2017). *Åpner sitt grønne univers*. Akerposten. Tilgjengelig fra: http://akersposten.no/index.php?page=vis_nyhet&NyhetID=1332 (lest 05.02.2018).
- Evensen, K. H., Nordh, H., Skaar, M. (2016). Everyday use of urban cemeteries: A Norwegian case study. *Landscape and Urban Planning* (0169-2046).
- Fjordbyen. (u.å.). *Fjordbyen. Der folk, fjord og fremtid møtes*. Fjordbyen. Tilgjengelig fra: <http://fjordbyenlierdrammen.no/> (lest 01.02.2018).
- Gallis, H. (2014). Evalueringsrapport MAJOBØ pilotprosjekt urtehagen 2013: Nabolagshager.
- Ghozlan, B. (2004). *Første seremoni for muslimske begravelser*. Islam. Tilgjengelig fra: <http://www.islam.no/pagel072904086.aspx> (lest 16.01.2018).
- Gravferdsforskriften. (1997). *Forskrift til lov om gravplasser, kremasjon og gravferd*. Tilgjengelig fra: https://lovdata.no/dokument/SF/forskrift/1997-01-10-16/KAPITTEL_4#KAPITTEL_4 (lest 21.02.2018).

- Gravferdsloven. (1997). *Lov om gravplasser, kremasjon og gravferd*. Tilgjengelig fra: <https://lovdata.no/dokument/NL/lov/1996-06-0732?q=gravferdsloven> (lest 21.02.2018).
- Grønnestad, K. S. (2016). Dyrker mat på framtidig kirkegård. *Kirkegården* (1): s.19.
- Grundhauser, E. (u.å.). *Lincoln Park*. California: Atlas Obscura. Tilgjengelig fra: <https://www.atlasobscura.com/places/lincoln-park> (lest 11.01.2018).
- Haavie, S. (u.å.). *Parselhager i Oslo*. Oslo: Parselhager. Tilgjengelig fra: <http://www.parselhager.no/index.php/parselhager-i-oslo> (lest 10.01.2018).
- Harnik, P. (2010). *Urban Green: Innovative Parks for Resurgent Cities*. Washington, DC: Island Press.
- Holm, R. S. (2015). *Gravarealet som landskapsarkitektur* [Doktoravhandling]. Ås: Norges miljø- og biovitenskapelige universitet.
- Hou, J. (2017). *Greening Cities*. Seattle: Springer, Singapore.
- Isling, K. (2011). Odlar min själ. *MOVIUM fakta* (4): 1-8.
- Jakobsen, M., Tegnander, P. (2016). *Vil integrere flyktninger kjappere*. NRK. Tilgjengelig fra: <https://www.nrk.no/sorlandet/vil-integrere-flyktninger-kjappere-1.13188865> (lest 12.01.2018).
- Kartverket. (2017). *Arealstatistikk for Norge*. Kartverket. Tilgjengelig fra: <https://www.kartverket.no/Kunnskap/Fakta-om-Norge/Arealstatistikk/Arealstatistikk-Norge/> (lest 17.01.2018).
- Kirkesøk. (u.å.). *Frogner kirke, Lier*. Norge: Kirkesøk. Tilgjengelig fra: <http://www.kirkesok.no/kirker/Frogner-kirke-Lier> (lest 11.01.2018).
- Københavns Stadsarkiv. (u.å.). *Assistens kirkegård*. Københavns Stadsarkiv. Tilgjengelig fra: http://www.starbas.net/arkivskaber.php?id=1729&laes_mere=ja (lest 14.02.2018).
- Kulturminnesøk. (u.å.-a). *Lier kirkested - Frogner kirke*: Kulturminnesøk. Tilgjengelig fra: <https://kulturminnesok.no/minne/?queryString=https%3A%2F%2Fdata.kulturminne.no%2Faskeladden%2Flokaltet%2F84301> (lest 01.02.2018).
- Kulturminnesøk. (u.å.-b). *Lier prestegård*: Kulturminnesøk. Tilgjengelig fra: <https://kulturminnesok.no/minne?queryString=https://data.kulturminne.no/askeladden/lokaltet/62763> (lest 01.02.2018).
- Lier kommune. (2011). Kommuneplan for Lier 2009-2020. Lier: Lier kommune.
- Lier kommune. (2014). Frogner gravplass, Planforslag for offentlig ettersyn. Lier.
- Lier kommune. (2016). Planstrategi for Lier 2015-2019. Lier: Sektor for samfunnsutvikling.
- Lier Kommune. (u.å.). Pilegrimsveien gjennom Lier. Lier: Lier Kommune.
- Lier kommune & Drammen kommune. (2014). Strategisk plattform med Masterplan: Lier kommune, Drammen kommune.
- Lokalhistoriewiki. (2016). *Os gravlund (Halden)*. Lokalhistoriewiki. Tilgjengelig fra: [https://lokalhistoriewiki.no/wiki/Os_gravlund_\(Halden\)](https://lokalhistoriewiki.no/wiki/Os_gravlund_(Halden)) (lest 14.02.2018).
- Miljødirektoratet. (u.å.). *Naturbase*. Miljødirektoratet. Tilgjengelig fra: <http://kart.naturbase.no/> (lest 12.03.2018).
- Nilsson, J. (2017a). Ekogudstjenst med mersmak. *Kyrkogården* (4): 8.
- Nilsson, J. (2017b). Här når ekotänket nya höjder. *Kyrkogården* (4): 5-7.
- Nilsson, J. (2017c). Varberg skördar guld. *Kyrkogården* (4): 9-12.
- Norsk kolonihageforbund. (u.å.). *Om Norsk kolonihageforbund*. Drammen: Norsk Kolonihageforbund. Tilgjengelig fra: <http://www.kolonihager.no/om-oss.html> (lest 10.01.2018).
- Nørstelien, J., Skinnemoen, A. & Tveide, A. (1994). Frogner kirke. Lier: Frogner menighetsråd.
- Nørstelien, J., Skinnemoen, A., Tveide, A. . (1994). Frogner kirke. Lier: Frogner menighetsråd.
- Orchard Funeral Services. (u.å.). *Orchard Funeral Services*. Lincoln: The Orchard Burialground. Tilgjengelig fra: <http://www.theorchardburialground.co.uk/#burials> (lest 11.01.2018).
- SNL. (2017). *Lier*: Store norske leksikon. Tilgjengelig fra: <https://snl.no/Lier> (lest 17.01.2018).
- SSB. (2017a). *Kommunefakta*: Statistisk sentralbyrå. Tilgjengelig fra: <https://www.ssb.no/kommunefakta/lier> (lest 17.01.2018).
- SSB. (2017b). *Veien til en vellykket integrering?*: Statistisk sentralbyrå. Tilgjengelig fra: <https://www.ssb.no/innvandring-og-innvandrere/artikler-og-publikasjoner/veien-til-en-vellykket-integrering> (lest 11.03.2018).
- Sunding, P. S., R. (2009). *Edelløvsog*: Store norske leksikon. Tilgjengelig fra: <https://snl.no/edell%C3%B8vskog> (lest 25.02.2018).
- Svenska kyrkan. (u.å.). *Östra kyrkogården är känd för sin formgivning och skönhet långt utanför landets gränser*: Svenska kyrkan - Malmö kyrkogårdsförvaltning. Tilgjengelig fra: http://malmo-kyrkogardsforvaltning.smrt.se/kyrkogardar_och_kapell/ostra_kyrkogarden (lest 06.02.2018).
- Taraku, S. (u.å.). Integrering av kvinner med innvandrerbakgrunn: Tankesmien Agenda.
- Vale Cemetery. (u.å.-a). *About Vale*: Vale cemetery. Tilgjengelig fra: <http://valecemetery.org/about> (lest 14.02.2018).
- Vale Cemetery. (u.å.-b). *Events and Tours*: Vale Cemetery. Tilgjengelig fra: <http://valecemetery.org/events-and-tours> (lest 14.02.2018).
- Vestfold krematorium. (u.å.). *Askespredning i naturen*. Vestfold: Vestfold krematorium. Tilgjengelig fra: <http://www.askespredning.no/> (lest 11.01.2018).
- Voksenenga. (u.å.). *OM VOKSENENGA NÆRMILJØHAGE*: Voksenenga. Tilgjengelig fra: <http://voksenenga.no/om%20oss.html> (lest 05.02.2018).
- Wikipedia. (2015). *Parsell*: Wikipedia. Tilgjengelig fra: <https://no.wikipedia.org/wiki/Parsell> (lest 10.01.2018).
- Wikipedia. (2017a). *Crookes Cemetery*: Wikipedia. Tilgjengelig fra: https://en.wikipedia.org/wiki/Crookes_Cemetery (lest 14.02.2018).
- Wikipedia. (2017b). *Kolonihage*: Wikipedia. Tilgjengelig fra: <https://no.wikipedia.org/wiki/Kolonihage> (lest 10.01.2018).

VEDLEGG

BESTILLINGSLISTE

	Botanisk navn	Norsk navn	Standard	Antall	Planteavstand
TRÆR					
	<i>Acer platanoides</i>	Spisslønn	NS4400 - høystammet, so 10-12, sth 80-100, uten gjennomgående stamme, kp	6	
	<i>Betula pubescens</i>	Dunbjørk	NS4400 - høystammet, so 10-12, sth 80-100, uten gjennomgående stamme, kp	8	
	<i>Corylus avellana</i>	Hassel	NS4400 - pisk, sth 80, kp	541	3-6m
	<i>Juglans cinerea</i>	Smørvalnøtt	NS4400 - lavstammet, so 14-16, sh 400-450, uten gjennomgående stamme, kp	1	
	<i>Malus domestica</i> 'Elstar'	Eple	NS4400 - stammetre, A2, 3 gr, sth 60-100, co	1	
	<i>Malus domestica</i> 'Ingrid Marie'	Eple	NS4400 - stammetre, A2, 3 gr, sth 60-100, co	1	
	<i>Malus domestica</i> 'Prins'	Eple	NS4400 - stammetre, A2, 3 gr, sth 60-100, co	1	
	<i>Prunus avium</i>	Søtkirsebær	NS4400 - stammetre, A2, 3 gr, sth 60-100, co	21	
	<i>Pyrus communis</i>	Skogpære	NS4400 - stammetre, A2, 3 gr, sth 60-100, co	2	
	<i>Ulmus glabra</i>	Skogalm	NS4400 - høystammet, so 10-12, sth 80-100, uten gjennomgående stamme, kp	5	
BUSKER					
Gruppe B	<i>Aronia arbutifolia</i>	Rødsurbær	NS4408 - 3/4 gr, bp	1424	0,5m
Gruppe A	<i>Prunus spinosa</i>	Slåpetornplomme	NS4408 - 3/4 gr, bp	2176	0,5m
Gruppe A	<i>Ribes alpinum</i>	Alperips	NS4408 - 3/4 gr, bp	1514	0,4m
Gruppe A	<i>Rubus odoratus</i>	Duftbjørnebær	NS4408 - 3/4 gr, bp	46	1-2m
STAUER					
Gruppe B	<i>Convallaria majalis</i>	Liljekonvall	NS4405 - co	5674	9pr m2
Gruppe B	<i>Dianthus carthusianorum</i>	Kartusemellik	NS4405 - co	92	12-15pr m2
Gruppe B	<i>Galium odoratum</i>	Myske	NS4405 - co	7317	9pr m2
Gruppe B	<i>Humulus lupulus</i>	Humle	NS4405 - co	24	50-80cm
Gruppe C	<i>Matteuccia struthiopteris</i>	Strutseving	NS4405 - co	710	50cm
Gruppe C	<i>Mentha piperita</i> (x)	Peppermynte	NS4405 - co	110	20x30cm
Gruppe B	<i>Salvia nemorosa</i>	Steppesalvie	NS4405 - co	103	30x40cm
Gruppe B	<i>Thymus praecox</i> 'Coccineus'	Kryptimian	NS4405 - co	70	25cm

GRØNNSAKER OG KRYDDER					
	<i>Agastache foeniculum</i>	Anisop		163	40x50cm
	<i>Asparagus officinalis</i>	Asparges		216	15x120 cm
	<i>Beta vulgaris</i> var. <i>Conditiva</i> 'Carillion'	Rødbete		435	10x40cm
	<i>Helianthus tuberosus</i>	Jordskokk		157	30x85
	<i>Meum athamanticum</i>	Bjørnerot		230	30cm
SOMMERBLOMSTER					
	<i>Dahlia cultorum</i> 'Rocco'	Kulegeorginer		230	7pr m2
	<i>Tropaeolum majus</i>	Stor blomkarse		312	12-15 pr m2
LØK					
	<i>Anemone nemorosa</i>	Hvitveis		11349	16-20pr m2
	<i>Chionodoxa luciliae</i>	Stor snøstjerne		5362	50-100 pr m2
	<i>Eranthis hyemalis</i>	Storvinterblomst		3060	30-50
	<i>Scilla siberica</i>	Russeblåstjerne		5040	50-100
	<i>Tulipa fosteriana</i> 'Candela'	Ildtulipan		263	20-30pr m2

ENGVEGETASJON					
	<i>Agrostis capillaris</i>	Engkvein	Frø		
	<i>Alchemilla subcrenata</i>	Engmarikåpe	Frø		
	<i>Avenella flexuosa</i>	Smyle	Frø		
	<i>Bellis perennis</i>	Tusenfryd	Frø		
	<i>Cardamine pratensis</i>	Engkarse	Frø		
	<i>Carex flacca</i>	Blåstarr	Frø		
	<i>Carex hostiana</i>	Engstarr	Frø		

	<i>Centaurea nigra</i>	Svartknoppurt	Frø		
	<i>Cirsium heterophyllum</i>	Hvitbladtistel	Frø		
	<i>Dactylorhiza incarnata</i>	Engmarihånd	Knoll		
	<i>Dactylorhiza maculata</i>	Flekkmarihånd	Knoll		
	<i>Dianthus deltooides</i>	Engnellik	Frø		
	<i>Festuca rubra</i>	Rødsvingel	Frø		
	<i>Gagea lutea</i>	Gullstjerne	Løk		
	<i>Galium boreale</i>	Hvitmaure	Frø		
	<i>Geranium sylvaticum</i>	Skogstorkenebb	Frø		
	<i>Geum rivale</i>	Enghumleblom	Frø		
	<i>Holcus lanatus</i>	Englodnegras	Frø		
	<i>Hypochaeris maculata</i>	Flekkgrisøre	Frø		
	<i>Knautia arvensis</i>	Rødknapp	Frø		
	<i>Leucanthemum vulgare</i>	Prestekrage	Frø		
	<i>Lychnis flos-cuculi</i>	Hanekam	Frø		
	<i>Nardus stricta</i>	Finnskjegg	Frø		
	<i>Parnassia palustris</i>	Jåblom	Frø		
	<i>Phleum alpinum</i>	Fjeltmotei	Frø		
	<i>Platanthera chlorantha</i>	Grov nattfiol	Frø		
	<i>Poa alpina</i>	Fjellrapp	Frø		
	<i>Poa pratensis</i> ssp. <i>Alpigena</i>	Seterrapp	Frø		
	<i>Polygala amarella</i>	Bitterblåfjær	Frø		
	<i>Ranunculus acris</i>	Engsoleie	Frø		
	<i>Ranunculus auricomus</i>	Nyresoleie	Frø		
	<i>Rumex acetosa</i>	Engsyre	Frø		
	<i>sanguisorba officinalis</i>	Blodtopp	Frø		
	<i>Saussurea nuda</i>	Fjelltistel	Frø		
	<i>Stellaria graminea</i>	Gresstjerneblom	Frø		
	<i>Trollius europaeus</i>	Ballblom	Frø		
					27 liter til sammen

KOMMENTAR TIL ETABLERING AV HVITVEIS:
Hvitveis kommer i form av rhizomer. Når hvitveisen skal etableres må det gjøres på følgende måte. Rhizomene plantes i grupper på 2m² med en planteavstand på 3-4 cm mellom hver rhizom. Det er viktig at rhizomene plantes i jordsmonnet som opprinnelig er på området på dette tidspunktet. Før man planter, raker man opp jorda og fjerner uønsket vegetasjon. Et 2 cm tykt jordlag legges oppå rhizomene når de er spredt ut. Dette må være humusrik jord. Jorda som legges oppå må tettpakkes litt.

Norges miljø- og biovitenskapelige universitet
Noregs miljø- og biovitenskapelige universitet
Norwegian University of Life Sciences

Postboks 5003
NO-1432 Ås
Norway